

**III Міжнародна науково-
практична конференція**

**III International scientific
and practical conference**

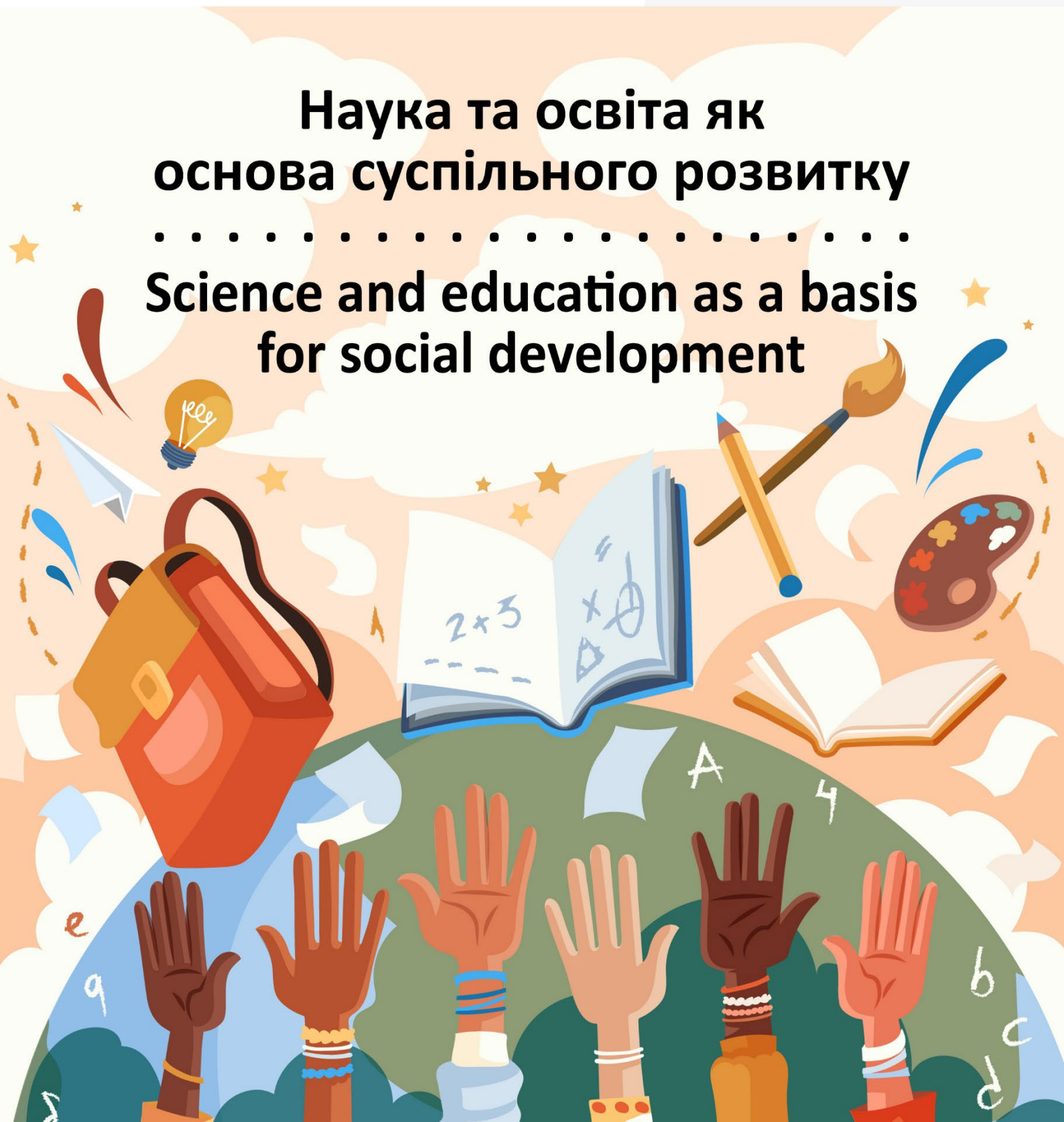

**16 квітня 2026 р.
м. Житомир, Україна**

**April 16, 2026
Zhytomyr, Ukraine**

**Наука та освіта як
основа суспільного розвитку**

**Science and education as a basis
for social development**

III Міжнародна
науково-практична
конференція

Наука та освіта як основа суспільного розвитку

Матеріали

16 квітня 2026 р.

м. Житомир, Україна

III International
scientific and practical
conference

Science and education as a basis for social development

Proceedings

April 16, 2026

Zhytomyr, Ukraine

Наука та освіта як основа суспільного розвитку : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Житомир, 16 квітня 2026 р.). Research Europe, 2026. 166 с.

До збірника ввійшли матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Наука та освіта як основа суспільного розвитку”, яка відбулася 16 квітня 2026 року. Збірник розрахований на науковців, освітян, студентів, державних службовців, представників бізнесу та широку громадськість.

Робочі мови конференції: українська та англійська.

Матеріали конференції опубліковані мовою оригіналу та в обсязі, наданому авторами. Збірник відформатовано та підготовлено до публікації в уніфікованому стилі без змін змісту окремих тез доповідей. Автори несуть повну відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, статистичних даних, галузевої термінології та іншої інформації, поданої в їхніх матеріалах.

Відповідно до Закону України “Про авторське право і суміжні права”, при використанні наукових ідей та матеріалів цього збірника, посилання на авторів і видання є обов’язковим.

**Research
Europe.org**

IHRC INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© Міжнародний гуманітарний
дослідницький центр, 2026
© Research Europe, 2026

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416>

Science and education as a basis for social development : proceedings of the III International scientific and practical conference / International Humanitarian Research Center (Zhytomyr, 2026, April 16). Research Europe, 2026. 166 p.

The collection includes the proceedings of the III International scientific and practical conference “Science and education as a basis for social development”, which took place on 16 April 2026. This collection is intended for scientists, educators, students, government officials, business representatives, and the general public.

Working languages of the conference: Ukrainian and English.

The conference proceedings are published in the original language and as submitted by the authors. The collection has been formatted and prepared for publication in a unified style, without altering the content of individual contributions. The authors are fully responsible for the accuracy of the facts, proper names, quotations, statistical data, industry terminology, and other information presented in their materials.

According to the Ukrainian Law on Copyright and Related Rights, proper citation of the authors is required when using any scientific ideas or materials from this collection.

**Research
Europe.org**

IHR INTERNATIONAL
HUMANITARIAN
RESEARCH CENTER

© International Humanitarian
Research Center, 2026
© Research Europe, 2026

Official website: researcheurope.org

ЗМІСТ

.....

TABLE OF CONTENTS

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

.....

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Будулуца І.

Змістові аспекти розвитку професійної компетентності
викладачів загальноосвітніх дисциплін аграрних
закладів професійної освіти. 11

СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ

.....

SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION

Бубон Т. В.

Нова освітня парадигма в умовах
становлення інформаційного суспільства. 16

Одинченко Л. К., Косенко Ю. М.

Використання мультимедійних засобів візуалізації
історичної інформації як важлива умова оптимізації
навчально-виховного процесу в спеціальній школі. 18

Поремчук Є. В.

Використання штучного інтелекту для
виявлення дезінформації у вищій освіті. 21

Рудик А. С., Кубрак Ю. О.

Інформаційні технології у підготовці
фахівців з національної безпеки:
виклики та інноваційні підходи. 23

Ситник Н. В.

Освітній процес та його трансформація
з розвитком баз даних. 28

СЕКЦІЯ 3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 3. PRESCHOOL EDUCATION

Діхтяренко С.

Завдання та зміст дослідно-експериментальної
роботи у програмно-методичному забезпеченні
закладів дошкільної освіти. 32

Матвієнко С. І., Шевчук Д. С.

Роль музикотерапії у підтримці здоров'я дошкільників. 36

СЕКЦІЯ 4. ШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 4. SCHOOL EDUCATION

Лаппо В. В.

Психологічний супровід виховного процесу в
інклюзивному освітньому просторі початкової школи. 41

Опря Д. І.

Формування критичного мислення учнів у процесі
вивчення історії України в шкільній освіті. 45

СЕКЦІЯ 5. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 5. HIGHER EDUCATION

Андрійчук О. М., Шевченко Т. П.,

Коротєєва Г. В., Будзанівська І. Г.

Впровадження робочої програми з біобезпеки
та біозахисту в навчальному процесі. 49

Бондаренко О. Ю., Бондаренко М. Є.

Созофіти у гербарних зборах здобувачів, під час
проведення літніх практик, за матеріалами 2020-2025 рр. 51

Бондаренко О. Ю., Жукова Д. М.

Формування "екологічного маршруту" в умовах
урбогенного середовища при виконанні завдань
з дисципліни "Урбоекологія". 56

Гарасим І.

Базові критерії порівняльної характеристики підготовки економістів в американських та українських університетах. 60

Лось О. В., Гагіна Н. В.

Роль людського фактора в перекладі: сучасні дослідження. 63

Нехаєнко О., Литовченко А.

Соціальна відповідальність університету: трансформація третьої місії українських ЗВО в умовах суспільних криз. 65

Синєок В. А., Калієвський К. В.

Національна свідомість майбутніх хореографів крізь призму української хореографічної спадщини. 68

Kateryna Fodor, Katalin Hnatik

The role of interactive learning methods in developing student competencies. 71

Харченко С. М.

Інтерактивні методи навчання як складова психолого-педагогічних здоров'язберезувальних технологій. 73

СЕКЦІЯ 6. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

.

SECTION 6. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Ільченко М. В.

Голонасінні у приватному озелененні невеликих міст півдня Одещини (на прикладі м. Татарбунари) та шляхи загального підвищення декоративності таких ділянок. 76

Савченко А. Р., Белєвцов Д. А., Костріков С. В.

Еволюція безпекової політики Фінляндії та Швеції: від нейтралітету до членства в НАТО. 80

Саранчук А. К.

Ґрунтопокривні рослини аматорського озеленення м. Одеси Київського району. 85

Стельмах І. Т., Кожевнікова А. П., Антоняк Г. Л.

Вплив нітрогену та фосфору на вміст хлорофілу в клітинах ряски малої (*Lemna minor* L.). 88

СЕКЦІЯ 7. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.....

SECTION 7. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Бабай Л. В.

Культура усного й писемного
мовлення сучасних студентів. 91

Боднарчук Ю. Ю.

Паблік рилейшнз як соціальний конструкт
епохи креативної економіки. 94

Гарасимків Ю. Л., Мукарський Р. Ю.

Інклюзивна освіта: поняття, переваги та виклики. 99

Готич М. І., Брандальська І. Л.

Практичні аспекти соціальної роботи
в контексті протидії торгівлі людьми. 101

Готич М. І., Гордий С. Д.

Цілі та принципи соціальної підтримки
в умовах воєнного стану. 103

Порощук Д. П.

Громадські організації як елементи
нової політичної архітектури. 106

Свідло Т. М., Сторожик М. І.

Пріоритетність практичної філософії
на теренах вищої освіти. 108

СЕКЦІЯ 8. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

.....

SECTION 8. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Арабаджи К. В.

Формування інвестиційного потенціалу банківського
сектору як складової фінансової галузі економіки України. 111

Вознюк Є. О.

Ризики використання штучного інтелекту та їх мінімізація
в діджиталізованому управлінні персоналом. 114

Гавриш А.

Людина чи алгоритм: етичні виклики
управління в епоху діджиталізації. 116

Галицький Б. Ю., Спіцина А. Є.

Діагностика конкурентного потенціалу автотранспортного підприємства в умовах сучасних реалій. 118

Голова І. Г., Спіцина А. Є.

Управління інтелектуальним капіталом транспортних підприємств в контексті сучасних викликів. 122

Зотеев Р. Є.

Морегосподарська діяльність як чинник інноваційного економічного розвитку України. 126

Іванієнко В. В.

Напрями державної підтримки забезпечення економічної безпеки та розвитку підприємств. 131

Igor Ivitskiy

PAC learning bounds under label noise: sample complexity implications for conversion fraud in automated bidding. 135

Кононенко С. О., Бондаренко А. А.

Трансформація українського ринку електронної комерції в умовах війни. 138

Мартин О. М., Мартинець Ю. Б.

Управління соціальним закладом в умовах сьогодення: проблеми і шляхи їх вирішення. 142

Нестеренко О. О., Спіцина А. Є.

Розвиток людських ресурсів як вектор активізації діяльності транспортних підприємств. 146

Новіков А., Гончарук Д.

Раціональність vs ірраціональність у менеджменті: сучасні виклики та практичні аспекти. 150

Новіков А., Заїченко Ю.

Роль big data у прийнятті управлінських рішень. 152

Удовенко О. М.

Повоєнна реконструкція економіки України як інноваційна система: роль наукового потенціалу та смарт-спеціалізації регіонів. 154

СЕКЦІЯ 9. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.

SECTION 9. CULTURE AND ART

Яценко Г. В., Водяний Б. О.

Паралітургійна інкультурація як процес адаптації духовних пісень у богослужбовій практиці. 162

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

.....

SECTION 1. THEORY AND TEACHING METHODS

Будулуца І.,

УДК 377:37.015.3:63

здобувачка вищої освіти
ступеня доктора філософії,
Інститут професійної освіти
НАПН України, м. Київ

**ЗМІСТОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
ДИСЦИПЛІН АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

Розвиток професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін у закладах професійної освіти аграрного профілю є важливою умовою модернізації всієї системи підготовки кадрів для аграрного сектору. Саме викладачі загальноосвітніх предметів забезпечують фундамент, на якому будується професійне навчання, формують інтелектуальну культуру майбутніх фахівців, визначають рівень їхньої готовності до практичної діяльності та адаптивність до змін виробничих процесів. Змістові аспекти розвитку їхньої компетентності поєднують науково-методичні, організаційні, психолого-педагогічні й практичні елементи, які у своїй взаємодії забезпечують ефективність педагогічної діяльності та відповідність сучасним вимогам аграрної галузі.

Професійна компетентність викладача розглядається як інтегральне утворення, у якому відображається його теоретична підготовленість, методична майстерність, педагогічна культура, здатність до інноваційної діяльності, уміння організовувати освітнє середовище та забезпечувати всебічний розвиток здобувачів освіти. Для закладів аграрного профілю ця компетентність має специфічний зміст, оскільки викладачеві необхідно не лише володіти теоретичними знаннями зі свого предмета, а й уміти інтегрувати їх у контекст майбутньої професійної діяльності учнів. Саме тому важливим змістовим аспектом є формування розуміння прикладного значення загальноосвітніх дисциплін. Навчальний матеріал має бути побудований так, щоб здобувачі освіти бачили його безпосередній зв'язок з технологіями агровиробництва, природничими процесами, технічними операціями, агроекологією та безпекою праці. Такий підхід підвищує мотивацію учнів і перетворює теоретичні знання на основи для професійної компетентності.

Розвиток професійної компетентності викладача неможливий без глибокого методичного опрацювання змісту навчання. Змістовий компонент у цьому контексті охоплює добір сучасних і результативних методів, форм і засобів організації освітнього процесу. Викладач повинен уміти моделювати заняття так, щоб вони відповідали принципам компетентнісного підходу, були діяльними, інтерактивними й орієнтованими на формування практичних умінь. Важливим змістовим аспектом є використання інноваційних педагогічних технологій. Сучасна професійна школа потребує застосування проблемно-пошукових, проектних, контекстних, інтегрованих технологій, які стимулюють пізнавальну активність здобувачів освіти, розвивають їхнє критичне мислення, формують дослідницькі навички. У викладанні природничо-математичних і гуманітарних дисциплін актуально застосовувати елементи STEM- та STEAM-освіти, що дозволяють вибудовувати міжпредметні зв'язки й демонструвати практичну значущість знань для аграрної діяльності.

Суттєвим складником змістового наповнення професійної компетентності є цифрова підготовленість педагога. Цифровізація аграрного виробництва вимагає від викладачів уміння використовувати технології дистанційного та змішаного навчання, працювати з електронними ресурсами, навчальними платформами, інтерактивними сервісами [1]. Викладач має бути готовим до створення власних цифрових матеріалів – відеороликів, презентацій, віртуальних лабораторій, тестових завдань та інших електронних форм, що роблять навчальний процес сучасним, гнучким і доступним. У цьому криється ще один змістовий аспект – здатність викладача адаптувати зміст свого предмета до можливостей і специфіки цифрового освітнього середовища.

Не менш важливим компонентом є розвиток педагогічної рефлексії. Викладач повинен систематично аналізувати власну діяльність, оцінювати ефективність методів, рівень сформованості результатів навчання, особливості взаємодії з учнями. Рефлексивність забезпечує здатність до самоосвіти, самовдосконалення й гнучкого реагування на зміни освітніх потреб [2]. Вона є змістовою основою безперервного професійного розвитку. До змістових аспектів професійної компетентності належить також комунікативна складова. Викладач загальноосвітніх дисциплін працює з різними контингентами учнів, часто з тими, хто має різні освітні потреби, рівень підготовленості та мотивації. Тому важливою є здатність створювати позитивний психологічний клімат, підтримувати учнів, здійснювати педагогічну фасилітацію та наставництво, організовувати співпрацю й партнерську взаємодію в групі.

Сучасні наукові підходи трактують професійну компетентність педагога як багатовимірне та інтегроване утворення, що охоплює низку компонентів, різних за своїм змістом і функціональним призначенням. У цьому зв'язку діяльність викладача загальноосвітніх дисциплін розглядається як багатокомпонентна система, у якій поєднуються навчальна, виховна, методична, діагностична, дослідницька та інші форми роботи. Кожен із цих напрямів зумовлює потребу в певному типі професійної компетентності.

Спираючись на наукові напрацювання дослідників і узагальнюючи підходи до структурування професійної компетентності, доцільно виокремлювати її ключові та допоміжні складові. Провідні елементи відображають основний зміст професійної діяльності викладача, тоді як підтримувальні компоненти сприяють ефективному виконанню професійних функцій та забезпечують подальший розвиток і самовдосконалення педагога (рис. 1).

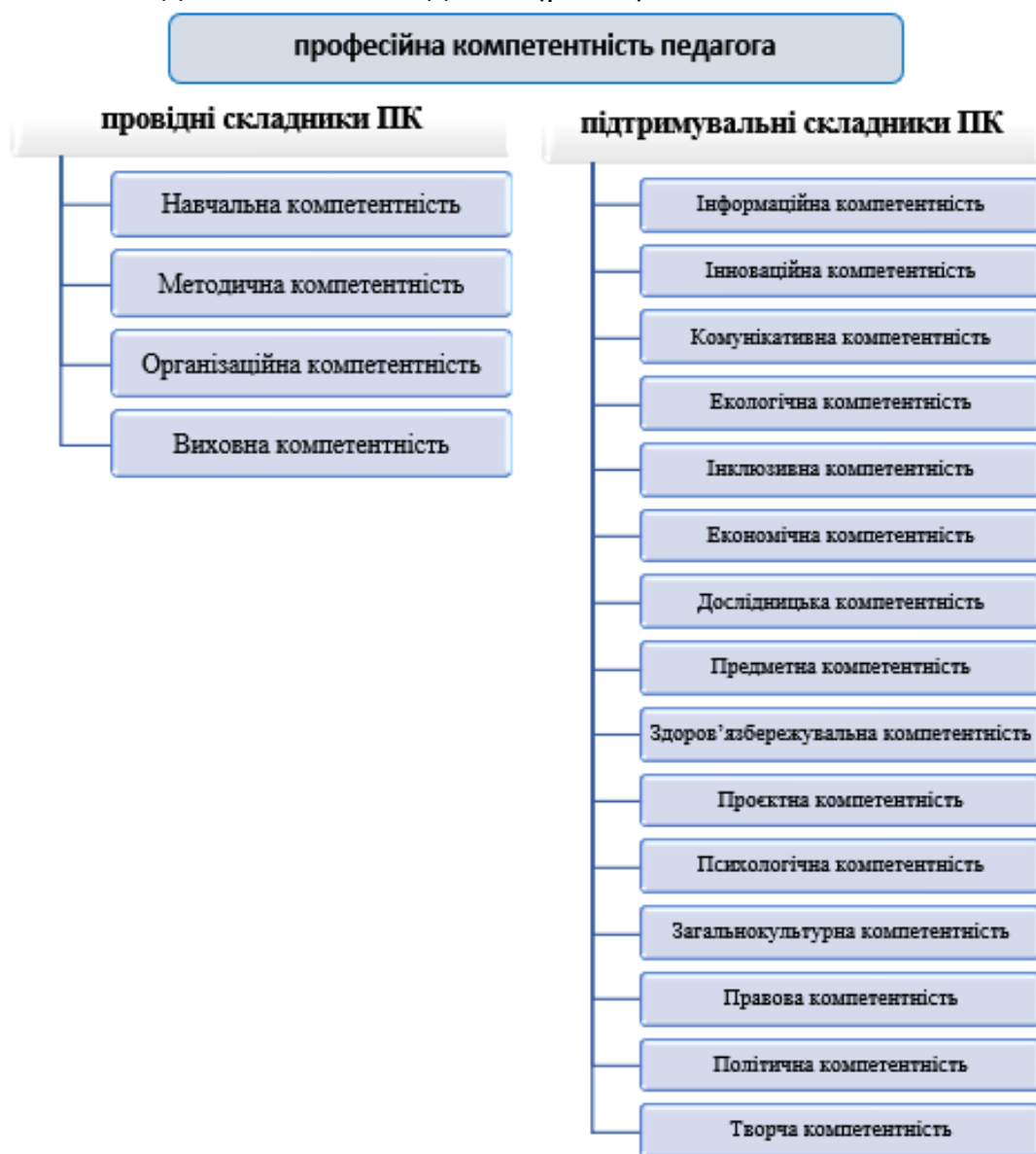

Рис. 1. Структура професійної компетентності педагога

Узагальнення характеристик провідних і допоміжних складників професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін свідчить, що зміст їхнього професійно-особистісного розвитку має інтегрований і багатовимірний характер. Він охоплює низку ключових аспектів, які визначають поступове зростання педагога та впливають на якість освітнього процесу.

Загальнонауковий складник забезпечує формування методологічної культури викладача та розширення його наукового світогляду. Його зміст полягає в опануванні актуальних наукових положень, закономірностей розвитку природничих, математичних і гуманітарних знань, а також у вдосконаленні вмінь аналізувати, систематизувати й інтерпретувати інформацію. Це сприяє інтеграції сучасних наукових даних у навчальний матеріал і розвитку наукового мислення здобувачів освіти. *Психолого-педагогічний складник* спрямований на поглиблення знань із педагогіки та психології, розуміння особливостей розвитку особистості учня та оволодіння сучасними освітніми концепціями. Він передбачає розвиток умінь рефлексії, саморегуляції, творчого педагогічного мислення та здатності організовувати результативну взаємодію зі здобувачами освіти. *Методичний складник* відображає здатність педагога ефективно добирати й застосовувати методи, форми та технології навчання, зокрема інноваційні – цифрові, дистанційні, змішані, інтерактивні. Він охоплює вміння проєктувати навчальні матеріали, розробляти програми, здійснювати формувальне та підсумкове оцінювання. Розвинена методична компетентність є підґрунтям інноваційності та сучасності освітнього процесу. *Предметний складник* пов’язаний із поглибленням фахових знань викладача, їх систематичним оновленням та інтеграцією досягнень відповідної науки у зміст навчання. Він передбачає розуміння сучасних тенденцій розвитку конкретної дисципліни та пошук шляхів її прикладного використання в майбутній професійній діяльності учнів. *Галузевий складник* зумовлений специфікою професійної освіти. Для аграрного профілю він означає володіння знаннями про технологічні процеси, сучасні напрями розвитку аграрного виробництва, екологічні та економічні аспекти діяльності в агросекторі. Завдяки цьому викладач здатний органічно поєднувати зміст загальноосвітніх дисциплін із реальними професійними завданнями та забезпечувати практичну спрямованість навчання.

Отже, змістові аспекти розвитку професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін у закладах професійної освіти аграрного профілю охоплюють широкий спектр компонентів, що включають методичну майстерність, цифрову грамотність, педагогічну культуру, здатність до рефлексії,

уміння інтегрувати теоретичні знання у професійний контекст, а також готовність до постійного професійного розвитку. Саме від якості цих компонентів залежить ефективність діяльності викладача й конкурентоспроможність майбутніх фахівців аграрної галузі.

Розуміння змісту й структури процесу професійно-особистісного зростання є підґрунтям для розроблення ефективних моделей, технологій і програм розвитку професійної компетентності викладачів загальноосвітніх дисциплін в закладах професійної освіти.

Список використаних джерел

1. Кінах Н., Рубльова Н. Цифрова компетентність як умова формування професійно-педагогічного підприємництва педагога. *Молодь і ринок*. 2021. № 5-6 (191-192), DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.239340>.
2. Плюхіна Н., Фоменко О., Головченко Д. Формування педагогічної рефлексії в процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2025. Вип. 24. С. 239–248. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.24.2025.350509>.

**СЕКЦІЯ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ В ОСВІТІ**

.....

**SECTION 2. INFORMATION TECHNOLOGIES
AND INNOVATIVE METHODS IN EDUCATION**

Бубон Т. В.,

УДК 37.013:004:1

викладач кафедри філософії,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

**НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА В УМОВАХ
СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується переходом до інформаційного типу, в якому знання, інформація та цифрові технології виступають ключовими ресурсами. У цих умовах система вищої освіти зазнає суттєвих трансформацій, що зумовлює формування нової освітньої парадигми.

З філософської точки зору ці процеси відображають глибинну зміну способу пізнання світу та місця людини в ньому. Освіта перестає бути лише інструментом трансляції знань і набуває статусу простору формування смислів, цінностей та світоглядних орієнтирів особистості. У цьому контексті освіта розглядається як форма буття людини в інформаційному суспільстві, де знання стає не лише ресурсом, а й умовою самореалізації [1].

Інформаційне суспільство визначається розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізацією та зростанням ролі інтелектуального капіталу. Вища освіта поступово переходить від моделі передачі знань до моделі формування компетентностей і розвитку особистості, здатної до самонавчання, критичного та системного мислення, а також адаптації до швидких змін середовища [3].

Системне мислення виступає важливим методологічним підходом у сучасній вищій освіті, оскільки дозволяє розглядати освітні та соціальні процеси як взаємопов'язані елементи складних систем. З філософської перспективи системне мислення відображає перехід від лінійного до цілісного бачення реальності, де явища розглядаються у взаємозв'язках, а не ізольовано. Це забезпечує глибше розуміння складності сучасного світу та сприяє формуванню відповідального мислення.

Основою нової освітньої парадигми у вищій освіті є компетентнісний підхід, який передбачає формування здатності застосовувати знання у професійній діяльності. Водночас у філософському вимірі компетентність розглядається як інтеграція знань, досвіду, цінностей і здатності до рефлексії. Особливого значення набувають цифрова, комунікативна, соціальна, громадянська компетентності, а також системне мислення як здатність працювати зі складністю [4, с.60].

Освітній процес у закладах вищої освіти набуває характеру людиноцентризму, орієнтуючись на індивідуальні освітні траєкторії здобувачів освіти. З філософської точки зору це означає визнання унікальності особистості та її права на власну траєкторію пізнання. Активно впроваджуються різноманітні форми навчання, цифрові платформи та інструменти електронного навчання [2, с.364].

Змінюється роль викладача у вищій школі: він виступає фасилітатором, наставником та організатором освітнього середовища. Його діяльність набуває також філософського виміру — сприяння формуванню у студентів смислового розуміння знань, критичного ставлення до інформації та здатності до рефлексії. Викладач стає посередником між знанням і його осмисленням.

Важливе місце посідає концепція навчання впродовж життя, що забезпечує безперервний розвиток особистості та її адаптацію до змін. З філософської точки зору це відображає ідею відкритості людини до постійного самотворення та розвитку в умовах невизначеності сучасного світу [5, с.23-25].

Водночас трансформація вищої освіти супроводжується низкою викликів, серед яких цифрова нерівність, необхідність модернізації освітньої інфраструктури та забезпечення якості освіти. Додатковим викликом є необхідність формування системного та рефлексивного мислення як основи сучасної освітньої культури [3].

Отже, нова освітня парадигма у вищій освіті є не лише відповіддю на технологічні зміни, а й глибокою філософською трансформацією розуміння освіти, знання та самої людини. Вона спрямована на формування особистості, здатної до системного мислення, критичної рефлексії, саморозвитку та навчання впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Биков В. Ю. Проблеми та завдання сучасного етапу інформатизації освіти / В. Ю. Биков, О. М. Спірін, О. П. Пінчук // *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України)*: зб. наук. праць. – Київ: Видавничий дім "Сам", 2017, С. 191–198.
2. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Філософія людини і освіта / В. Г. Кремень. Київ : МП "Леся", 2012. 523 с.

3. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І. та ін. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(2). с.1–49. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>

4. Панфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*, 2017. № 3., с. 55-67.

5. Сучасні тенденції у філософії освіти: європейські практики та національні перспективи: монографія / Г. Я. Вraith, Р. В. Губань, С. С. Єрмакова, І. А. Кадієвська та ін. Харків: Факт, 2020. 120 с.

Одинченко Л. К.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
освіти та інклюзії,
ДВНЗ "Донбаський державний
педагогічний університет",
м. Дніпро-Слов'янськ

Косенко Ю. М.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка, м. Суми

УДК 376.42:93:004.9

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.01>

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

Сучасний вектор розвитку спеціальної освіти в Україні зумовлює необхідність докорінного перегляду традиційних дидактичних підходів. Цифровізація освітнього простору висуває нові вимоги до вчителя історії, перетворюючи комп'ютерні технології на невід'ємну частину педагогічного інструментарію. В умовах спеціальних закладів загальної середньої освіти, в яких навчаються діти з порушеннями інтелектуального розвитку, проблема

візуалізації історичного навчального матеріалу набуває особливої актуальності. Специфіка історичної науки полягає в тому, що її об'єкти неможливо спостерігати безпосередньо, а складні хронологічні та причинно-наслідкові зв'язки вимагають розвиненого абстрактного мислення.

Для учнів із інтелектуальними порушеннями, у яких домінує наочно-образний тип мислення над словесно-логічним, мультимедійна презентація виступає як інструмент компенсації пізнавальних труднощів. Вона дозволяє подолати часовий і просторовий бар'єр, трансформувати абстрактні літописні дати та факти минулого у доступні для сприйняття візуальні образи. Отже, оптимізація уроків історії через мультимедійну візуалізацію є необхідною умовою для формування реалістичних історичних уявлень та успішної соціалізації вихованців.

Питання використання мультимедіа й цифрових освітніх ресурсів у навчанні учнів із порушеннями інтелектуального розвитку висвітлено у наукових доробках багатьох вітчизняних учених, зокрема О. Боряк, О. Василенко, А. Висоцької, Т. Дегтяренко, І. Дмитрієвої, А. Іваненко, А. Колупаєвої, О. Король, Ю. Косенка, Н. Кравець, О. Легкого, С. Миронової, Ю. Носенко, Л. Одинченко, В. Синьова, М. Супруна, І. Холковської, С. Чупахіної, А. Шевцова та інших.

Мультимедійна презентація як комплексний засіб візуалізації має суттєві переваги перед традиційною наочністю. Психолого-педагогічний потенціал мультимедійних технологій у спеціальній школі базується на залученні принципу багатоканальності сприйняття: одночасний вплив на зоровий та слуховий канали дозволяє тривалий час утримувати довільну увагу учнів [3, с. 245]. Динаміка викладу через використання відеофрагментів та анімації допомагає сформувати в уяві школярів яскравий образ минулого, "перенести" їх на місце історичної події, емоційно проникнутися матеріальною та духовною культурою певної епохи [1, с.201]. Подання в презентації інформаційного матеріалу у вигляді чітких опорних образів полегшує процес запам'ятовування, стимулює активне мислення учнів, їхню емоційну сферу, що є важливим для подолання інертності психічних процесів. Поєднання аудіо-, відео-, анімаційних об'єктів розширює обсяг інформації, яку дитина може отримати з навчальної книги [2, с. 738].

Важливою складовою успішного уроку є методично грамотна підготовка мультимедійного контенту. Вчитель спеціальних закладів загальної середньої освіти має ретельно відбирати матеріал, враховуючи вікові й індивідуальні особливості та пізнавальні можливості вихованців із порушеннями інтелектуального розвитку. Презентація не повинна виступати лише пасивною ілюстрацією розповіді вчителя; її завдання – стимулювати аналітико-синтетичну

діяльність. Наприклад, замість слайда з готовою датою та описом події, доцільно використовувати прийом "фрагментарного відкриття", коли деталі картини або схеми з'являються поступово, спонукаючи дітей до аналізу та передбачення. Ефективним є включення в презентацію проблемних запитань, незакінчених визначень, завдань на розрізнення суттєвих та другорядних ознак історичного поняття, на пошук свідомих логічних помилок у тексті. Це активізує мислення учнів і спонукає їх до самостійного пошуку відповідей. Ключові моменти теми уроку на слайдах слугують опорними пунктами для концентрації уваги. Також важливо дотримуватися принципу дозованості: інформація має подаватися порціями, що дозволяє уникнути перевантаження нервової системи учнів з інтелектуальними порушеннями та забезпечує глибше усвідомлення кожної дидактичної одиниці.

Мультимедійна технологія дозволяє побудувати ефективну роботу з будь-яким типом історичної наочності (репродукція картини, портрет діяча, інтерактивна карта тощо). Наприклад, використання анімованих схем битв під час вивчення військових походів дозволяє учням чітко простежити хід подій, логіку стратегічних рішень, просторові зв'язки, які важко досягнути за допомогою статичного зображення. Віртуальні екскурсії до музеїв світу створюють ілюзію співпричетності та реальності подій, що відбувалися раніше.

Так, під час вивчення життя східних слов'ян замість сухого переліку знарядь праці та зброї вчитель може запропонувати учням віртуальну екскурсію до етнографічного музею, де за допомогою 3D-моделювання відтворено інтер'єр житла та господарських будівель. Також дієвим є прийом "живих портретів", де короткий аудіосупровід до зображення історичної постаті допомагає сформувати яскравий і емоційний образ особистості. При цьому суттєво змінюється роль самого вчителя: він виступає коментатором візуального ряду, супроводжуючи екранні образи додатковими поясненнями, порівняннями та записами на дошці для кращої фіксації матеріалу в пам'яті учнів із інтелектуальними порушеннями.

Особливої уваги заслуговує корекційно-розвивальний вплив засобів візуалізації на вольову та мовленнєву сфери школярів. Включення в структуру уроку інтерактивних тестів, дидактичних ігор і творчих завдань на основі презентації дозволяє актуалізувати наявні знання та закріпити нові відомості в цікавій для дітей формі. Такий підхід робить процес навчання живим і емоційно забарвленим, закладає підґрунтя для формування громадянської позиції та патріотичних почуттів. Використання мультимедіа сприяє розвитку пізнавальної активності та самостійності дітей у пізнанні навколишнього світу, формує навички групової роботи та колективного обговорення історичних подій.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що мультимедійна презентація є потужним інструментом оптимізації всього навчально-виховного процесу в спеціальних закладах загальної середньої освіти. Її використання в системі уроків і позаурочної роботи з історії не лише забезпечує якісне засвоєння учнями з інтелектуальними порушеннями історичних знань, а й сприяє формуванню в них цілісної інформаційної культури. Це стає вирішальним чинником подолання соціальної ізоляції, дозволяючи випускникам спеціальних шкіл вільно орієнтуватися в сучасному медіапросторі та відчувати себе повноправними учасниками соціокультурних процесів.

Список використаних джерел

1. Косенко Ю. М. Методика викладання історії учням з інтелектуальними порушеннями: посібник. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. 315 с.
2. Одинченко Л. К. Роль мультимедіа-технологій у формуванні в учнів із інтелектуальними порушеннями географічних знань. *Педагогіка здоров'я*: збірник наукових праць VIII Всеукраїнської наук.-практ.конфер. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. С.737-739.
3. Odynchenko L., Dmytriieva I., Ivanenko A. Educational and corrective potential of multimedia technologies in the process of teaching students with special educational needs. *Педагогічні науки: теорія історія, інноваційні технології : наук. журнал*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. № 1 (125). С. 234-248.

Поремчук Є. В.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка, м. Київ

УДК 378:004.8:316.776.23
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.02>

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Швидке поширення систем генеративного штучного інтелекту кардинально змінює інформаційне поле. Зараз створення фальшивих текстів, зображень, аудіо та відеоматеріалів відбувається швидко, доволі недорого й у великих обсягах, що ускладнює їх виявлення за допомогою традиційних методів. Це означає, що система вищої освіти має не лише формувати у студентів базову

медіаграмотність, а й навички роботи з контентом, створеним або зміненим за допомогою ШІ. Для України ця проблема є ще й питанням безпеки, оскільки дезінформація є частиною гібридної агресії та використовується для підриву довіри до державних органів і стабільності суспільства [1; 2]. Мета статті — обґрунтувати доцільність застосування AI-інструментів для виявлення дезінформації у вищій освіті та дослідити їх роль у розвитку критичного мислення студентів. У сучасних дослідженнях дезінформація розглядається як багаторівневе явище, що включає мізінформацію, дезінформацію та малінформацію. Цей поділ є важливим для освітньої практики, оскільки допомагає більш точно визначити загрозу та підбирати відповідні методи аналізу [3]. Штучний інтелект у цій галузі виконує дві ролі. З одного боку, AI-технології застосовуються для автоматичного створення маніпулятивного контенту. З іншого — вони слугують допоміжним інструментом для виявлення повторюваних наративів, емоційних тригерів, аномалій у мовних конструкціях та візуальних елементах. Тому в навчальному процесі ШІ слід використовувати не як заміну людському аналізу, а як засіб для розвитку критичного мислення й перевірки гіпотез.

Ефективним рішенням мною вбачається впровадження у навчальний процес практичних кейсів з перевірки сумнівного контенту. Студенти можуть аналізувати тексти, зображення та відео, визначати автора і джерело, шукати незалежні підтвердження, встановлювати первинне повідомлення та порівнювати свої висновки з результатами AI-аналізу. Така модель навчання переводить медіаграмотність із теоретичної сфери у практичну та сприяє розвитку відповідального ставлення до інформації. Доцільність поєднання методологій FIMI — Foreign Information Manipulation and Interference (іноземне інформаційне маніпулювання та втручання) та SIFT S — Stop — зупинись, I — Investigate the source — досліді джерело, F — Find better coverage — знайди кращі або незалежні підтвердження, T — Trace claims, quotes and media to the original context — відстеж твердження, цитати та медіа до першоджерела або первинного контексту) зумовлена тим, що вони охоплюють різні, але взаємодоповнювальні рівні аналізу дезінформації. Методологія FIMI дозволяє всебічно аналізувати інформаційну атаку — враховуючи суб'єкта, поведінку, контент і потенційну шкоду, що особливо важливо для розуміння логіки організованих маніпулятивних кампаній [1]. Водночас модель SIFT спрямована на практичну перевірку конкретного повідомлення або джерела та створює алгоритм щоденної поведінки під час верифікації: зупинитися, досліджувати джерело, шукати додаткові підтвердження й відстежувати першоджерело [3]. Саме тому одна модель не може забезпечити повну картину: FIMI надає стратегічний аналіз, але не деталізує щоденну перевірку інформації, тоді як SIFT

ефективна для швидкої верифікації, але не охоплює всі механізми інформаційного впливу. Їхнє поєднання у навчальному процесі дозволяє одночасно формувати у здобувачів освіти системне розуміння дезінформаційних операцій і практичні навички перевірки контенту, що підвищує ефективність підготовки до роботи в умовах цифрових інформаційних загроз.

Отже, застосування штучного інтелекту для виявлення дезінформації у сфері вищої освіти є перспективним напрямком оновлення освітнього процесу. Комбінація AI-інструментів, критичного аналізу і моделей верифікації сприяє створенню у студентів високого рівня медіаграмотності, що враховує особливості алгоритмічного середовища та потенційні ризики синтетичного контенту. У сучасних умовах це перетворює освіту не лише на передачу знань, а й на механізм підвищення інформаційної стійкості суспільства.

Список використаних джерел

1. Information Integrity and Countering Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI) / EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/information-integrity-and-countering-foreign-information-manipulation-interference-fimi_en (дата звернення: 15.04.2026).
2. Deepfakes and the crisis of knowing / UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/deepfakes-and-crisis-knowing> (дата звернення: 15.04.2026).
3. Wardle C. Understanding information disorder. First Draft. URL: <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder> (дата звернення: 15.04.2026).

Рудик А. С.,
здобувачка вищої освіти,
Державний університет "Житомирська
політехніка", м. Житомир

Кубрак Ю. О.,
доцент кафедри
інженерії програмного забезпечення,
Державний університет "Житомирська
політехніка", м. Житомир

УДК [378.147:004]:355/359

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ВИКЛИКИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується стрімким зростанням ролі інформаційних технологій у всіх сферах державного управління, зокрема у сфері забезпечення національної безпеки. Цифрова трансформація органів

сектору безпеки і оборони України висуває принципово нові вимоги до підготовки фахівців: вони мають поєднувати глибоке розуміння безпекових процесів із практичними навичками роботи з сучасними інформаційними системами, інструментами кіберзахисту, аналізу даних та технологіями штучного інтелекту [1].

Водночас система вищої освіти у галузі національної безпеки реагує на ці виклики із певним запізненням. Традиційні підходи, орієнтовані на теоретичну підготовку та вивчення нормативно-правової бази, не завжди відповідають потребам ринку праці та реальним завданням випускників. Особливо гостро постає питання інтеграції технологій ШІ в освітній процес, оскільки ШІ-системи вже активно застосовуються у безпековій діяльності провідних країн та набувають дедалі більшого значення для Збройних Сил і спецслужб України. У цьому контексті актуальним є дослідження інноваційних методик та інформаційно-технологічних інструментів, здатних підвищити якість підготовки фахівців зі спеціальності "Національна безпека".

Метою тез є аналіз сучасних підходів до використання інформаційних технологій та ШІ в освітньому процесі підготовки фахівців сектору безпеки, виокремлення ключових викликів та окреслення перспективних напрямів впровадження інноваційних методик навчання.

Цифровізація сектору безпеки як чинник трансформації освітніх вимог.

Прийняття Стратегії національної безпеки України, Стратегії кібербезпеки, Концепції розвитку ШІ в Україні та низки відомчих програм цифрового розвитку засвідчує системний характер цифрової трансформації у цій галузі. Відповідно до зазначених документів, фахівці з національної безпеки мають бути підготовлені до роботи в умовах гібридних загроз, що включають кібератаки, дезінформаційні кампанії, застосування ШІ-систем противником та інші форми інформаційного впливу [2].

Аналіз посадових профілів фахівців структур СБУ, Національної поліції, органів кібербезпеки свідчить про суттєве зростання вимог до цифрової компетентності. Серед затребуваних навичок — робота з системами обробки великих даних (Big Data), геоінформаційними системами (ГІС), платформами OSINT, інструментами форензики, аналізу мережевих загроз та ШІ-системами. Зокрема, ректор Національної академії СБУ визначає штучний інтелект як пріоритетний напрям підготовки, наголошуючи на необхідності поглиблення експертизи у застосуванні ШІ в оперативно-розшуковій та бойовій роботі [6].

Проте навчальні плани більшості ЗВО за спеціальністю "Національна безпека" досі недостатньо відображають зазначені вимоги. Порівняльний аналіз освітніх програм засвідчує, що питома вага дисциплін, пов'язаних із застосуванням ІТ та ШІ у безпековій діяльності, залишається невисокою, тоді як частка нормативно-правових та управлінських дисциплін суттєво переважає [3].

Штучний інтелект як ключова компетентність фахівця з національної безпеки.

Технології ШІ стрімко змінюють ландшафт безпекової діяльності, створюючи як нові можливості, так і нові загрози. Серед ключових напрямів застосування ШІ у сфері національної безпеки: автоматизований аналіз великих масивів даних; виявлення дезінформації та deepfake-контенту; розпізнавання аномальної активності у кіберпросторі; системи підтримки прийняття рішень; автономні та напіваавтономні системи озброєння; прогнозне моделювання загроз та кризових ситуацій [5, 7].

У контексті підготовки фахівців вивчення ШІ має охоплювати кілька взаємопов'язаних рівнів. На базовому рівні — розуміння принципів роботи ШІ-систем, можливостей машинного навчання, нейронних мереж, обробки природної мови та комп'ютерного зору. На прикладному — практичне використання ШІ-інструментів для аналітичної роботи: автоматизованого моніторингу інформаційного простору, виявлення фейкових наративів, класифікації загроз, обробки геопросторових даних. На стратегічному — розуміння етичних, правових та безпекових аспектів використання ШІ, включаючи проблеми алгоритмічної упередженості, відповідального застосування автономних систем та захисту від зловмисного використання ШІ противником.

Окремим важливим аспектом є формування навичок протидії загрозам, що створюються технологіями ШІ. Сучасні дезінформаційні кампанії дедалі частіше використовують генеративний ШІ для створення правдоподібного, але неправдивого контенту, deepfakes, автоматизованих бот-мереж. Фахівці з національної безпеки мають володіти інструментарієм виявлення та нейтралізації таких загроз, що вимагає підготовки на перетині IT та безпекознавства [5].

Інноваційні методики навчання та їх потенціал у підготовці безпекових фахівців.

Серед інноваційних методик особливої уваги заслуговують такі напрями. По-перше, симуляційне навчання та кіберполігони (cyber ranges) — середовища, що відтворюють реальні інциденти кібербезпеки у контрольованих умовах. Платформи NATO CDEX, CyberBit Range або вітчизняні рішення дозволяють відпрацьовувати реагування на кіберзагрози без ризику для реальних систем. Сучасні кіберполігони дедалі активніше інтегрують ШІ-компоненти — як для моделювання поведінки зловмисників, так і для адаптивного навчання [4].

По-друге, проблемно-орієнтоване навчання (Problem-Based Learning, PBL) із використанням реальних кейсів зі сфери безпеки, доповнене ШІ-інструментами. Метод передбачає аналіз задокументованих інцидентів — кібератак, гібридних операцій, дезінформаційних кампаній — із залученням ШІ-систем для збору, верифікації та інтерпретації даних. Дослідження засвідчують, що PBL суттєво

підвищує мотивацію здобувачів та формує аналітичне мислення, необхідне для прийняття рішень в умовах невизначеності [3].

По-третє, використання інструментів OSINT та ШІ-асистентів. Платформи Maltego, Shodan, SpiderFoot у поєднанні з ШІ-інструментами для обробки природної мови та аналізу зображень дозволяють формувати практичні навички збору та аналізу відкритої інформації — компетентність критичного значення в умовах інформаційного протиборства [5].

По-четверте, елементи гейміфікації та змагального навчання — формат Capture The Flag (CTF), що моделює реальні сценарії атак і захисту, а також змагання з виявлення deepfake-контенту та автоматизованої дезінформації, що формують специфічні компетентності, затребувані в сучасному безпековому середовищі.

Міжнародний досвід інтеграції ШІ в підготовку безпекових фахівців.

Аналіз міжнародного досвіду засвідчує стрімке зростання уваги до інтеграції ШІ в підготовку фахівців сектору безпеки. Стенфордський університет впровадив курси, де ШІ-інструменти є невід’ємною складовою програми з технологій та національної безпеки: здобувачі використовують генеративний ШІ для аналізу політичних сценаріїв та моделювання рішень. MIT пропонує курс "AI for National Security Leaders", спрямований на формування компетентностей з інтеграції ШІ у стратегічне планування та управління ШІ-проєктами [8].

У рамках ініціативи SCSP у співпраці з Coursera розроблено курс "AI in National Security" для практикуючих фахівців середньої ланки, що поєднує практичні вправи з реальними сценаріями застосування ШІ у різних напрямках безпекової діяльності.

Стратегія ШІ НАТО (2021) визначає розвиток людського капіталу як одну з ключових умов відповідального використання ШІ, наголошуючи на потребі системної інтеграції ШІ-компетентностей у програми безпекової освіти країн-членів Альянсу [7].

В Україні увагу до цього напрямку засвідчує Концепція розвитку ШІ (2020) та план заходів на 2025–2026 роки, а також практичні кроки Національної академії СБУ із запровадження ШІ-компонентів у підготовку курсантів. Водночас системне впровадження ШІ-дисциплін у більшості ЗВО залишається на початковому етапі та потребує прискорення [6].

Висновки.

Проведений аналіз засвідчує, що інформаційні технології, штучний інтелект та інноваційні методики навчання є невід’ємною складовою сучасної підготовки фахівців з національної безпеки. Цифровізація сектору безпеки і оборони України формує запит на фахівців із розвиненою цифровою компетентністю та навичками роботи з ШІ-системами.

ШІ має бути інтегрований у підготовку безпекових фахівців на трьох рівнях: базовому (розуміння принципів ШІ), прикладному (використання ШІ-інструментів для аналітики, OSINT, кіберзахисту) та стратегічному (етичні, правові та безпекові аспекти). Впровадження симуляційного навчання з ШІ-компонентами, OSINT-практикумів, проблемно-орієнтованих кейсів та гейміфікації спроможне суттєво підвищити практичну цінність підготовки та конкурентоспроможність випускників.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання рівня ШІ-компетентності здобувачів спеціальності "Національна безпека", формування методичного забезпечення інтегрованих курсів та створення навчальних ШІ-середовищ для моделювання безпекових сценаріїв.

Список використаних джерел

1. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. Київ : НАДУ, 2012. 730 с. URL: <https://nmc.dsns.gov.ua/upload/1/6/3/7/9/2019-9-14-sitnik-du.pdf>
2. Стратегія кібербезпеки України : затв. Указом Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013>
3. Мельничук І., Білоус І. Інноваційні методи викладання та навчання у сфері вищої освіти. Гуманітарні студії: Історія та педагогіка. 2022. № 2. С. 94–102. URL: <http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/55>
4. Chouliaras N., Kittes G., Kantzavelou I., Maglaras L., Pantziou G., Ferrag M. A. Cyber Ranges and TestBeds for Education, Training, and Research. Applied Sciences. 2021. Vol. 11. № 4. P. 1809. DOI: 10.3390/app11041809.
5. Ghioni R., Taddeo M., Floridi L. Open source intelligence and AI: a systematic review of the GELSI literature. AI & Society. 2023. P. 1–16. DOI: 10.1007/s00146-023-01628-x.
6. Національна академія СБУ: стандарти НАТО та штучний інтелект у підготовці фахівців. РБК-Україна. 2026. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/standarti-nato-ta-shtuchniy-intelekt-k-ukrayini-1772116711.html>.
7. AI Strategy. NATO. 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227237.htm.
8. Taddeo M., Ziosi M., Tsamados A. et al. Artificial Intelligence for National Security: The Predictability Problem. The Alan Turing Institute, CETAS. 2022. URL: https://cetas.turing.ac.uk/sites/default/files/2022-09/research_report_ai_predictability_problem_vfinal_3.pdf.

Ситник Н. В.,

УДК 37.091.3:004.6

канд. екон. наук, професор
кафедри "Комп'ютерних наук",
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЯ З РОЗВИТКОМ БАЗ ДАНИХ

Розвиток ІТ-технологій свідчить про необхідність паралельного розвитку освітнього процесу, який повинен розширюватися та доповнюватися новими дисциплінами, враховуючи динамічний розвиток цифрових технологій та зростання обсягів інформації. Одним із таких прикладів є поява нових моделей баз даних, які є дуже важливими під час підготовки фахівців зі спеціальності "Комп'ютерні науки". В освітніх програмах цієї спеціальності є дисципліна з організації баз даних та знань, яка в переважній більшості ЗВО присвячена вивченню реляційних баз даних. Реляційні бази даних (RDBMS) відомі вже понад 50 років, проте вони не втратили актуальності і широко використовуються на практиці, особливо в тих сферах, де потрібна онлайн-підтримка транзакцій, яка забезпечує цілісність та узгодженість даних у режимі реального часу. Однак реляційні бази даних, незважаючи на їх широке практичне застосування, неефективно використовувати під час опрацювання великих даних (Big Data), оскільки вони не підтримують горизонтальне масштабування та не орієнтовані на зберігання напівструктурованих та неструктурованих даних. Альтернативою в цих випадках виступають нереляційні бази даних NoSQL (Not Only SQL). Бази даних NoSQL мають переваги перед реляційними моделями та відповідають вимогам сьогодення під час опрацювання даних Big Data, інтернету речей (IoT), соціальних мереж, мультимедійних потоків та розробки мобільних додатків. Основні переваги баз даних NoSQL — горизонтальне масштабування та розподілене оброблення на кластерах, можливість опрацювання денормалізованих, напівструктурованих та неструктурованих даних, висока продуктивність та можливості інтеграції із системами штучного інтелекту. Для освіти це означає необхідність трансформації, яка полягає в перегляді та доповненні курсів із баз даних, які за багато років стали вже класичними.

Аналіз інтернет-джерел показав, що в переважній більшості закладів вищої освіти України вивчення баз даних NoSQL обмежується включенням декількох тем у курс із вивчення реляційних моделей, які висвітлюють нереляційні бази

даних як перспективний напрям розвитку технологій. Вивчення нереляційних баз даних NoSQL в одному курсі з реляційними моделями має в такому разі ознайомчий характер та не дає повного уявлення про особливості моделювання та технологію роботи з базами даних цього класу. Бази даних NoSQL слід розглядати не просто як технологію, а як інструмент формування нової цифрової грамотності, якою повинні володіти здобувачі. Для поглибленого вивчення та отримання компетентностей, знань та умінь роботи з цими базами даних потрібна розробка окремого курсу. Що надасть можливість глибоко вивчити основні моделі баз даних NoSQL: "ключ-значення", документ-орієнтовану, колонко-орієнтовану та графову — як на теоретичному рівні, так і відпрацювати й отримати практичні уміння та навички роботи в середовищі відповідних систем керування базами даних (СКБД). Досвід викладання окремого курсу "Організація баз даних NoSQL" [1] для бакалаврів спеціальності 122 "Комп'ютерні науки" як обов'язкового нормативного курсу показав, що вивчення цієї дисципліни надало якісно нові компетентності, знання та навички при написанні бакалаврських кваліфікаційних робіт, присвячених розробці мобільних, рекомендаційних, геоінформаційних та веб-орієнтованих систем різного цільового призначення.

Слід зауважити, що вивчення баз даних NoSQL спрямоване не на заперечення чи відмову від використання реляційних баз даних. Вивченню баз даних NoSQL передуює вивчення реляційних баз даних, тому при опануванні нового класу баз даних застосовується міждисциплінарний підхід. Здобувачам надається можливість порівнювати різні NoSQL-моделі з реляційною та знаходити спільні й відмінні риси та ознаки в підходах до їхнього проектування та роботи в середовищі конкретних СКБД. Вивчення баз даних NoSQL зорієнтоване на отримання практичних умінь та навичок роботи в середовищі нереляційних СКБД. Кожен студент отримує індивідуальне завдання та має виконати такі основні технологічні операції: інсталяція СКБД, моделювання бази даних для конкретної предметної області та її створення в середовищі вибраної системи, завантаження тестових даних, створення запитів та їхня верифікація.

Індивідуальне завдання здобувачі отримують при вивченні двох типів NoSQL-моделей: документ-орієнтованих та графових баз даних. Проектна робота з документ-орієнтованою базою даних виконується в середовищі кросплатформної СКБД MongoDB. При роботі з MongoDB здобувачі опановують проектування колекцій та документів агрегатної й безсхемної бази даних, яка дозволяє зберігати документи різної структури у форматі BSON/JSON. Працюючи над індивідуальними завданнями, здобувачі відпрацюють CRUD-операції з базою даних та реалізують запити різної складності. Цінним результатом

освітнього процесу при роботі з MongoDB є те, що здобувачі чітко визначаються з відмінностями документ-орієнтованих моделей від реляційних та отримують навички роботи з гнучкими структурами даних, що є дуже важливим у сучасному мінливому цифровому світі.

Також особлива увага в курсі приділяється вивченню графових баз, які набули широкої популярності за останні роки. У звіті з досліджень ринку графових баз даних, проведених компанією Research and Markets, вказано, що ринок графових баз даних у 2024 році оцінювався у 507,6 млн доларів США, а за прогнозами зросте до 2,14 млрд доларів США до 2030 року з річним темпом зростання 27,1%. Графові бази даних знаходяться на передовій розвитку штучного інтелекту та машинного навчання, дозволяючи аналізувати дані точніше та з глибшим розумінням. Графові бази даних дуже добре обробляють взаємопов'язані дані, і саме це дозволяє моделям штучного інтелекту й машинного навчання знаходити глибші зв'язки та приховані закономірності, які традиційні системи можуть пропустити [2].

Однією з провідних СКБД серед відомих 43 графових систем є Neo4j [3]. Це спеціалізована графова СКБД, яка представляє цілу екосистему. Neo4j підтримує графи із властивостями, має засоби візуалізації, декларативну мову Cypher, бібліотеку графових алгоритмів Graph Data Science (GDS) та багато інших інструментальних засобів для роботи з даними. Neo4j підтримує безагрегатну базу даних, основними структурними елементами якої є вузли (сутності), що мають властивості, які описуються парами "ключ-значення", та ребра, що пов'язують вузли між собою. Орієнтовані та поіменовані ребра відображають усі можливі типи співвідношень між вузлами та за необхідності можуть також мати властивості типу "ключ-значення". Однією з важливих характеристик СКБД Neo4j є підтримка ACID-вимог, які забезпечують консистентність даних у режимі реального часу.

У графовій базі даних можуть зберігатися не лише дані, а й знання. Термін граф знань (Knowledge Graph) поширюється й викликає особливий інтерес науковців і представників бізнесу як інструмент виявлення прихованих знань та поглибленого аналізу зв'язків між ними. Граф знань — це дані, збагачені семантичними зв'язками, що розкривають їхній контекст. Граф знань можна розглядати як правила або категорії навколо даних, що забезпечують глибше їх розуміння. Поєднання даних та знань про їхні зв'язки піднімає цінність даних на новий, вищий рівень [4]. Графи знань застосовуються в семантичному пошуку, у рекомендаційних системах, у виявленні шахрайства при виконанні фінансових операцій, аналізі мереж, створенні логістичних систем та в багатьох інших

сферах. Вивчення графових баз даних розширює горизонти знань та розвиває алгоритмічне й графове мислення здобувачів, оскільки графи моделюють реальні системи та надають можливість відображати весь спектр складних взаємозв'язків між сутностями.

Роблячи короткий висновок, можна стверджувати, що трансформація освітнього процесу під впливом розвитку баз даних та включення до освітніх програм окремої дисципліни з вивчення баз даних NoSQL сприяє зменшенню розриву між навчанням та сучасними інноваційними технологіями та відкриває вікно можливостей для формування якісно нових компетентностей, орієнтованих на ринок праці цифрової економіки.

Список використаних джерел

1. Ситник Н. В., Зінов'єва І. С. Сучасні бази даних NoSQL у підготовці бакалаврів спеціальності "Комп'ютерні науки" // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2021. — Том 81. — № 1. — С. 255–271. — URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3098>.
2. Research and Markets. 2025. — URL: <https://www.researchandmarkets.com/report/graph-database>.
3. DB-Engines Ranking of Graph DBMS. — 2026. — URL: <https://db-engines.com/en/ranking/graph+dbms>.
4. John Stegeman. What Is a Knowledge Graph? 2024. — URL: <https://neo4j.com/blog/genai/what-is-knowledge-graph>.

СЕКЦІЯ 3. ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 3. PRESCHOOL EDUCATION

Діхтяренко С.,

здобувачка третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,

Державний заклад "Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського", м. Одеса

УДК 373.2.016:37.012/.013(477)(043.2)
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.03>

ЗАВДАННЯ ТА ЗМІСТ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ У ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми. Насьогодні є актуальною проблема оновлення чинних освітніх програм відповідно до сучасної нормативної бази. Програми розвитку дітей дошкільного віку, які розміщені на сайті Міністерства освіти і науки України та за якими працюють всі заклади дошкільної освіти не відповідають сучасним документам: Закон України "Про дошкільну освіту" (2024 р.), "Державний стандарт дошкільної освіти" (2025 р.). У свою чергу, узагальнення та аналіз завдань і змісту дослідно-експериментального характеру в чинних освітніх програмах, що висувуються для розвитку дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти вимагають переглянути їх наявність та місце в означених програмах [7, с.205]. Не кожна освітня програма закладу дошкільної освіти забезпечує зміст щодо організації експериментальної роботи з дітьми дошкільного віку, не завжди спостерігається єдність розвитку, виховання, навчання дітей, натомість наявний різний рівень складності організації експериментальної діяльності в контексті чинних традиційних, інноваційних, комплексних та парціальних програм [7, с.205]. Отже, виникає необхідність у здійсненні аналізу чинних освітніх та парціальних програм, щодо завдань та змісту дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему дослідно-експериментальної роботи з огляду чинних освітніх програм ЗДО було здійснено багатьма ученими (Г. Беленька, Н. Лисенко, О. Фунтікова та ін.). Ученими було розглянуто дослідно-експериментальну роботу в різних напрямках: експериментальні завдання для

дітей дошкільного віку на засадах виконання освітніх програм (О. Фунтікова); сутність, структура й функції дослідницької діяльності, визначення мети досліджу, перевірка після завершення дослідження дітьми дошкільного віку (В. Волкова, І. Алексюк); експериментування як засіб організації діяльності дітей молодшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти (Х. Барна); експериментально-дослідницька діяльність у природі як технологія пізнавального розвитку дитини (Г. Беленька); теоретичний аналіз проблеми розвитку дослідницьких здібностей у дітей дошкільного віку (О. Гнетецька).

Мета статті – здійснити аналіз змісту та завдань дослідно-експериментальної роботи у чинних освітніх та парціальних програмах.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до оновленого Закону України "Про дошкільну освіту" (2024), у статті 10. Забезпечення доступності дошкільної освіти, пункт 2. передбачено "забезпечення навчально-методичними матеріалами, технічними, програмними, комунікаційними та іншими засобами і обладнанням, необхідним для організації освітнього процесу" [4]. У новій редакції "Державного стандарту дошкільної освіти" передбачено, що "кожна освітня програма має бути спрямована на досягнення вихованцями результатів навчання і компетентностей, визначених означеним Стандартом" [2, с.2].

У процесі дослідження було проаналізовано чинні освітні програми розвитку і навчання дітей дошкільного віку, за якими працюють сучасні заклади дошкільної освіти "Українське дошкілля" (2022 р.), "Дитина" (2025 р.) та парціальні програми "Творці майбутнього" (2022 р.), "STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт" (2020 р.). Опишемо результати аналізу.

У змісті освітньої програми "Українське дошкілля" завдання з дослідно-експериментальної діяльності було визначено в окремих розділах. Так, наприклад, у підрозділі "Предметно-практична, технологічна компетентність" акцентовано, що дитина старшого дошкільного віку готова до експериментування, оскільки "дитину цього віку приваблює все яскраве, емоційно забарвлене, те, що можна досліджувати, з чим можна експериментувати, причому її цікавить не лише сам процес, але й результат" [1, с.249]. У підрозділі окреслено і відповідні завдання: формувати у дітей здатність до творення нового, дослідництва, експериментування, творчості, прояву творчої ініціативи, давати дітям можливість самостійного вибору, пошуку й апробації різних варіантів і способів дій; формувати навички експериментування з новим матеріалом [1, 250]. У підрозділі "Ігри на розвиток креативності") зазначено: заохочувати дітей брати на себе роль дослідника, фантазера, новатора; формувати усвідомлення того, що експериментувати та досліджувати цікаво; збагачувати практичний і теоретичний досвід дитини, спонукати її до

творчості, експериментів, оригінальності [1, с.274]. Найбільш розлого ацентовано на змісті експериментально-дослідницької діяльності в підрозділі "Художньо-продуктивна діяльність": стимулювати бажання експериментувати з різними художніми матеріалами (підрозділ "Малювання") [1, с.313]. Як бачимо, в освітній програмі "Українське дошкілля" досить стисло презентований зміст та завдання дослідно-експериментальної роботи, наявні лише в окремих розділах.

У програмі "Дитина" (2025 р.) завдання з дослідно-експериментальної роботи позиціоновано в такому ракурсі: до 5 років діти оволодівають досить значним запасом уявлень про довкілля, які здобувають завдяки своїй активності, прагненню ставити запитання та **експериментувати** (розділ "Особистість дитини") [3, с.189]; учити дітей створювати власні конструкції з урахуванням умов їх використання; вчити конструювати за темою, за власним задумом (розділ "Конструювання") [3, с.211]; вчити досліджувати доступні для сприймання об'єкти та явища природи (розділ "Природний світ" [3, с.223]; продовжувати формувати в дітей уміння працювати з різними матеріалами, досліджувати їх властивості (розділ "Художньо-продуктивне образотворення") [3, с.245]; застосовувати не тільки й не стільки прямі запитання (Хто? Що? Куди? Кому?). а й пошуково-дослідницькі, евристичні, творчі, рефлексійні, що спонукають думати, фантазувати, робити припущення, визначати власні емоції (розділ "Літературне образотворення", підрозділ "Світ художнього тексту") [3, с.225]. Отже, у програмі "Дитина" (2025 р.) в презентованих завданнях, які стосуються дослідно-експериментальної діяльності, не йдеться про навчання дітей проведенню дослідів та експериментів, відсутні приклади дослідів/експериментів, чи матеріали, які доцільно та безпечно використовувати з дітьми. Отже, аналіз чинних освітніх програм засвідчив, що завдання з дослідно-експериментальної діяльності дітей старшого дошкільного віку визначено досить стисло і в різних розділах в програмах: "Українське дошкілля" (2022 р.), "Дитина" (2025 р.). Було проаналізовано також і парціальні програми. Так, у програмі "Творці майбутнього" (2022 р.) (автори О. Рома, Г. Малевич, І. Піскова, Г. Шварова, О. Шуляк) визначено завдання з дослідно-експериментальної діяльності в розділі "Креативна сфера", з-поміж них: викликати інтерес до експериментування, дослідження, пошуку нестандартних рішень; спонукати до пошуку різних варіантів виконання однакових завдань, випробовувати знову й знову з новими ідеями й припущеннями, не боятися помилок [6, с.43]. Як бачимо, в парціальній програмі лише в одному розділі наявні завдання з дослідно-експериментальної роботи.

Нам імпонує зміст парціальної програми формування інженерного мислення в дітей передшкільного віку "Stream-освіта", або Стежинки у Всесвіт",

освітній напрям "Природничі науки, або Подорож Всесвітом", в якому зазначено, що відкриття починаються з інтуїції, а інтуїція формується змалку на заняттях різного спрямування, а саме: діти висувують гіпотези і придумують експерименти для перевірки їх правильності [5, с.7]. Слугує на увагу також презентовані в парціальній програмі досліді з різних розділів. Розглянемо окремі приклади: "дослідити, через які об'єкти (скло, воду, поліетиленовий пакет, тонку тканину) предмети краще видно"; (підрозділ "Оптичні явища") [5, с.145]; дослід "Смачна паморозь" - створювати паморозь із цукру на склянках", дослід "Як падає крапелька води" - набирати воду в піпетку та в мисочку (бажано прозору): крапати воду з піпетки на поверхню води в мисочці, спостерігати: щоб дітям було краще видно, можна підсвітити крапельки ліхтариком або ще й роздивитися через лупу" (підрозділ "Властивості речовин") [5, с.166]; дослід-моделювання "Як можна створити штучний дощ?" - розглянути різні способи, порівняти їх (підрозділ "Дощ") [5, с.178]; дослід "Чи є в ґрунті повітря?" - вкинути грудочку землі у склянку з водою. Спостерігати. На поверхню піднімаються бульбашки повітря. Про що це свідчить? (підрозділ "Ґрунт") [5, с.179]. Отже, в означеній парціальній програмі подано влучні приклади дослідів та експериментів, які доцільно проводити з дітьми старшого дошкільного віку. Зауважимо, що в парціальних програмах "Радість творчості", "Творці майбутнього" досить стисло висвітлено завдання щодо дослідно-експериментальної діяльності, які передбачають залучення дітей до експериментально-дослідницької діяльності відповідно до вимог програм. Натомість лише у парціальній програмі Stream-освіта, або Стежинки у Всесвіт" найбільш чітко запропоновано і розлого розкрито перелік та алгоритм проведення дослідів та експериментів з дітьми старшого дошкільного віку з багатьох розділів. Отже, нами було проаналізовано чинні освітні та парціальні програми, зміст розділів відповідно до дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку, на жаль, які не відповідають сучасній нормативній базі.

Висновки. Отже, аналіз освітніх програм для ЗДО засвідчив наявність окремих завдань щодо залучення дітей дошкільного віку до експериментально-дослідницької діяльності в середніх і старших групах ЗДО. Вважаємо, що у зв'язку з оновленням нормативної бази для закладів дошкільної освіти (Закон України "Про дошкільну освіту" (2024 р.) та "Державний стандарт дошкільної освіти" (2025 р.)), є потреба в оновленні й перевиданні чинних освітніх програм розвитку для дітей дошкільного віку. Слід зауважити, що майже у всіх програмах досить стисло презентовані та лише в окремих розділах наявні завдання та зміст дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку "Українське дошкілля". за заг. ред. О. І. Білан. Вид. 2-ге, зі зм. і доп. Тернопіль. "Мандрівець". 2022. 256 с.
2. Державний стандарт дошкільної освіти. Київ. 2025.
3. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту. О. П. Турунцев; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Я. Богініч, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред.: О. А. Половіна, І. В. Кондратець. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2025. 428 с.
4. Закон України "Про дошкільну освіту". Київ. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20>.
5. Крутій К. Л., І. Б. Стеценко. Парціальна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку "STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт". Освітній напрям "Природничі науки, або Подорож Всесвітом. Запоріжжя :ТОВ "ЛІПС" ЛТД, 2020. 240 с.
6. Парціальна програма розвитку дитини від 2 до 6 років через ГРУ "Творці майбутнього" та методичні рекомендації. Рома О. Ю., Малевич Г. В., Піскова І. Ю., Шварова Г. В., Шуляк О. М. The LEGO Foundation. 2022. 109 с.
7. Фунтікова О. О. Експериментальні завдання для дошкільників на засадах виконання освітніх програм. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 50. Том 1. С. 204-211.

Матвієнко С. І.,

УДК 615.85:78]:316.722

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Шевчук Д. С.,

здобувачка першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

РОЛЬ МУЗИКОТЕРАПІЇ У ПІДТРИМЦІ ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ

Постановка проблеми. В умовах сьогодення збереження здоров'я дітей дошкільного віку є пріоритетним завданням освіти. Здоров'я дитини — це не лише відсутність хвороб, а й гармонія фізичного та психічного розвитку, а також це здорові думки й здорові ритми організму. У пошуках ефективних методів оздоровлення педагогічна наука все частіше звертається до арт-терапевтичних

засобів, серед яких провідне місце посідає музика. Вплив музики на дитину є науково доведеним фактом, а не лише педагогічним припущенням. Музичні звуки певної частоти здатні впливати на біологічні процеси в організмі. Встановлено, що мелодії можуть змінювати тонус судин, впливати на циркулювання крові та навіть підвищувати опірність організму до хвороб шляхом збільшення кількості лімфоцитів. Це дозволяє розглядати музикотерапію у сьогоднішніх умовах як потужний фізіологічний інструмент, який має вагому силу у закладах дошкільної освіти.

Окрім фізичного оздоровлення, музика сприяє гармонізації роботи лівої та правої півкуль мозку, що є профілактикою шкільних неврозів та запорукою успішного навчання в майбутньому. Як визначає аналіз наукових джерел з цієї проблеми, на практиці вихователі ЗДО часто використовують музику інтуїтивно, без чіткої системи. Однак, використання можливостей музикотерапії у закладах дошкільної освіти є на часі та потребує реалізації. Цим і обумовлена *актуальність даної статті*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема використання музики як засобу впливу на особистість не є новою для науки, проте її актуальність зростає з кожним роком. Історичний аспект цього питання висвітлено у праці М. Семенюка-Брунського. У наукових пошуках Г. Апанасенка, Л. Банкул, В. Драганчука, І. Каменєва, О. Сороки та інших дослідників музикотерапія аналізується як один із видів інноваційної здоров'язбережувальних технологій. Дослідники В. Казакова та О. Маляр досліджували музикотерапію як складову арт-терапії.

Мета статті — обґрунтувати доцільність використання музикотерапії як ефективної здоров'язбережувальної технології в закладі дошкільної освіти та розкрити особливості застосування її активних і рецептивних форм для зміцнення психофізичного здоров'я дітей.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Т. Скорик *музикотерапія* – один із напрямів реабілітаційної медицини. В його основі лежить використання методів впливу музики з метою сприймання, профілактики чи лікування [7, с. 227]. Спираючись на аналіз фахової літератури [1; 3; 4; 8], музикотерапію в закладі дошкільної освіти доцільно реалізовувати через поєднання двох основних форм: рецептивної та активної.

Рецептивна музикотерапія передбачає процес сприйняття музики, який, на перший погляд, здається пасивним, але насправді запускає складні психофізіологічні процеси. Правильно дібраний музичний супровід здатний регулювати артеріальний тиск, частоту пульсу та знімати м'язову напругу. Для досягнення терапевтичного ефекту науковці, зокрема М. Шпак-Рильніков,

радять диференціювати репертуар залежно від мети [9]. Наприклад, для зняття агресії та емоційного збудження доцільно використовувати твори Е. Гріга "Ранок" або К. Дебюссі ("Місячне сяйво"), тоді як для подолання невпевненості та страхів краще підходять ритмічні мелодії Й. Штрауса або мазурки Ф. Шопена. Надзвичайно ефективним є також використання звуків природи, таких як шум дощу чи спів птахів, особливо у поєднанні з інструментальною музикою під час підготовки до денного сну.

Значної уваги заслуговує вплив на здоров'я дитини *вокальної діяльності*. Спів для дошкільника — це природна дихальна гімнастика, яка допомагає налагоджувати правильне дихання [3, с. 82]. Під час співу фаза видиху значно подовжується, що створює ефект легкого кисневого голодування ("ефект гірського повітря"), яке активізує захисні сили організму та покращує кровообіг. Більше того, правильне співацьке дихання допомагає знімати м'язову втому та виводити з організму продукти розпаду, такі як молочна кислота.

Також актуальність використання музикотерапії полягає в її здатності регулювати психоемоційний стан дитини. Вченим В. Петрушиним доведено зв'язок між частотою дихання та емоціями: якщо страх супроводжується частим диханням, а спокій – повільним, то за допомогою моделювання дихання під час співу ми можемо коригувати настрій дитини, знімаючи тривожність чи пасивність. Важливо зазначити, що ефективність рецептивної форми залежить від дотримання педагогічних умов. Музика не повинна звучати постійно, інакше виникає ефект "звукового забруднення", що лише втомлює дітей. Оптимальна тривалість терапевтичних сеансів становить 10-15 хвилин, а гучність має бути помірною, щоб не перевантажувати слуховий апарат дошкільників.

Не менш важливою є *активна форма музикотерапії*, яка передбачає безпосереднє залучення дітей до виконання дій голосом або рухом. Одним із найдоступніших методів тут виступає вокалотерапія. Науковцями доведено, що спів є унікальною дихальною гімнастикою, яка сприяє збільшенню життєвої ємності легень та профілактиці респіраторних захворювань. Більше того, вібрація голосових зв'язок під час співу здійснює внутрішній масаж органів, що позитивно позначається на загальному самопочутті дитини.

Особливу увагу слід приділити корекційному потенціалу активної музикотерапії *для мовленнєвого розвитку*. Регулярні заняття співом та ритмікою позитивно впливають на дітей із мовленнєвими порушеннями, наприклад, дизартрією. Спів допомагає покращити тембр голосу, розвинути його силу та розширити діапазон, а також тренує чіткість дикції.

Поряд із вокалотерапією варто виділити кінезітерапію та ритмотерапію – виконання рухів під музику та гру на шумових інструментах. Оскільки центри мовлення та моторики в корі головного мозку розташовані поруч, такі вправи стимулюють мовленнєвий розвиток, що особливо актуально для дітей із логопедичними порушеннями. Також цікавим прийомом є інтеграція музики та образотворчої діяльності, коли дітям пропонують "намалювати музику". Це дозволяє дитині виразити на папері ті емоції, які їй важко описати словами, що є елементом діагностики її психологічного стану [2, с. 91].

У моменти, коли діти проявляють надмірну збудливість, вихователь може запропонувати ритмічні ігри, наприклад, "вистукування" емоцій на барабані з поступовим уповільненням темпу, що допомагає екологічно виплеснути негативну енергію. Завершувати день або готуватися до сну найкраще під звуки спокійної музики, використовуючи елементи релаксації для зняття втоми та розслаблення.

Практична реалізація зазначених підходів можлива через інтеграцію спеціальних вправ у режимні моменти. Наприклад, розпочинати день доцільно з ранкової зустрічі під супровід мажорної класичної музики, використовуючи дихальні вправи, де діти імітують подих вітру або нюхання квітки. Це дозволяє наситити мозок киснем та налаштувати групу на робочий лад.

Висновки. Музикотерапія є потужним інструментом оздоровлення дошкільників, який гармонійно поєднує в собі педагогічні, корекційні та лікувальні функції. Системне використання її елементів вихователями сприяє створенню сприятливого психологічного клімату в групі, зміцненню фізичного здоров'я дітей, покращенню мовленнєвого розвитку та гармонізації їхньої емоційної сфери. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою матеріалів експериментальної роботи з обраної проблеми.

Список використаних джерел

1. Драганчук В. М. Музична психологія і терапія : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 225 с.
2. Каменєва І. Музикотерапія як засіб збереження психічного здоров'я дітей старшого дошкільного віку. *Музична та хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства* : матеріали X Міжнар. конф. Одеса, 2024. С. 191.
3. Матвієнко С. І. Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 297 с.
4. Петрушин В. І. Музична психотерапія: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Музична Україна, 2020. 304 с.

5. Підлипняк І.Ю. Використання музикотерапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 7 (13). С. 695–710.
6. Семенюк-Брунський М.В. Музикотерапія як засіб формування здорового суспільства в сучасній Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52. Т. 2. С. 225–227.
7. Скорик Т.В. Методи музичної терапії у соціальній роботі. *Проблеми соціальної роботи*. 2013. №1 (2). С. 227-234.
8. Сорока О.В., Банкул Л.Д. Музикотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія для роботи з молодшими школярами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 1 (50). С. 195–198.
9. Шпак-Рильніков М.М. Вплив музики на психічний розвиток проблемних дітей дошкільного віку : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня "магістр" за спеціальністю 053 "Психологія". Львів : ЛьвДУВС, 2024. 62 с.

СЕКЦІЯ 4. ШКІЛЬНА ОСВІТА

.....

SECTION 4. SCHOOL EDUCATION

Лаппо В. В.,

УДК 373.3.015.311:376]:159.923(043.2)

д-р пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки і психології,
Коломийський навчально-науковий
інститут Карпатського національного
університету імені Василя
Стефаника, м. Коломия

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Трансформація сучасної системи освіти в Україні орієнтована на гуманізацію та створення рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу. Особливої ваги це набуває в початковій школі, де закладається фундамент особистості. Інклюзивний освітній простір – це не просто наявність дитини з особливими освітніми потребами (ООП) у класі, а складна екосистема, що потребує фахового психологічного супроводу.

Психологічний супровід у цьому контексті розглядається як цілісна діяльність, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання, виховання та розвитку кожної дитини, незалежно від її психофізичних особливостей. Актуальність теми зумовлена тим, що без належної психологічної підтримки інклюзія може перетворитися на "формальну присутність", що призведе до ізоляції дитини з ООП та емоційного вигорання педагогів.

Психологічний супровід ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході. Це означає, що в центрі уваги перебуває не "діагноз" або "дефект", а індивідуальність дитини, її сильні сторони та потенціал для зростання.

Ключовими принципами супроводу в початковій ланці є: принцип системності (робота ведеться не лише з дитиною, а й з учителем, асистентом вчителя, батьками та однокласниками); принцип превентивності (випередження можливих конфліктних ситуацій, симптомів дезадаптації та боулінгу); принцип конфіденційності та етики (захист гідності дитини та збереження професійної таємниці щодо особливостей її розвитку); принцип командної взаємодії (психолог є частиною команди супроводу, де рішення приймаються колегіально).

У початковій школі психологічний супровід має специфічне завдання: допомогти дитині з ООП перейти від ігрової діяльності до навчальної, що для дітей з порушеннями розвитку (наприклад, РАС, РДУГ або когнітивними розладами) є надскладним викликом. Психолог виступає "містком" між внутрішнім світом дитини та вимогами шкільного середовища.

Психологічний супровід виховного процесу в початковій школі неможливий без тісної співпраці з класоводом та асистентом вчителя. Педагоги часто стикаються з високим рівнем стресу, оскільки інклюзія вимагає від них не лише професійних знань, а й надзвичайної емоційної витривалості.

Основними формами роботи психолога з вчителями є:

1. Просвітницька діяльність – роз'яснення особливостей нозологій (наприклад, як працювати з дитиною з аутизмом або затримкою психічного розвитку). Психолог допомагає вчителю зрозуміти, що "неслухняна" поведінка учня часто є криком про допомогу або реакцією на сенсорне перевантаження.

2. Профілактика емоційного вигорання – організація груп підтримки, тренінгів з релаксації та тайм-менеджменту. Якщо вчитель виснажений, він не зможе створити безпечну атмосферу в класі.

3. Спільне проектування індивідуальної програми розвитку (ІПР) – психолог допомагає адаптувати виховні цілі під можливості дитини. Наприклад, якщо для всього класу ціллю є "вивчити вірш", то для дитини з порушеннями мовлення ціллю може бути "емоційно прослухати та відтворити ритм".

Родина дитини з особливими освітніми потребами часто перебуває в стані хронічного стресу або переживає різні стадії прийняття діагнозу.

Виховний процес у початковій школі має бути спрямований на те, щоб відмінності між дітьми сприймалися як природна різноманітність, а не як вада. Психолог ініціює проведення "уроків доброти", годин спілкування, де через казки та ігри діти вчаться допомагати один одному. Важливо, щоб дитина з ООП не лише отримувала допомогу, а й сама могла бути корисною для класу (наприклад, поливати квіти чи допомагати в роздачі зошитів), що зміцнює її статус у колективі.

Психологічний супровід у початковій школі має бути спрямований на подолання двох основних викликів: труднощів у навчанні та труднощів у спілкуванні. Для дитини з ООП клас – це складний соціальний лабіринт, де правила гри не завжди очевидні.

Молодші школярі з особливими потребами (особливо з РАС або Гіперактивністю) часто мають труднощі з розпізнаванням власних емоцій та емоцій інших.

У виховному процесі психолог використовує ігрову діяльність як основний інструмент. Важливо не просто "вчити спілкуватися", а створювати ситуації успіху, де дитина з ООП взаємодіє з однокласниками на рівних.

Виховний простір початкової школи має бути "промовистим". Психолог спільно з вчителем дбає про візуальну підтримку: візуальні розклади: (допомагають знизити тривожність, оскільки дитина чітко знає, що буде далі); правила класу в малюнках (замість складних інструкцій – зрозумілі піктограми "Ми слухаємо один одного", "Ми ділимося").

Важливо зазначити, що діагностика в інклюзивному середовищі не повинна бути тестуванням заради оцінки. Це динамічне спостереження за тим, як дитина реагує на зміну діяльності, як втомлюється, як реагує на зауваження. Психолог веде щоденник спостережень, який стає базою для коригування індивідуального плану супроводу.

Особлива увага приділяється періодам адаптації: 1-й клас (входження в шкільне життя) та перехід до 4-го класу (підготовка до середньої школи). У ці моменти психологічний супровід стає інтенсивнішим, включаючи додаткові консультації та моніторинг емоційного стану.

Для глибшого розуміння специфіки роботи пропонуємо три типові ситуації (кейси), з якими стикається психолог у початковій школі, та алгоритми їх розв'язання.

Кейс №1: Адаптація дитини з розладами аутистичного спектра (РАС) у 1-му класі.

Ситуація: Учень 1-го класу, Артем (діагноз РАС), має високий рівень інтелекту, але демонструє протестну поведінку (крик, закривання вух руками) під час перерв у коридорі через надмірний шум. Однокласники лякаються такої реакції, починають уникати хлопчика.

Психологічний супровід передбачає:

1. Робота з середовищем. Психолог спільно з асистентом вчителя організовує в класі "зону сенсорного розвантаження" (намет або відокремлений куточок з м'якими пуфами та навушниками, що поглинають шум).

2. Візуальна підтримка. Створення "соціальної історії" у картинках: "Що я роблю, коли мені занадто шумно". Артема вчать показувати спеціальну картку "Мені потрібна тиша", після чого він може піти в зону розвантаження.

3. Робота з класом. Психолог проводить гру "Суперсили". Пояснює дітям, що у Артема "суперслух", тому звичайні звуки для нього звучать як грім. Діти вчаться не підходити близько, коли він у навушниках, поважаючи його простір.

Результат: рівень тривожності дитини знизився, випадки деструктивної поведінки зменшилися на 80%, діти почали сприймати особливості Артема як частину його особистості.

Кейс №2: Профілактика булінгу та формування емпатії.

Ситуація: У 2-му класі навчається Марія, яка має порушення опорно-рухового апарату (пересувається за допомогою ходунків). Під час уроків фізкультури або активних ігор на виховному етапі вона залишається осторонь. Деякі учні починають копіювати її ходу, виникає загроза прихованого булінгу.

Психологічний супровід передбачає:

1. Метод "Коло друзів". Психолог збирає групу волонтерів із числа однокласників. Вони обговорюють, як зробити так, щоб Марія була включена в ігри.
2. Адаптація ігор. Психолог пропонує вчителю ігри, де швидкість ніг не є вирішальною (наприклад, інтелектуальні квести, ігри з м'ячем сидячи, вправи на влучність).
3. Виховна година "Світ без бар'єрів". Перегляд мультфільму про інклюзію та обговорення того, що кожен з нас у чомусь обмежений (хтось не вміє співати, хтось боїться темряви).

Результат: сформована мікрогрупа підтримки навколо Марії. Учні почали самостійно ініціювати ігри, в яких дівчинка може брати повноцінну участь.

Кейс №3: Робота з агресивною поведінкою дитини з РДУГ.

Ситуація: Максим (3-й клас, РДУГ) часто викрикує з місця, штовхає дітей у черзі до їдальні, зриває виховні заходи через неможливість всидіти на місці. Вчитель виснажений, батьки інших дітей вимагають "прибрати дитину з класу".

Психологічний супровід передбачає:

1. Поведінковий контракт. Психолог укладає з Максимом письмову угоду: за кожную "спокійну перерву" він отримує наклейку. П'ять наклейок – право на бонус (наприклад, роль помічника вчителя на уроці).
2. Динамічні паузи. Психолог навчає вчителя давати Максиму "важливі доручення", що потребують руху (змочити ганчірку, віднести журнал), кожні 15 хвилин.
3. Консультація для батьків класу. Проведення зборів, де психолог пояснює нейробіологічну природу гіперактивності. Важливо змінити акцент з "погано вихований" на "має особливості роботи нервової системи".

Результат: Максим навчився частково контролювати імпульси через систему винагород. Напруга в батьківському колективі знизилася завдяки розумінню причин поведінки дитини.

Підсумовуючи, зазначимо, що психологічний супровід в інклюзивному просторі початкової школи – це не набір окремих заходів, а філософія прийняття. Ефективність виховного процесу залежить від того, наскільки злагоджено працює "трикутник": дитина – вчитель – батьки.

Головним показником успішності супроводу є не відсутність проблем (вони будуть завжди), а здатність шкільної спільноти конструктивно їх вирішувати,

зберігаючи гідність кожного учня. Інклюзія в початковій школі – це інвестиція в майбутнє суспільство, де різноманітність вважається цінністю, а не перешкодою.

Список використаних джерел

1. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від теорії до практики : монографія. Київ : Атопол, 2016. 152 с.
2. Луценко І. В. Дитина з особливими освітніми потребами в початковій школі: поради батькам. Київ : Слово, 2018. 230 с.
3. Мартинчук О. С. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання. *Освітнологічний дискурс*. 2019. № 1-2. С. 134–147.
4. Миронова С. П. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами в інклюзивному середовищі. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2020. 212 с.
5. Романенко О. В. Психологічні аспекти соціалізації молодших школярів з ООП. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Т. 10, вип. 35. С. 88–101.

Опря Д. І.,
здобувач (другого)
магістерського рівня вищої освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський

УДК 373.5:94(477):159.955

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Теоретичні засади формування критичного мислення в шкільній історичній освіті ґрунтуються на сучасних педагогічних концепціях, що орієнтуються на компетентнісний підхід та розвиток здатності учнів до самостійного аналізу інформації. Відповідно до міжнародних освітніх стандартів (зокрема підходів PISA), критичне мислення передбачає вміння інтерпретувати історичні факти, оцінювати джерела інформації, розрізняти факти та судження, а також формулювати аргументовані висновки. У контексті вивчення історії України це особливо важливо, оскільки історичні події часто мають різні інтерпретації

залежно від джерел і політичного контексту. Аналітичні дослідження свідчать, що використання методів критичного мислення підвищує рівень засвоєння матеріалу на 20–30%, а також сприяє розвитку логічного мислення та навичок аргументації.

Ключовими теоретичними основами формування критичного мислення є ідеї конструктивізму, які передбачають активну роль учня у процесі пізнання та формування знань через досвід і взаємодію. У шкільній історичній освіті це реалізується через роботу з історичними джерелами, аналіз причинно-наслідкових зв'язків, дискусії та проблемно-орієнтоване навчання. Важливим є також використання таксономії Бенджамін Блум, яка дозволяє структурувати навчальний процес від простого запам'ятовування до аналізу, оцінювання та створення власних інтерпретацій історичних подій. Таким чином, теоретичні засади формування критичного мислення спрямовані на розвиток у учнів здатності до усвідомленого сприйняття історії, що є важливим для формування громадянської позиції та інформаційної стійкості в сучасному суспільстві [1].

Ефективний розвиток критичного мислення на уроках історії України забезпечується використанням інтерактивних методів навчання, серед яких провідне місце займають аналіз історичних джерел, проблемне навчання та дискусійні технології. Робота з першоджерелами — документами, мемуарами, статистичними матеріалами — дозволяє учням формувати навички інтерпретації інформації, виявлення упередженості та оцінювання достовірності фактів. За результатами педагогічних досліджень, систематичне використання таких методів підвищує рівень аналітичних умінь учнів до 25%. Особливо важливим є застосування методу "порівняльного аналізу", який дозволяє зіставляти різні історичні джерела та формувати об'єктивне бачення подій [2].

Важливу роль відіграють також активні та інтерактивні прийоми навчання, зокрема дебати, рольові ігри, кейс-методи та метод "шести капелюхів мислення" Едвард де Боно. Вони сприяють розвитку здатності учнів аргументовано висловлювати власну позицію, аналізувати альтернативні точки зору та працювати в команді. Наприклад, моделювання історичних подій або обговорення суперечливих питань історії України (таких як оцінка певних історичних постатей чи подій) дозволяє учням глибше зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки. Аналітика показує, що використання інтерактивних методів підвищує залученість учнів до навчального процесу на 30–40%, що позитивно впливає на якість засвоєння знань [3].

Суттєвим інструментом розвитку критичного мислення є також застосування технологій візуалізації та цифрових ресурсів, які розширюють можливості аналізу історичного матеріалу. Використання інтерактивних карт, таймлайнів,

мультимедійних презентацій і онлайн-платформ дозволяє учням працювати з великими обсягами інформації, структурувати її та робити узагальнення. Крім того, ефективними є такі прийоми, як "тонкі і товсті питання", "дерево рішень", "інсерт" та "кластер", які стимулюють рефлексію та самостійне мислення. Досвід впровадження цифрових інструментів у навчання свідчить, що вони сприяють розвитку інформаційної грамотності та здатності до критичного оцінювання джерел, що є ключовими компетентностями сучасного учня.

Практичне впровадження технологій критичного мислення у процес викладання історії України демонструє суттєві позитивні результати як у засвоєнні навчального матеріалу, так і у формуванні ключових компетентностей учнів. Зокрема, використання методів проблемного навчання, аналізу історичних джерел та дискусій сприяє глибшому розумінню причинно-наслідкових зв'язків історичних подій. За результатами педагогічних спостережень, учні, які систематично працюють із завданнями аналітичного характеру, на 25–30% краще засвоюють складні теми та демонструють вищий рівень здатності до узагальнення і формування власних висновків. Це особливо актуально в умовах сучасного інформаційного середовища, де важливо не лише знати факти, а й уміти їх критично осмислювати [4].

Одним із ключових практичних аспектів є інтеграція технологій критичного мислення у структуру уроку, що передбачає поетапну організацію навчального процесу: актуалізацію знань, осмислення нової інформації та рефлексію. Використання таких методик, як "інсерт", "кластер", "сенкан", "дебати" та аналіз кейсів, дозволяє активізувати пізнавальну діяльність учнів і забезпечити їхню активну участь у навчанні. Аналітичні дані свідчать, що застосування подібних технологій підвищує рівень залученості учнів до уроку до 40%, що безпосередньо впливає на якість освітніх результатів. Крім того, такі підходи сприяють розвитку навичок самостійної роботи та відповідальності за власне навчання.

Важливим результатом впровадження технологій критичного мислення є формування в учнів здатності працювати з різними типами інформації, включаючи суперечливі та маніпулятивні джерела. Це особливо актуально для вивчення історії України, де багато подій мають різні інтерпретації залежно від історичного, політичного чи ідеологічного контексту. Практика показує, що учні, які володіють навичками критичного мислення, значно краще орієнтуються в інформаційному просторі, здатні виявляти фейки та маніпуляції, а також формувати обґрунтовану громадянську позицію. За оцінками освітніх експертів, рівень інформаційної грамотності таких учнів зростає на 20–25% [5].

Узагальнюючи практичні результати, варто зазначити, що впровадження технологій критичного мислення сприяє не лише підвищенню якості навчання, а

й формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної до самостійного аналізу та прийняття рішень. Учні стають більш активними, ініціативними та відкритими до дискусій, що позитивно впливає на їхню соціалізацію та підготовку до життя в демократичному суспільстві. Таким чином, практична реалізація цих технологій є важливим чинником модернізації шкільної історичної освіти та відповідає сучасним вимогам до якості освіти.

Отже, впровадження технологій критичного мислення у процес вивчення історії України є ефективним інструментом підвищення якості шкільної освіти та формування ключових компетентностей учнів. Воно сприяє глибшому розумінню історичних процесів, розвитку аналітичних умінь, здатності працювати з інформацією та формувати обґрунтовані висновки. Практичні результати свідчать про підвищення рівня навчальних досягнень, активності та самостійності учнів. У цілому це забезпечує підготовку свідомих, відповідальних і критично мислячих громадян, здатних орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. Бондарук І.П. Формування критичного мислення учнів у процесі навчання історії: навчально-методичний посібник. Біла Церква: КОІПОПК, 2013. 107 с. URL: <https://repository.kristti.com.ua/wp-content/uploads/2013/08/Posibnyk-Bondaruk.pdf>.
2. Малієнко Ю. Б. Формування критичного мислення засобами підручників історії нового покоління. Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2023. №2 (54). URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735801/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf.
3. Власов В. С. Вступ до історії України та громадянської освіти : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти / Віталій Власов, Ігор Гирич, Оксана Данилевська. Київ : Генеза, 2022. 176 с. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/5_istoriya_vlasov_2022.pdf.
4. Квасевич О. І. Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії в умовах війни. Модернізація освітнього процесу в сучасних закладах освіти : збірник наукових праць / редкол. О. Я. Чебікін та ін. Одеса : Університет Ушинського, 2023. С. 110-117. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/17644>.
5. Шифрук С. Шлях до успіху через формування критичного мислення на уроках історії. Педагогічна Житомирщина. 2023. №2 (30). URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2023/06/5.-%D0%A8%D0%B8%D1%84%D1%80%D1%83%D0%BA-.pdf>.

СЕКЦІЯ 5. ВИЩА ОСВІТА

.....

SECTION 5. HIGHER EDUCATION

Андрійчук О. М.,

УДК 578.81

канд. біол. наук, доцент к-ри вірусології,
ННЦ Інститут біології та медицини,
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

Шевченко Т. П.,

д-р біол. наук, професор к-ри вірусології,
ННЦ Інститут біології та медицини,
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

Коротєєва Г. В.,

канд. біол. наук, доцент к-ри вірусології,
ННЦ Інститут біології та медицини,
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

Будзанівська І. Г.

д-р біол. наук, професор к-ри вірусології,
ННЦ Інститут біології та медицини,
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВПРОВАДЖЕННЯ РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ З БІОБЕЗПЕКИ ТА БІОЗАХИСТУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Біотехнологія є однією з найшвидше розвиваючих галузей науки та промисловості, і її успішний розвиток вимагає високих стандартів безпеки та дотримання стандартних лабораторних практик і процедур. Правильне ведення дослідів у біотехнологічних лабораторіях має критичне значення для досягнення наукових цілей та запобігання можливим ризикам [1-2].

Швидкий прогрес в галузі наук про життя в сучасному світі збільшує ризики біологічно небезпечних подій: інтенсивний розвиток біотехнологій з можливістю подвійного використання технологій; доступність наукової інформації про технології та здешевлення; збільшення інтенсивності наукових досліджень в галузі генетики, створення ГМО, неконтрольоване вживання антибіотиків, інших ліків може створювати "тиск" на еволюційні процеси серед збудників небезпечних хвороб, збільшуючи біоризики; велика кількість біологічних об'єктів, які або вивчаються, або використовуються як тонкі і надійні інструменти під час різноманітних досліджень [3-6].

Сучасний розвиток людської цивілізації супроводжується збільшенням потенційних ризиків виникнення нових та поверненням старих інфекційних захворювань, що кидає виклик епідеміологічним службам та громадській охороні здоров'я в цілому. Ця проблематика є об'єктом досліджень таких сфер наукових знань як біобезпека та біозахист, кінцевою метою яких є розробка актуальних заходів щодо зниження біологічних ризиків. У контексті поточної ситуації було розроблено та введено в освітню траєкторію ННЦ "Інститут біології та медицини" КНУ імені Тараса Шевченка робочу програму до курсу "Біобезпека у біотехнології" для підготовки фахівців з проблем біологічної безпеки та біозахисту, заходів щодо запобігання біоризикам у науковій, практичній, господарчій діяльності. В рамках цієї програми поглиблено розглядаються основні принципи біологічної безпеки та біологічного захисту, головні національні та міжнародні регуляторні документи. Програма є гнучкою, тому можливо використовувати її модулі та їх сегменти, як самостійні навчальні курси, а також інтегрувати їх до курсів Вірусологія, Епідеміологія, Інфекційні хвороби. Метою нової програми з біологічної безпеки та біозахисту є формування фахівців, здатних здійснювати аналітичну оцінку потенційних біологічних ризиків (загроз), розв'язувати складні задачі і проблеми з нормування процедур із забезпечення біологічної безпеки (біологічного захисту) в практичній діяльності, як в галузі біологічних наук, так і на межі предметних галузей, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій. Програма підвищить рівень професійної грамотності майбутнім фахівцям для роботи на біотехнологічних підприємствах та в науково-дослідних лабораторіях у галузі біобезпеки, біозахисту, заходів швидкого реагування на загрозу виникнення біологічних ризиків на регіональному та глобальному рівні громадського здоров'я.

Отже, знання з біобезпеки та біозахисту дозволяють:

- оцінювати та управляти загрозами біологічного походження й морально-етичними принципами роботи із біологічними об'єктами;
- застосовувати принципи біобезпеки та біозахисту під час проведення науково-дослідних робіт із біологічними об'єктами та біологічним матеріалом;
- проводити оцінку біоризиків та діяти відповідно для запобігання та зниження біологічних ризиків;
- прогнозувати виявлення біоризиків та факторів, які можуть загрожувати біологічній безпеці життя та здоров'я людини та оточуючого середовища;
- використовувати всі категорії заходів для контролю біологічних ризиків в лабораторії;
- працювати в команді в процесі фахової діяльності для забезпечення необхідних стандартів безпеки та біозахисту та з метою зниження біоризиків.

Список використаних джерел

1. WHO. Laboratory Biosafety Manual, 4th ed. Geneva, 2020.
2. Biosafety in Microbiological and Biomedical Laboratories, 6th ed. 2020.
3. Global guidance framework for the responsible use of the life sciences. Geneva: WHO, 2022. 88 p. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240056107>.
4. Biotechnology research in an age of terrorism. Washington, DC: National Academies Press, 2004. 186 p. URL: <https://nap.nationalacademies.org/catalog/10827>.
5. The state of food and agriculture: Agricultural biotechnology – meeting the needs of the poor? Rome: FAO, 2004. URL: <https://www.fao.org/3/y5160e/y5160e00.htm>.
6. Antimicrobial resistance. Geneva: WHO, 2023. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/antimicrobial-resistance>.

Бондаренко О. Ю.,

УДК 581.9(477.74):502.75

канд. біол. наук, доцент
кафедри ботаніки, фізіології рослин
та садово-паркового господарства,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса

Бондаренко М. Є.,

бакалавр,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, м. Одеса

СОЗОФІТИ У ГЕРБАРНИХ ЗБОРАХ ЗДОБУВАЧІВ, ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЛІТНІХ ПРАКТИК, ЗА МАТЕРІАЛАМИ 2020–2025 РР.

Висушування рослин, їх зберігання, формування та історія створення гербарних колекцій, з кінця XVI сторіччя – були основою для становлення систематики рослин. Нині це – підґрунтя для широкого спектру дисциплін біологічного спрямування. Як правило, гербарії різних масштабів (за кількістю гербарних аркушів) – є невід’ємною складовою різноманітних природничих наукових установ, навчальних закладів; вони відображають різноманіття територій різних рівнів охорони (національні парки, заповідники тощо) та ін. [8; 9, с. 5].

Гербарій Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, що з 2004 року набув статусу Національного Надбаня та має акронім MSUD – містить

низку цінних історичних колекцій [5, с. 13]. Також, фонди щорічно поповнюються зборами науковців, здобувачів-фуркантів, аспірантів; також – відбір цінного гербарного матеріалу проходить після літніх практик з дисципліни "Ботаніка". На базі колекцій MSUD виконують низку наукових робіт, у тому числі й дисертацій [2].

Як правило, екскурсії для збору рослин у літні практики проходять під керівництвом викладачів, коли у польових умовах здобувачі мають змогу ознайомитися із загальними рисами ділянок із зональним, інтра- та екстразональним типами рослинності, зібрати екземпляри відповідних рослин. З питань безпеки викладач корегує перелік рослин, оскільки це можуть бути загальновідомі отруйні рослини (містять алкалоїди, серцеві глікозиди та ін.); крім того, бажано, попередньо встановити здобувачів із індивідуальною непереносимістю до компонентів рослин.

На жаль, певний період часу (з 2020 року) класичне проведення літніх практик з "Ботаніки" набуло деяких пертурбацій. Для закріплення знань з анатомії, морфології, систематики рослин, з 2020 по 2025 роки здобувачі стали частину рослин збирати індивідуально; хоча останні декілька років, виїзді екскурсії у природні ценози – відновлено [3, с. 112-116; 4, с. 26-30].

Аналізовано гербарні матеріали літніх польових практик з дисципліни "Ботаніка", які проходили у літній (до 2025 р.) та у весняно-літній (2025 р.) періоди. До уваги взято 1644 гербарні аркуші для 569 видів з 99 родин. У разі проведення екскурсій у польових умовах, під керівництвом викладача, відбір рослин відбувається більш рівномірно: представлено більш широкий спектр родин, рослини – різних розмірів. У разі самотійного виконання завдання, здобувачі, як правило, відбирають гарно-квітучі рослини, з великими квітками, у визначенні яких, вони, як правило, впевнені. Тому було цікаво аналізувати саме збори періоду 2020-2025 рр. Ми звернули увагу на наявність у гербарних зборах видів-созофітів.

Звичайно, збирати такі рослини у природі – заборонено, на лабораторних заняттях, у камеральних умовах, здобувачів знайомлять з таких видами [6, с. 8]. Проте фактичного гербарного матеріалу для роботи у аудиторіях – у студентів, порівняно мало, і вирізнити їх у якості живої компоненти у природних умовах – здобувачам доволі важко. Тому, під час самотійного збору рослин, вони можуть допускати помилки та готувати до гербаризації екземпляри рідкісних рослин.

У великих гербаріях, як правило є досить значна добірка созофітів: зокрема у гербарії Тернопільського Національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка їх близько 100 видів [1, с. 101]. Історичні колекції також містять вибірку видів, які "на той час", або – "з часом" стали рідкісними. Локації

таких видів, вказані на гербарних етикетках – нині допомагають моніторити ареали созофітів, реагувати на трансформуючі екотопи, виклики [8].

Нами аналізовано перелік видів-созофітів, зібраних та представлених здобувачами під час проведення літніх практик (табл. 1). Проте, слід відмітити, що інколи такі рослини вони збирали поблизу власних домівок, у такому випадку рослини були елементами квітково-декоративного озеленення ділянок (як то *Convallaria majalis*, *Galanthus elwesii*, *Ginkgo biloba* та ін.). Крім того, на нашу думку, частина екземплярів визначена помилково, як *Linum flavum*, що, в загальному, морфологічно схожий на *Linum linearifolium*; *Phlomis hybrida* – також викликає певні "труднощі" із точним визначенням. Подібні помилки у визначенні видів рослин, інколи, потребують втручання та корекції визначення з боку спеціалістів, що займаються відповідною групою рослин. Свого часу, низка таких вчених вже працювала з матеріалами MSUD.

Таблиця 1

Список созофітів у гербарних зборах здобувачів

Назви видів рослин	Категорія охорони [7, с. 77–91]	Кількість гербарних аркушів (у родинках загалом та для окремих видів)
<i>Amaryllidaceae</i>		1
<i>Galanthus elwesii</i> Hook. Fil.	вразливий	1
<i>Asteraceae</i>		232
<i>Helichrysum arenarium</i> (L.) Moench	недостатньо вивчений	6
<i>Tragopogon borysthenticus</i> Artemcz.	рідкісний	1
<i>Caryophyllaceae</i>		53
<i>Arenaria serpyllifolia</i> L.	недостатньо вивчений	1
<i>Kohlrauschia prolifera</i> (L.) Kunth.	недостатньо вивчений	2
<i>Paronychia cephalotes</i> (M.Bieb.) Besser	недостатньо вивчений	2
<i>Convallariaceae</i>		2
<i>Convallaria majalis</i> L.	недостатньо вивчений	2
<i>Ephedraceae</i>		5
<i>Ephedra distachya</i> L.	недостатньо вивчений	5
<i>Fabaceae</i>		163
<i>Astragalus odessanus</i> Besser	рідкісний	1
<i>Ginkgoaceae</i>		1
<i>Ginkgo biloba</i> L.	екзот	1
<i>Hyacinthaceae</i>		5
<i>Bellevalia sarmatica</i> (Pall. ex Georgi) Woronow	недостатньо вивчений	1
<i>Hyacinthella leucophaea</i> (K.Koch) Schur	недостатньо вивчений	2

Продовж. табл. 1

<i>Leopoldia tenuiflora</i> (Tausch) Heldr.	недостатньо вивчений	1
<i>Iridaceae</i>		53
<i>Iris halophila</i> Pall.	недостатньо вивчений	2
<i>Iris pumila</i> L.	недостатньо вивчений	2
<i>Lamiaceae</i>		131
<i>Phlomis hybrida</i> Zelen.	недостатньо вивчений	6
<i>Linaceae</i>		32
<i>Linum flavum</i> L.	недостатньо вивчений	1
<i>Linum linearifolium</i> Jáv.	недостатньо вивчений	9
<i>Poaceae</i>		115
<i>Elytrigia bessarabica</i> (Săvul. & Rayss.) Procud.	недостатньо вивчений	3
<i>Stipa capillata</i> L.	вразливий	1
<i>Stipa lessingiana</i> Trin. & Rupr.	зникаючий	5
<i>Polygalaceae</i>		7
<i>Polygala moldavica</i> Kotov	недостатньо вивчений	6
<i>Ranunculaceae</i>		48
<i>Adonis vernalis</i> L.	недостатньо вивчений	2
<i>Adonis wolgensis</i> Steven	недостатньо вивчений	1
<i>Anemone sylvestris</i> L.	недостатньо вивчений	1
<i>Clematis integrifolia</i> L.	недостатньо вивчений	1
<i>Pulsatilla pratensis</i> (L.) Mill.	недостатньо вивчений	1
<i>Rosaceae</i>		86
<i>Amygdalus nana</i> L.	недостатньо вивчений	1
<i>Crataegus popovii</i> Chrshan.	недостатньо вивчений	1
<i>Taxaceae</i>		2
<i>Taxus baccata</i> L.	екзот	2

Деякі з цих видів (табл. 1), охороняються не лише на регіональному рівні, але й внесені у списки з державним рівнем охорони. Так, *Galanthus elwesii* нотовано у Червону книгу України, 2009 року (ЧКУ) та має категорію "вразливий", додатково охороняється і на світовому рівні. Також, до ЧКУ занесено вид *Astragalus odessanus*, де має категорію "рідкісний". Види *Stipa capillata*, *S. lessingiana*, *Adonis vernalis*, *A. wolgensis* – категорію "неоцінений". Вид *Taxus baccata* L. – категорію "вразливий".

Види *Tragopogon borysthenticus*, *Phlomis hybrida* Zelen. – внесені у Європейського Червоного Списку, 1991 [7, с. 77–91].

Список використаних джерел

1. Барна М. М., Барна Л. С., Герц Н. В. Історія створення гербарію Тернопільського Національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. *Гербарії XXI століття: досягнення та виклики* : матеріали Міжнародної наукової конференції присвяченої 100-річчю від заснування Національного гербарію України (KW) – Гербарію

Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України (м. Київ, 1 жовтня 2021 р.). Київ : Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, 2021. С. 101.

2. Бондаренко О. Ю. Флора пониззя межиріччя Дністер – Тилігул : дис. канд. біол. наук спец. : 03.00.05. Київ, 2015. 380 с.

3. Бондаренко О. Ю., Назарчук Ю. С. Рослини міського озеленення як елементи удосконалення освітніх навичок під час навчальних практик. *Наука та освіта в умовах викликів сьогодення* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 29 січня 2026 р.). Research Europe, 2026. С. 112–116.

4. Бондаренко О. Ю., Якуба І. П. Про проведення літніх польових практик з ботаніки у 2020–2025 рр.: особливості, недоліки, досвід. *Виклики для науки та освіти в добу нових технологій* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 26 серпня 2025 р.). Research Europe, 2025. С. 26–30.

5. Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum / ред.-укл. Н. М. Шиян. Київ, 2011. С. 13.

6. Мамчур Т. В. Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи "Гербарій нижчих і вищих рослин" (для студентів початкового рівня освіти (короткий цикл) за спеціальністю 091 Біологія). Умань : УНУС. 2022. С. 8.

7. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / укл.: Т. Л. Андрієнко, М. М. Перегрим. Київ : Альтерпрес, 2012. С. 77–91.

8. Скарби гербарію ОНУ (MSUD). Гербарна колекція П. С. Шестерикова / укл.: С. Г. Коваленко, В. В. Немерцалов, О. Ю. Бондаренко, Т. В. Васильєва. Одеса : Освіта України, 2014. 196 с.

9. Чеботарьова Л. В., Старченко В. І. Гербарій як музейна колекція : комплектування, облік, зберігання. Методичні рекомендації / за заг. ред. Т. К. Кондратенко. Харків : ТОВ "Майдан", 2021. С. 5.

Бондаренко О. Ю.,

УДК 574:911.375(477.74)

канд. біол. наук, доцент

кафедри ботаніки, фізіології рослин

та садово-паркового господарства,

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова, м. Одеса

Жукова Д. М.,

бакалавр,

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ФОРМУВАННЯ "ЕКОЛОГІЧНОГО МАРШРУТУ" В УМОВАХ УРБОГЕННОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИ ВИКОНАННІ ЗАВДАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ "УРБОЕКОЛОГІЯ"

Метою вивчення дисципліни "Урбоекологія" є формування знань у здобувачів про основи, тенденції, особливості, перспективи формування урбосередовища, враховуючи тісний взаємовплив абіотичних, біотичних та антропогенних факторів.

"Урбоекологія" на біологічному факультеті Одеського національного університету імені І.І. Мечникова відноситься до вибіркових та може бути обрана здобувачами різних спеціальностей (НЗ, Е1, 014.05).

Для здобувачів кожної спеціальності, враховуючи спектр дисциплін відповідної освітньої програми, доцільно, в межах практичної роботи із складання "екологічного маршруту (стежки)" акцентувати увагу саме на тих аспектах міського середовища, які корелюють із вже отриманими навичками суміжних дисциплін.

Якщо це здобувачі спеціальності "Біологія та біохімія" увагу варто приділити флористичним та фауністичним елементам на ділянках різного ступеня трансформації урбосередовища, можливості їх взаємовпливу, адаптаційного потенціалу, екології, практичного значення тощо.

Для здобувачів спеціальності "Середня освіта. Біологія" варто звертати увагу на елементи урбогенного середовища, які можна використати при закріпленні практичних навичок школярів, при викладанні предмету "Біологія" та курсу "Пізнаємо природу" [4]: розуміння взаємозв'язків абіотичних і біотичних факторів, морфологічні та анатомічні особливості флористичної компоненти середовища, екологічні умови для існування автотрофів та консументів першого і наступних порядків (наприклад: трав'янисті рослини, гусінь, птахи) та ін.

"Екологічна стежка" може бути у нагоді для закріплення знань з низки основних дисциплін для здобувачів спеціальності "Садово-паркове господарство".

В основі поняття "екологічна стежка" – сукупність окремих навичок та можливість для людини їх практичного застосування, оскільки це може мати наукове, пізнавальне, навчальне, природоохоронне значення. У тому чи іншому об'ємі "екологічну стежку" використовують і під час практичного закріплення матеріалу школярами, і під час відпочинку містян на природі з метою урізноманітнення природничих знань (наприклад маршрути у національних природних парках) тощо [1, с. 3–6].

В одній з практичних робіт дисципліни "Урбоекологія" здобувачам пропоновано розробити власний "екологічний маршрут" (термін частіше використовують для урбогенного середовища), на кшталт "екологічної стежки" для висвітлення особливостей оточуючого середовища (як правило, поблизу навчального закладу) [5, с. 217–218]. Робота покликана не лише закріпити знання здобувачів, отриманих в результаті вивчення дисциплін "Ботаніка", "Зоологія", "Ґрунтознавство" та інші, але й дозволяє пов'язати елементи урбосередовища між собою, як то взаємовідношення "автотроф" та "консумент першого порядку", якщо буде знайдено сисних шкідників на трав'янистих або деревно-чагарникових рослинах. Або взаємовідношення "рослина-господар" – "паразит", якщо можна виявити представників родів *Orobanche*, *Viscum*, *Cuscuta*. Елементом екомаршруту, особливо для здобувачів спеціальності НЗ може бути різноманіття квітково- та листяно-декоративних рослин, наявність в озелененні хвойних представників, пошкодження дерев (кори, гілок, коріння), характеристика життєвих форм рослин, особливості їх росту і розвитку у I-IV еколого-фітоценотичних поясах, а також пов'язані із цим режими інсоляції, ґрунтового живлення та аерації, стан аварійності дерев та багато ін.

Крім того, подібна фіксація рис, характеристик рослин озеленення урбосередовища або спонтанної компоненти (бур'янів) населеного пункту, – загалом взаємозв'язків компонентів трансформованого середовища, допоможе, у майбутньому, здобувачам комунікувати на високому науковому рівні із замовниками, колегами, акцентуючи увагу на окремих деталях проєктів тощо.

Прикладом "екологічного маршруту" може бути робота здобувачки III курсу спеціальності НЗ, в якій охарактеризовано дендрологічну складову одного з внутрішньо-квартальних дворів Хаджибейського району міста Одеса (2025 р.).

В роботі наведено опис для рослин, доволі типових для урболандшафту, 10 видів з дев'яти родин, відмічених тут: *Cerasus vulgaris* Mill., *Juglans regia* L., *Ligustrum vulgare* L., *Philadelphus coronarius* L., *Platanus occidentalis* L., *Populus*

italica (Du Roi) Moench, *Quercus robur* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Syringa vulgaris* L. та *Tilia cordata* Mill. Деревно-чагарникові насадження для м. Одеса – є актуальним доробком у сучасних умовах змін клімату [6, с. 124–125].

Здобувачка оцінила систематичні, морфологічні, біоморфологічні, екологічні характеристики для рослин, особливості їх використання в озелененні, у тому числі й окремих органів (запах квіток, декоративну цінність листків, особливості плодів тощо).

На високому професійному рівні описано рекомендації щодо вирощування рослин конкретного виду: відстань між рослинами, згадано довговічність вирощування за віковою категорією та інтенсивністю росту рослин; висота; період, тривалість квітання тощо.

Так, встановлено, що на оглянутій ділянці представлено рослини з життєвими формами чагарник (три) та дерева (сім). Ділянка оформлена доволі гармонійно: представлено як швидкоростучі види, що прискорено створюють ефект озеленення (п'ять видів), як то робінія псевдоакація, так і види, які розвиваються тривалий час. Серед таких: три види помірно-ростучих та три – повільноростучих (дуб звичайний).

За висотою це – переважно високі екземпляри (вище 2,5м), що є доцільним у плані створення тіні. Їх – дев'ять видів. Це має практичне значення в умовах жаркого клімату Степу, де знаходиться м. Одеса.

Відповідно до вікової категоризації виявлено чотири довговічні види, два – дуже довговічні, два – середньо-довговічні та два – недовговічні (зокрема – вишня).

Щодо періоду квітання, то всі види представляють першу пору року: весняне квітання мають 5 видів, весняно-літнє – два, ще три – літнє, проте у першій половині літа. Тут, бажано – внести корективи у подовження декоративного ефекту від елементів озеленення.

Три види нетривало квітують. Інші сім мають середню тривалість квітання (до одного місяця).

На території не були виявлені квітники та газони. Також відсутні вічнозелені форми, як то, наприклад, представники відділу Голонасінні; їх наявність суттєво сприяла б декоративності ділянки у пізньо-осінній та зимовий періоди [2, с. 185–186; 3, с. 36–37].

Виявлено факти прямого антропогенного впливу на деякі дерева (горіх волоський, тополя пірамідальна): рубка та некваліфікований догляд (обрізування) за кронами; це призвело до значної втрати декоративності та функціоналу дерев.

Таким чином, ділянка озеленена деревно-чагарниковими формами непогано. Крім того, вони різноманітні і за висотою, і за тривалістю життя, і за швидкістю

росту. Проте, звичайно, бажано, урізноманітнити двір квітниками. У літературних даних є відомості, що квітники часто підвищують психоемоційний стан людей [7, с. 62].

Аналогічні невеликі "точкові" практичні роботи мають й практичне значення для міського озеленення, оскільки на основі подібних моніторингових досліджень з конкретними рекомендаціями, може бути сформовано об'ємний пул напрямків покращення умов оточуючого середовища для окремих районів такого великого та багатофункціонального міста як Одеса.

Список використаних джерел

1. Екологічна стежка (методика, організація, характеристика модельної стежки "Лісники") / Я. П. Дідух та ін., за ред. Я. П. Дідуха Київ : Фітосоціоцентр, 2000. 88 с.
2. Ільченко М. В., Бондаренко О. Ю. Агротехнічні заходи догляду за видами рослин спеціального озеленення на території м. Татарбунари. *Наука та освіта в умовах викликів сьогодення* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 29 січня 2026 р.). Research Europe, 2026. С. 185–189.
3. Ільченко М. В., Якуба І. П. Представники відділу Голонасінні в озелененні м. Татарбунари та перспективи поліпшення їх декоративності агрохімічними методами. *Рослини та урбанізація* : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 3 лютого 2026 р.). Дніпро, 2026. С. 36–40.
4. Модельна навчальна програма "Біологія. 7–9 класи" для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П. Г., Кулініч О. М., Юрченко Л. П.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodneycha.osvitnya.haluz.2023/08.09.2023/Biolohiya.7-9.klas.Balan.ta.in-08.09.2023.pdf> (дата звернення: 01.04.2026).
5. Степаненко Е. С., Бондаренко Е. Ю. Экологический маршрут при изучении курса "Урбоэкология". *Актуальні питання біологічної науки* : збірник статей VII Міжнародної заочної науково-практичної конференції. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2021. С. 217–221.
6. Степаненко О. С., Бондаренко О. Ю. Про особливості та перспективи існування деяких видів деревно-чагарникових насаджень урболандшафту (м. Одеса) у зв'язку зі змінами клімату. *Збереження рослин у зв'язку зі змінами клімату та біологічними інвазіями* : матеріали Міжнародної наукової конференції (31 березня 2021 р.). Біла Церква : ТОВ "Білоцерківдрук", 2021. С. 124–127.
7. Степаненко О. С., Бондаренко О. Ю. Асортимент квітково-декоративних рослин клумб Київського району м. Одеса. *Актуальні питання біологічної науки* : збірник статей VIII Міжнародної заочної науково-практичної конференції. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2022. С. 62–64.

Гарасим І.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

УДК 378.147:33(477:73)

БАЗОВІ КРИТЕРІЇ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПІДГОТОВКИ ЕКОНОМІСТІВ В АМЕРИКАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

У сучасних умовах глобалізації та інтеграції освітніх систем проблема забезпечення якості професійної підготовки магістрів економічного профілю набуває особливої актуальності. Порівняльно-педагогічний аналіз підготовки економістів у закладах вищої освіти США та України дозволяє визначити ефективні підходи, що сприяють модернізації національної системи освіти та її інтеграції у світовий освітній простір.

Аналіз наукових джерел свідчить, що сучасні дослідження у галузі порівняльної педагогіки розглядають професійну підготовку як багатовимірне явище, яке включає організаційні, змістові, методичні та результативні компоненти [4]. Відтак, для здійснення повноцінного порівняльного аналізу необхідно визначити систему базових критеріїв, які забезпечують комплексну характеристику освітнього процесу.

Одним із ключових критеріїв є організаційна модель функціонування закладів вищої освіти. Система вищої освіти США характеризується високим рівнем автономії університетів, гнучкістю управління та диверсифікацією освітніх програм. Натомість в Україні система вищої освіти перебуває в процесі трансформації, що передбачає поступове розширення автономії закладів освіти та адаптацію до європейських стандартів [1].

У цьому контексті важливим є врахування таких показників, як рівень академічної автономії; система управління університетом; механізми забезпечення якості освіти; ступінь інтеграції у міжнародний освітній простір.

Іншим важливим критерієм є зміст підготовки магістрів економіки. У США освітні програми орієнтовані на формування практичних компетентностей, аналітичного мислення та дослідницьких навичок. Значна увага приділяється міждисциплінарності та індивідуалізації навчальних траєкторій.

В українських університетах зміст освітніх програм також зазнає змін у напрямі компетентнісного підходу, проте ще зберігаються елементи традиційної

академічної підготовки. Порівняльні дослідження освітніх програм демонструють, що в США навчальні плани більш гнучкі та орієнтовані на потреби ринку праці [3].

До основних показників цього критерію належать структура навчального плану; співвідношення теоретичної та практичної підготовки; наявність вибіркових дисциплін; орієнтація на компетентності.

Важливим аспектом підготовки економістів є використання сучасних форм і методів навчання. Університети США активно застосовують інтерактивні технології навчання, кейс-метод, проєктну діяльність, симуляції та стажування, що сприяють формуванню практичних навичок і професійної мобільності студентів.

В Україні спостерігається поступове впровадження інноваційних методик навчання, зокрема змішаного навчання, цифрових технологій та інтерактивних методів. Однак їх застосування часто має фрагментарний характер.

Порівняння дозволяє виокремити такі показники:

- рівень інтерактивності навчання;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- практикоорієнтованість навчального процесу;
- залучення студентів до дослідницької діяльності.

Результативність підготовки магістрів економіки визначається рівнем сформованості професійних компетентностей, конкурентоспроможністю випускників та їхньою здатністю до професійної діяльності.

У США значна увага приділяється оцінюванню результатів навчання через систему акредитації, рейтингів та зворотного зв'язку від роботодавців. В Україні система оцінювання результатів навчання перебуває на стадії вдосконалення, зокрема через впровадження стандартів вищої освіти та компетентнісного підходу.

Серед основних показників є рівень працевлаштування випускників; відповідність підготовки вимогам ринку праці; сформованість професійних компетентностей; участь у міжнародних програмах.

У сучасних умовах важливим критерієм є рівень інноваційності освітнього процесу та інтеграції у міжнародний освітній простір. Американські університети характеризуються високим рівнем інноваційності, активною участю у міжнародних освітніх і наукових проєктах.

Українська система вищої освіти також активно інтегрується у європейський освітній простір, що підтверджується розвитком міжнародного співробітництва та впровадженням європейських стандартів освіти [5]. До показників рівня інноваційності освітнього процесу та інтеграції у міжнародний освітній простір належать участь у міжнародних програмах; академічна мобільність; впровадження інноваційних технологій; міжнародна акредитація програм.

Таким чином, визначені базові критерії порівняльної характеристики підготовки магістрів економіки дозволяють здійснити комплексний аналіз

освітніх систем США та України. Порівняльний аналіз свідчить, що система підготовки економістів у США характеризується більшою гнучкістю, практичною спрямованістю й інноваційністю, тоді як українська система перебуває у процесі модернізації й адаптації до міжнародних стандартів.

Отже, використання позитивного досвіду США сприятиме підвищенню якості підготовки магістрів економіки в Україні, зокрема шляхом удосконалення змісту освітніх програм, впровадження інноваційних методів навчання та розвитку міжнародного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Автономія та врядування у вищій освіті : бібліогр. покажчик / за ред. В. І. Лугового, Ж. В. Таланової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 37 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_rokazchik_IVO-NAPN-2015-37s.pdf (дата звернення: 03.04.2026)
2. Інтеграція системи освіти України в європейський освітній простір : зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25 жовтня 2024 року. Київ : ДНУ "Інститут освітньої аналітики", 2024. URL: https://eurydice.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/theses_2024_ssi-iea.pdf (дата звернення: 03.04.2026)
3. Сич. Т. Порівняльний аналіз освітніх програм підготовки магістрів менеджменту в університетах США та України. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2022. Випуск 14. С. 103-115. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/download/203/183> (дата звернення: 03.04.2026)
4. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка вищої школи: національний, європейський та глобальний контексти : навч. посіб. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 319 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi76/0056408.pdf> (дата звернення: 03.04.2026).
5. Семініхіна Н.М. Професійна підготовка магістрів освіти в університетах Австралії. : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2023. URL: https://ipood.com.ua/data/avto_referaty_i_dyseritatsii/2023_Seminihyna/Seminihyna_diser_pdfA.pdf (дата звернення: 03.04.2026).

Лось О. В.,

УДК 81'25:004.8

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології,
Національний університет "Чернігівська
політехніка", м. Чернігів

Гаріна Н. В.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології,
Національний університет "Чернігівська
політехніка", м. Чернігів

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРА В ПЕРЕКЛАДІ: СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підготовка майбутніх фахівців з перекладу має здійснюватися з урахуванням вимог сучасного професійного середовища, зокрема необхідності використання перекладацьких інструментів у подальшій діяльності. Важливою умовою такої підготовки є поєднання лінгвістичної, перекладознавчої та технологічної складових, що забезпечує формування готовності до ефективного застосування спеціалізованих програмних засобів у професійній практиці. У той же час актуальною проблемою постає доцільність повсюдного використання машинного перекладу з подальшим постредагуванням з огляду на витрачений час та зусилля.

У контексті вищезазначеного важливими є розвідки науковців, що стосуються продуктивності використання сучасних перекладацьких інструментів для перекладу різних видів текстів та їхнього постредагування порівняно з перекладом, повністю виконаним людиною.

Дослідження S. Terribile [1], проведене на основі аналізу роботи 879 перекладачів і перекладів загальним обсягом 90 мільйонів слів у межах одинадцяти мовних пар, доводить, що постредагування загалом є швидшим, ніж переклад, виконаний людиною. Проте спостерігається суттєве варіювання результатів залежно від мовної пари, типу повідомлення та індивідуальних характеристик перекладача. Дослідниця наголошує, що, хоча постредагування часто є швидшим за переклад, повністю виконаний людиною, ефективність значною мірою визначається людським фактором. Індивідуальні стратегії перекладача, його досвід, компетентності можуть суттєво впливати на результат.

Схожої проблематики торкається розвідка Cui, Liu та Cheng [2], в якій за допомогою методів відстеження рухів очей та реєстрації дій перекладача на

клавіатурі вивчається його когнітивне навантаження зосібна в процесі перекладу та під час постредагування. Важливим чинником у цьому контексті є галузь і тип тексту, обраного для перекладу, оскільки в окремих випадках на етапі постредагування когнітивне навантаження може навіть зростати порівняно з перекладом, виконаним людиною. Цей факт доводить, що переклад є складною інтелектуальною діяльністю, яка передбачає постійне прийняття рішень та контроль якості. Водночас наголошується, що якість перекладу після редагування була значно вищою особливо у випадку простих текстів (реклама, новини і т.п.), тоді як спеціалізовані, наприклад, юридичні тексти, потребували більше зусиль з боку перекладача на етапі редагування, що вказує на важливість людського фактору в досягненні адекватності та еквівалентності. Це дає підстави припустити, що в роботі з фаховими текстами доцільнішим може виявитися самостійний переклад, а не постредагування машинного варіанту.

Зазначену думку підтверджує дослідження, що проводилось на прикладах чотирьох різних дискурсів – загального, академічного, публіцистичного та художнього [3]. Автори зазначають, що переклад, виконаний людиною, є природнішим, комунікативно адекватнішим і краще відповідає нормам цільової мови, тоді як машинний переклад часто зберігає структури вихідної мови, відтворюючи патерни, не властиві цільовій мові. Зіставлення стосувалось адекватності перекладу на рівні лексики, граматики, синтаксису, зв'язності та цілісності повідомлення. Проте, варто зауважити, що вплив мови оригіналу не є виключно властивістю машинного перекладу, а й почасти спостерігається в перекладах, виконаних людиною. Ступінь інтерференції була вищою в загальних та академічних текстах та спостерігалась частіше в машинних перекладах. Перекладач-людина мінімізує цей ефект через глибше занурення в контекст, мовний реєстр, розуміння соціальних норм та комунікативних вимог, адаптуючи переклад відповідно до очікувань адресата.

Отже, сучасні дослідження засвідчують, що ефективність машинного перекладу та постредагування не є універсальною і значною мірою залежить від типу тексту, мовної пари, а також індивідуальних характеристик перекладача. Якщо для простіших текстів постредагування може бути швидким і результативним, то в роботі зі спеціалізованими та комунікативно складними текстами вирішальне значення має людський фактор, який забезпечує адекватність, природність і відповідність перекладу нормам цільової мови. Це зумовлює необхідність такої підготовки майбутніх перекладачів, яка поєднувала б розвиток фахових перекладацьких компетентностей із умінням критично й доцільно використовувати сучасні перекладацькі інструменти.

Список використаних джерел

1. Terribile S. Is post-editing really faster than human translation? *Translation Spaces: a multidisciplinary, multimedia, and multilingual journal of translation*. 2023. URL: https://pure.manchester.ac.uk/ws/portalfiles/portal/289675224/Silvia_Terribile_Is_post-editing_really_faster_than_human_translation_AAM.pdf (дата звернення: 10.04.2026).
2. Cui X., Liu Y., Cheng L. A comparative study on the effort of human translation and post-editing in relation to text types: An eye-tracking and key-logging experiment. *SAGE Open*. 2023. URL: <https://www.researchgate.net/publication/370056187> (дата звернення: 10.04.2026).
3. Li J., Hu X. A better or worse communicator? Comparing human and machine translation in source language shining through across registers. *Journal of Psycholinguistic Research*. 2024. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0024384124001657> (дата звернення: 10.04.2026).

Нехаєнко О.,

УДК 316.74:378:316.42

PhD з соціології, доцент ЗВО
кафедри політичної соціології
ННІ соціології та медіакомунікацій,
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

Литовченко А.,

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент ЗВО кафедри політичної соціології
ННІ соціології та медіакомунікацій,
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРЕТЬОЇ МІСІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗВО В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ

Упродовж останніх десятиліть у світовому академічному дискурсі відбувається переосмислення ролі університету як соціального інституту. Традиційна модель університету, що ґрунтувалася на двох основних функціях – освітній та науково-дослідній, – поступово трансформується у більш складну інституційну систему, де дедалі вагомішого значення набуває так звана третя

місія. Під нею зазвичай розуміють діяльність університету, спрямовану на взаємодію з суспільством, трансфер знань, участь у соціально-економічному розвитку, підтримку громадянських ініціатив і формування публічного інтелектуального простору.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема соціальної відповідальності університету. Йдеться не лише про формальне декларування суспільної корисності академічних інституцій, а про їхню реальну участь у вирішенні соціальних проблем, виробленні експертних рішень та формуванні суспільної солідарності. Соціальна відповідальність університету передбачає його здатність реагувати на суспільні виклики, інтегрувати академічне знання у практики соціального розвитку та виступати важливим актором публічного життя.

Для України ця проблематика набуває особливої значущості в умовах масштабних суспільних трансформацій, спричинених війною, економічною нестабільністю та глибокими соціальними змінами. У таких обставинах університети дедалі частіше виконують функції, які виходять за межі традиційних освітніх завдань. Вони стають центрами громадянської активності, експертного аналізу, гуманітарної підтримки та культурної інтеграції тощо. Саме тому дослідження трансформації третьої місії університетів у контексті суспільних криз становить важливу наукову та практичну проблему.

Концепція третьої місії університету сформувалася у межах досліджень трансформації сучасних університетських систем та їх взаємодії з соціальним середовищем. У працях, присвячених розвитку "підприємницького" та "громадянського" університету, наголошується, що сучасні заклади вищої освіти дедалі активніше включаються у процеси соціального розвитку, виконуючи функцію посередників між академічним знанням і суспільством.

У межах соціологічного підходу третя місія розглядається як інституційний механізм інтеграції університету у ширший соціальний простір. Вона охоплює різні форми взаємодії з суспільством: експертну участь у публічній політиці, співпрацю з громадськими організаціями, популяризацію науки, реалізацію соціальних проєктів та розвиток громадянської освіти. У сучасних дослідженнях також підкреслюється, що третя місія є важливим чинником формування суспільної легітимності університетів і підвищення довіри до академічних інституцій.

В українській науковій літературі проблема третьої місії університетів поки що не набула достатньо системного висвітлення. Більшість досліджень зосереджена на інноваційній діяльності або співпраці університетів із бізнесом. Натомість соціальний і громадянський виміри діяльності університетів, а також їхня роль у подоланні суспільних криз залишаються недостатньо дослідженими. Це зумовлює потребу у більш комплексному соціологічному аналізі цієї проблематики.

Суспільні кризи виступають важливим фактором інституційних змін, оскільки вони змушують соціальні інститути адаптуватися до нових умов і переглядати власні функції. Університет як один із ключових інститутів сучасного суспільства також зазнає трансформацій під впливом кризових процесів. У таких умовах третя місія університету набуває нового змісту, оскільки вона дедалі більше пов'язується з практиками соціальної підтримки, громадянської мобілізації та експертної участі у суспільних процесах.

Однією з характерних рис трансформації третьої місії українських університетів є посилення їх соціальної ролі. Університети дедалі активніше залучаються до реалізації соціальних ініціатив, спрямованих на підтримку місцевих громад, внутрішньо переміщених осіб, молоді та інших соціальних груп. Значна частина таких ініціатив реалізується у співпраці з громадськими організаціями, міжнародними інституціями та місцевими органами влади. Таким чином університети поступово перетворюються на важливі центри соціальної взаємодії та партнерства.

Іншим важливим напрямом реалізації соціальної відповідальності університетів є їх експертна функція. Академічні дослідники дедалі частіше залучаються до підготовки аналітичних матеріалів, експертних висновків та соціологічних досліджень, що використовуються у процесах прийняття управлінських рішень. У цьому контексті університет виступає не лише як освітня інституція, але й як центр виробництва публічного знання, здатного впливати на формування соціальної політики.

Важливою складовою третьої місії є також культурна функція університету. Академічні інституції відіграють значну роль у поширенні наукового знання, формуванні публічної культури дискусії та розвитку інтелектуального простору суспільства. Публічні лекції, науково-популярні заходи, відкриті освітні платформи та культурні ініціативи сприяють інтеграції університету у ширший соціокультурний контекст.

Водночас реалізація третьої місії українських університетів стикається з низкою обмежень. Серед них можна виділити недостатню інституціоналізацію цієї функції у стратегічних документах університетів, обмежені фінансові ресурси, а також відсутність чітких механізмів оцінювання ефективності соціальної діяльності університетських інституцій. Крім того, в умовах війни значна частина ресурсів університетів спрямовується на забезпечення базового функціонування освітнього процесу, що

Таким чином, трансформація третьої місії університетів в Україні відбувається у контексті глибоких суспільних змін, що суттєво розширює спектр

соціальних функцій академічних інституцій. Університети дедалі активніше виконують роль соціально відповідальних акторів, які беруть участь у вирішенні суспільних проблем, формуванні експертного знання та розвитку громадянського суспільства.

Разом із тим ефективна реалізація третьої місії потребує подальшої інституціоналізації соціальної відповідальності університетів, розвитку механізмів партнерства з громадянським суспільством та формування системи оцінювання суспільного впливу академічних інституцій. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка соціологічних індикаторів оцінювання третьої місії університетів та аналіз їх ролі у процесах соціальної стійкості суспільства в умовах кризових трансформацій.

Цей матеріал підготовлений в межах виконання НДР "Третя місія українських університетів у міжнародному вимірі інтеграційних процесів за умов воєнних та повоєнних викликів" (державний реєстраційний номер №2025.07/0104), яка отримала фінансування НФДУ України.

Синєок В. А.,
заслужена артистка України,
завідувач кафедри хореографії,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка, м. Київ

УДК 793.31(477):[378:792.8.071.2]:172.15
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.04>

Калієвський К. В.,
доктор філософії зі спеціальності "Хореографія",
старший викладач кафедри хореографії,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ МАЙБУТНІХ ХОРЕОГРАФІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ

В умовах повномасштабного збройного вторгнення росії в Україну питання збереження та трансляції культурної спадщини набуває особливої гостроти й актуальності. У науковій праці А. Гаврилюка та К. Недашківської "Нематеріальна культурна спадщина України як ресурс для відновлення та збереження

національної пам'яті в умовах воєнного стану" зазначено: "Питання про збереження національної ідентичності та національної пам'яті українського народу крізь призму НКС стало питанням національної безпеки, надважливим об'єднавчим чинником діяльності різних суспільних інституцій загальнодержавного, регіонального і локального рівнів, громадських об'єднань, носіїв живої традиції, учнівської та студентської молоді, представників освітянського та культурно-просвітницького середовища, широкого кола зацікавлених осіб" [1].

Хореографічне мистецтво як одна з найбільш синкретичних форм народної творчості є унікальним носієм національного духу, колективної пам'яті та ціннісних орієнтирів українського народу. Підготовка майбутніх хореографів у закладах вищої освіти потребує нового осмислення: важливо не лише передавати технічні навички виконавства, а й формувати у студентів глибоке розуміння семантики українського народного танцю, його зв'язку з історичною долею нації, здатність усвідомлювати себе носіями і продовжувачами великої культурної традиції. Саме тому хореографічна спадщина України має розглядатися не лише як навчальний матеріал, а й як потужний виховний ресурс.

Хореографічна спадщина України є одним із найбільш виразних і самобутніх виявів національного духу, що формувався впродовж багатьох століть як органічне відображення світогляду, трудового і побутового укладу, обрядової та святкової культури. У хореографічних формах закодовано колективну пам'ять народу, його ціннісну систему, естетичні ідеали та уявлення про красу, силу, гідність і волю. Як зазначають автори Ю. Кархут та О. Кузик у своїй науковій праці "Народне хореографічне мистецтво як засіб пізнання та збереження традицій народу, патріотичного виховання молодого покоління": "Народний український танець упродовж всієї історії збагачувався все новими виражальними засобами в яких віддзеркалювалися такі риси як життєрадісність, героїзм, гумор та інші виразні характерні особливості українців. Навіть ритуальні та обрядові танці, які мають етнографічну і автентичну простоту, мають високу естетичну форму і духовну глибину" [2, с. 345].

Український народний танець завжди був невід'ємною складовою природнього і соціального середовища, що впевнено інтегрувався в родинні обрядові дійства, зокрема весільні танці та ритуальні хороводи. Господарські цикли календаря хлібороба віддзеркалені у танцювальних веснянках та усталених обжинках, а козацькі традиції транслюються через побутові танці "Гопак", "Козачок", "Аркан" та ін. Регіональна своєрідність проявляється у гуцульських, подільських, полтавських, слобожанських танцювальних формах. Ця строката танцювальна географія свідчить про багатство і поліфонічність танцювальної культури України її консолідуючий загальнонаціональний потенціал. С. Качуринець у статті "Значення українського народного танцю в

культурній спадщині України" зазначає: "В українській культурі народний танець посідає особливе місце, оскільки є не лише формою мистецького вираження, а й важливим елементом національної ідентичності. З давніх-давен танець супроводжував різноманітні обряди, свята та повсякденне життя українського народу, відображаючи його історичний досвід, соціальні структури та естетичні ідеали. Він є свідчення багатства культурних традицій багатьох поколінь та невід'ємною частиною нематеріальної культурної спадщини країни" [3, с. 156].

Знаковими для розуміння національного змісту хореографічної спадщини є художні образи, що пронизують народний танець: образ вільного козака як уособлення бойового духу, непокори і гідності. Як зазначає І. Климчук у науковій праці "Козацька тема в українській народно-сценічній хореографії 1950-1980 років як засіб трансляції етнокультурної ідентичності": "Козацька ідея, інтерпретована хореографічними засобами в професійних та самодіяльних колективах народно-сценічного танцю у 1950-80-х рр. ("Запорожці", "Гопак", "Повзунець", "Про що верба плаче" у постановці П. Вірського, "Запорожці" у постановці Л. Калініна та ін.), стала одним з важливих чинників формування української національної ідентичності" [4, с. 43].

Образ рідної землі як сакрального простору, що інтегрується у колективну пам'ять і транслюється через пісенні та танцювальні традиції українського народу, є тим ціннісним ядром, навколо якого вибудовується національна ідентичність майбутнього хореографа. Саме тому педагогічний потенціал хореографічної спадщини не вичерпується її інформаційно-пізнавальною функцією – він визначається передусім унікальним синкретизмом танцювального мистецтва, що одночасно залучає тілесне, емоційне, інтелектуальне й духовне начала людини, перетворюючи навчальний процес на цілісний досвід культурної самоідентифікації. Г. Лозко у науковому дослідженні "Етнокультура як засіб виховання патріотизму" зазначає, що: "Усі найвидатніші педагоги світу визнавали, що виховання дитини завжди має ґрунтуватися насамперед на культурно-історичних цінностях своєї нації..." [5, с. 45].

Хореографічна спадщина України є потужним і недостатньо використовуваним педагогічним ресурсом формування національної свідомості та патріотичних цінностей майбутніх хореографів. Її педагогічний потенціал реалізується через механізми ідентифікації з народною традицією, трансляції культурної пам'яті та естетичного переживання краси української національної культури.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк А., Недашківська К. Нематеріальна культурна спадщина України як ресурс для відновлення та збереження національної пам'яті в умовах воєнного стану. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. №8. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.8.5>.

2. Кархут Ю., Кузик О. Народне хореографічне мистецтво як засіб пізнання та збереження традицій народу, патріотичного виховання молодого покоління. Науковий журнал "Молодий вчений", Культурологія, №11 (87), Листопад 2020. Одеса. С. 344-350. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-74>.

3. Качуринець С. Значення українського народного танцю в культурній спадщині України. Актуальні питання гуманітарних наук. 2025. Вип. 83, Т. 1. С. 155-160. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-1-23>.

4. Климчук І. Козацька тема в українській народно-сценічній хореографії 1950-1980 років як засіб трансляції етнокультурної ідентичності. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Напрямок: Мистецтвознавство. №36 (2020). DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi36.407>.

5. Лозко Г. Етнокультура як засіб виховання патріотизму. Українознавство, №2 (91), 2024. С. 44-56. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(91\).2024.308584](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(91).2024.308584).

Kateryna Fodor,

УДК 378.147:37.015.3

Associate Professor, Department of
Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian
Hungarian University, Beregovo

Katalin Hnatik,

Associate Professor, Department of
Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian
Hungarian University, Beregovo

THE ROLE OF INTERACTIVE LEARNING METHODS IN DEVELOPING STUDENT COMPETENCIES

Modern trends in education highlight the growing need to develop not only theoretical knowledge in students, but also practical skills, independent thinking and also communication abilities.

According to Pometun and Pyrozhenko [5] the central idea of interactive learning methods lies in organizing the educational process in a way that engages all the students and gives them the opportunity to discuss their ideas. This type of learning creates a dynamic environment in which each participant can freely express their thoughts and address problems that may arise during learning. The use of these methods contributes not only to the development of cognitive skills, but also to emotional interaction among participants.

The main goal of interactive learning is to create conditions that encourage the active participation of all students in the learning process. It is important for the participants not only to understand what is happening, but also interact with each other, influence one another, and contribute to a supportive and cooperative atmosphere [4]. In cooperative learning, the focus is on collaboration among students, that is they learn from each other and work together to achieve common goals. The use of group tasks and discussions allows students to exchange knowledge and ideas, and it leads to a deeper understanding of the material. This approach also develops social skills, as students need to work effectively in teams and communicate efficiently. Cooperative learning encourages active participation and helps students develop their communicative abilities [6].

In traditional lesson planning, the teacher's activities are usually described in detail, while students' activities remain secondary. Both during planning and in the classroom, the teacher is the central figure. Organizing the class, explaining material, asking questions, controlling behaviour and maintaining discipline, often limiting students' movement and communication are among the teacher's tasks. In such conditions, students tend to remain passive listeners with only occasional opportunities to demonstrate their knowledge. In contrast, interactive learning changes this model by viewing students as active participants who are involved in collaboration and exchange of ideas [4]. Brown [1] emphasizes the importance of oral practice, situational exercises, and role-playing activities, which help students use language confidently in different contexts.

Problem-based learning is also an effective method that promotes active learning and student independence. Within this approach, students work on real or simulated problems and apply both theoretical and practical knowledge to find solutions. As a result, students do not simply learn ready-made knowledge but actively construct it, which enhances critical thinking. This method also helps develop problem-solving skills and the ability to adapt to real-life situations [6].

Other effective methods include dialogues, debates, sentence-completion exercises, brainstorming, open forums, case studies and training sessions. In addition, various tools such as interactive whiteboards and other technologies are widely used to improve the learning process [3].

Interactive exercises focused on active listening have shown positive results in the professional development of future philologists. Students develop the ability to avoid common communication mistakes, such as interrupting, making premature conclusions, or misinterpreting others' ideas. Furthermore, these practices contribute to the development of speech culture and pedagogical skills and promote a balanced and clear communication style that allows students to focus on the content of discussions [2].

Interactive learning contributes to the creation of a dynamic educational environment in which students can freely express their thoughts, discuss problems,

and interact with one another. In contrast to traditional teacher-centered instruction, interactive methods emphasize the active role of students as participants in the educational process. The use of techniques such as role-playing, discussions, problem-based learning and group work enhances critical thinking, independence, and the ability to apply knowledge in practice. The use of interactive techniques also has a positive impact on the development of communication culture, active listening skills, and professional communication.

References

1. Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy*. London: Longman.
2. Hnatyk, K. B., Fodor, K. Y., & Tor, T. H. (2024). Use of interactive methods in the professional training of future philologists. *Innovatsiina Pedahohika*, 68(1), 117–121. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.22>
3. Koval, V., & Masliuk, K. (2018). Practical training of philology students in the process of forming professional competence. *Filolohichni Chasopys*, 1(1). <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142941>
4. Pometun, O. (2007). *Entsyklopediia interaktyvnoho navchannia* [Encyclopedia of interactive learning] (in Ukrainian). Kyiv.
5. Pometun, O. I., & Pyrozhenko, L. V. (2004). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia* [Modern lesson. Interactive learning technologies] (in Ukrainian). Kyiv: A.S.K.
6. Westwood, P. (2008). *What teachers need to know about teaching methods*. Camberwell, VIC: ACER Press.

Харченко С. М.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри фізичного виховання,
Сумський національний аграрний
університет, м. Суми

УДК 37.015.3:613.6

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасні глобальні тенденції у сфері вищої освіти зумовлюють зростання вимог до її якості. Вони передбачають інтеграцію навчального й виховного процесів, орієнтацію на особистісний розвиток і здатність до самоосвіти,

упровадження інноваційних технологій розвитку творчої особистості, а також використання здоров'язбережувальних інформаційно-комунікаційних засобів[1]. Запровадження здоров'язбережувальних технологій у освітньому середовищі закладів вищої освіти є актуальною потребою, зумовленою сучасними умовами.

Теоретико-методологічний аналіз сучасних підходів до трактування поняття "здоров'язбережувальні технології" дозволяє розглядати його як раціональне поєднання традиційних освітніх технологій із комплексом методів, засобів і форм організації навчально-виховного процесу. Їх застосування забезпечує створення сприятливого середовища для формування, підтримання та зміцнення здоров'я всіх учасників освітнього процесу [2; 3].

Існує кілька підходів до класифікації здоров'язбережувальних технологій. Зокрема, науковці виділяють такі групи: медико - гігієнічні, фізкультурно-оздоровчі, екологічні, технології забезпечення безпеки життєдіяльності та здоров'язбережувальні освітні технології [2; 3].

Медико - гігієнічні технології спрямовані на організацію медичного супроводу, профілактику захворювань, контроль гігієнічних умов, проведення щеплень, моніторинг стану здоров'я здобувачів освіти та надання необхідної медичної допомоги.

Фізкультурно-оздоровчі технології орієнтовані на фізичний розвиток і зміцнення здоров'я, реалізуються під час занять фізичною культурою та в спортивних секціях.

Екологічні технології передбачають створення безпечних і гармонійних умов життєдіяльності, що відповідають природним законам і сприяють екологічній свідомості.

Технології безпеки життєдіяльності спрямовані на збереження життя і здоров'я через відповідну підготовку та вивчення спеціальних дисциплін.

Здоров'язбережувальні освітні технології, у свою чергу, поділяються на три групи: організаційно-педагогічні (визначають структуру освітнього процесу та запобігають перевтомі й іншим негативним станам); навчально-виховні (формують культуру здоров'я, мотивацію до здорового способу життя); психолого-педагогічні (пов'язані з діяльністю викладача та психологічним супроводом освітнього процесу) [3].

Застосування психолого-педагогічних здоров'язбережувальних технологій у процесі підготовки здобувачів вищої освіти, на нашу думку, є важливою та актуальною проблемою. З метою з'ясування впливу різних психолого-педагогічних технологій на створення психологічно комфортного середовища було проведено анкетування серед здобувачів Сумського національного аграрного університету.

Результати дослідження показали, що найбільш комфортними для здобувачів освіти є інтерактивні технології, яким віддали перевагу 47% опитаних, а також ігрові технології – 26%. Менш популярними виявилися технології проектування -15%.

Водночас, щодо перспектив використання у майбутній професійній діяльності, 52% респондентів висловили бажання застосовувати інтерактивне навчання, 28% – ігрові технології, а 22% – технології проектування.

Інтерактивні технології можуть забезпечити сприятливі й комфортні умови навчання для всіх учасників освітнього процесу, не провокують тривожність і не викликають негативних емоцій. Характерною особливістю такого підходу є те, що кожна відповідь у процесі інтерактивного навчання сприймається як цінна й доречна, що позитивно впливає на психологічний клімат у студентському середовищі [3].

Отже, інтерактивні методи навчання як складова психолого-педагогічних здоров'язбережувальних технологій сприяють збереженню, передусім, психологічного здоров'я учасників освітнього процесу, формують атмосферу взаємоповаги та відкритості, що, у свою чергу, допомагає знизити рівень тривожності студентів.

Список використаних джерел

1. Лівак П. Є. Роль викладача та психолого-педагогічні аспекти його діяльності в ході впровадження методичної системи навчання медико-біологічних дисциплін майбутніх учителів фізичної культури з використанням дистанційних технологій. Педагогічна Академія: наукові записки. 2024. №7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12580639>
2. Мороз О., Мороз В., Духнова Л. Особливості використання інноваційних здоров'язберігаючих технологій у процесі фізичного виховання здобувачів вищої освіти. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2022. № 4. С. 50 - 55.
3. Федорчук В. В., Федорчук І. В. Здоров'язбережувальні технології у підготовці майбутніх педагогів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2022. Вип. 63. С. 203 - 212.

СЕКЦІЯ 6. ТОЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

SECTION 6. EXACT AND NATURAL SCIENCES

Ільченко М. В.,

УДК 581.9 (477.74)

здобувачка першого

(бакалаврського) рівня вищої освіти,

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова, м. Одеса

**ГОЛОНАСІННІ У ПРИВАТНОМУ ОЗЕЛЕНЕННІ НЕВЕЛИКИХ МІСТ ПІВДНЯ
ОДЕЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ М. ТАТАРБУНАРИ) ТА ШЛЯХИ ЗАГАЛЬНОГО
ПІДВИЩЕННЯ ДЕКОРАТИВНОСТІ ТАКИХ ДІЛЯНОК**

Представники Голонасінних доволі часто вибирають для дизайну, при озелененні приватних ділянок. Вони добре підходять для створення цілорічної зеленої маси, і у зимовий період види цього відділу є незамінними.

Але при озелененні ділянок Півдня України виникають певні проблеми: одна з найбільш розповсюджених – періодичність їх поливу. За природним ареалом існування, Голонасінні адаптовані до умов з високою вологістю повітря. Проте територія міста Татарбунари знаходиться в зоні Степу України, з відповідною сухістю і ґрунту, і повітря; це призводить до зниження декоративності рослин. Рослини, природним чином, намагаються збільшити вологість повітря навколо себе через випаровування води з хвоїнок. Як наслідок, виникає потреба в більшій кількості та регулярності поливу, як субстрату навколо, так і верхніх частин крони.

Додатково, в умовах посушливого клімату, може бути фіксовано "обпалення", як неспроможність захисних тканин хвоїнок витримати ультрафіолетове випромінювання та, як наслідок, поява опіків; найбільш вразливими рослини стають на початку весняного періоду та впродовж максимальних температур літку. На даній території температура максимально може сягати до +38°C [2]. Крім цього, ділянки крони, що піддавались підстриганню мають більший відсоток ураження. Для упередження пошкоджень крони варто корегувати асортимент видів рослин, а також – місцезнаходження ділянки. Вона має, в більшості випадків, бути затінена, без прямого сонячного проміння.

Ще одним важливим аспектом є формування форми крони. Щодо цього агротехнічного заходу варто зважати на видову приналежність рослини (чи

переносить вона стрижку), систематичність обрізки, вік екземпляру, екологічні особливості (як передумови "стресу"). Звісно, цей процес є необов'язковим, проте, використання хоча б невеликої косметичної обрізки, підвищує рівень декоративності рослин. Кардинальне обрізання рослин, які раніше не піддавали стрижці, як правило, призводить до загибелі екземпляру. У випадку щорічної обрізки, представники хвойних адаптуються до умов і витримують це значно краще.

Ґрунти даного регіону бідні на доступність марганцю, цинку, міді та бору. Водні ресурси не відповідають гранично допустимим нормам (зокрема за жорсткістю – показники перевищують ГДН від двох до чотирьох разів) [7, с. 89–93]. Тому, для високої декоративності рослин, вони потребують підживлення макро- та мікроелементами. На початку весни найкраще використовувати комплексні NPK добрива для ґрунту. В період другої половини весни та на початку літа проводити підживлення мікроелементами [6, с. 36–40].

Різноманітні аспекти вивчення регіональних урбанофлор – є нині актуальним питанням [1, с. 38 – 42; 3, с. 265–267; 8, с. 40–43].

Вивчали асортимент видів з відділу Голонасінні, у 2025-2026 рр., для загальнодоступних присадибних ділянок у місті Татарбунари, як середнього, за розмірами, міста у південній, посушливій, частині Одеської області. Використовували маршрутний метод з фотофіксацією рослин. Знайдено 16 видів (у порядку латинського алфавіту): *Chamaecyparis pisifera* (Siebold & Zucc.) Endl., *Cupressus macrocarpa* Hartweg, *Juniperus chinensis* L., *Juniperus communis* L., *Juniperus horizontalis* Moench, *Juniperus × media* V.D. Dmitriev, *Juniperus sabina* L., *Juniperus scopulorum* Sarg., *Juniperus virginiana* L., *Thuja occidentalis* L., *Thuja plicata* D.Don., *Picea abies* (L.) H.Karst., *Picea engelmannii* W.Parry ex Engelm., *Picea glauca* (Moench) Voss., *Picea pungens* Engelm., *Taxus baccata* L.

Виділено три родини: 11 видів з родини *Cupressaceae*, два – з *Pinaceae*, один – з *Taxaceae*. По одному виду відноситься до родів *Chamaecyparis*, *Cupressus*, *Taxus*; сім – до роду *Juniperus*, два – до *Thuja* та чотири – до *Picea*.

Серед відмічених видів вирізняє сорти: *Cupressocyparis leylandii* 'Gold Rider', *Juniperus chinensis* 'Stricta', *Thuja occidentalis* 'Smaragd'. Всі перераховані сорти, в межах оглянутих присадибних ділянок, мали різного типу пошкодження. У *Cupressocyparis leylandii* 'Gold Rider' та *Thuja occidentalis* 'Smaragd' виявлено підсихання нижніх гілок. А в *Juniperus chinensis* 'Stricta' сильно засихала середина крони рослини. За нашими спостереженнями, рослини цих сортів, у такому вигляді, не є декоративними; без належного догляду вони не можуть існувати в умовах Степу України.

Хвойні часто використовують для озеленення саду в зимовий період, коли кількість барв невелика, а взимку наявність кольорів особливо приваблює. При

цьому не можна орієнтуватись на рослини, що декоративні своїми квітами або листям. Тому нами пропоновано список рослин для доповнення композицій з Голонасінних. Використані в списку види рослин сягають найвищої декоративності в зимовий період.

Одним з самих яскравих варіантів є представники роду *Callicarpa*. Актуальні види: *C. bodinieri* H. Lév., *C. americana* L., *C. dichotoma* (Lour.) K.Koch. Основа його декоративності полягає в фіолетових ягодах, що можуть триматись на гілках всю зиму.

Cotoneaster horizontalis Decne. – це невеликий за висотою кущ (до 0,5 м), що добре закриває ґрунт. Червоні плоди щільно розташовані один до одного на гілках.

Malus baccata (L.) Borkh. – один з видів яблуні, який має невеликі за розмірами плоди, зовнішньо схожі на ягоди. Вони теж добре витримують морози і виділяються яскравим червоним кольором.

Сортові види обліпихи, такі як: *Hippophae rhamnoides* 'Mikhaylivska' використовують і з декоративною метою, і заради плодів; рослина є багатофункціональною.

Rhus typhina L. – дерево, яке варто формувати для компактності. Його рослини декоративні завдяки сухим стручкам з насінням, що тримаються до весни і мають червоно-коричневе забарвлення.

Декоративні, в більшості випадків, види з роду *Cornus* – завдяки кольору кори, що різниться від жовтуватого-зеленого до червоного. Наприклад, сортовий вид *Cornus alba* 'Elegantissima'.

На противагу, вид *Euonymus verrucosus* Scop. декоративний завдяки своїм рожевим плодам із звисаючим помаранчево-чорним насінням.

Яскраві акценти варто правильно поєднувати з представниками хвойних. Окремі представники відділу Голонасінні добре підлягають формуванню. Підстригають їх в залежності від бажаного ефекту для замовника. Оскільки ми досліджувати аспекти приватного озеленення, проблема проведення регулярної, для постійної форми, та неординарної стрижки, легко вирішується.

У випадку рослин горизонтальних сортів рекомендовано формування низьких ґрунтопокривних форм, що при однаковості видів можуть "переходити" від одного куща до іншого й таким чином створювати композиції великого масштабу. Для рослин вертикальних сортів – можливе використання класичних трикутних або овальних видовжених форм. Застосовування топіарних форм, або таких, що разом створюють живоплоти – залежить від побажань [4, с. 61–63].

При висаджуванні рослин з пропонованого списку варто враховувати, що більшість з них, як то: *H. rhamnoides* 'Mikhaylivska' або *R. typhina* – є геліофітами і найкраще розвиваються на сонячних ділянках, тому бажано висаджувати їх на

передній план, де буде достатньо світла. Проте, використання рослин цих видів поблизу високих живоплотів з Голонасінних (як то з *T. baccata*) – недоцільне. Однак, вид *C. alba* 'Elegantissima' непогано витримує тимчасове затінення, так як є сциогеліофітом й може бути використаним в такому типі композицій.

Загалом, всі пропоновані види рослин декоративні саме за рахунок плодів або стручків з насінням, що тримаються на гілках в період осінньо-зимового спокою рослин. Єдиним недоліком їх використання може бути ймовірність поїдання ягід птахами.

За нашими спостереженнями, для приватного озеленення нема великої потреби в величезній кількості різних видів (що також залежить і від статку господарів садиби). Як показали спостереження в місті Татарбунари, Одеської області, такі види як *C. leylandii* 'Gold Rider', *J. chinensis* 'Stricta', *T. occidentalis* 'Smaragd' є недоцільними, через зниження їх декоративності внаслідок несприятливих кліматичних умов. При бажанні отримати щось незвичне було запропоновано перелік “рослин-сусідів” для Голонасінних, що зорієнтовані на зимовий момент найвищої декоративності.

Список використаних джерел

1. Бондаренко М., Назарчук Ю., Бондаренко О. Про можливі перспективи впливу флори дачних поселень на території природно-заповідного фонду Одещини. *Дністерські читання* : матеріали II міжнародної конференції Дністровського регіонального ландшафтного парку (м. Тлумач, 3 жовтня 2025 р.) / наук. ред. І. Дмитраш-Вацеба, Т. Микитин, Н. Капець, А. Кравець. Одеса : Олді+, 2025. С. 38–42.
2. Екологічний паспорт. Одеська область. 2025. URL: <https://ecology.od.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/ekologichnyj-pasport-odeskoyi-oblasti-za-2024-rik.pdf> (дата звернення: 01.04.2026).
3. Жукова Д. М., Бондаренко О. Ю. Стан та аспекти аварійності деревних насаджень житлових дворів великого міста півдня України (на прикладі м. Одеси). *Рослини та урбанізація* : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 3 лютого 2026 р.). Дніпро, 2026. С. 265–267.
4. Іванова І. Ю. Хвойні рослини в ботанічному саду ім. Акад. О. В. Фоміна. *Актуальні проблеми озеленення населених місць: освіта, наука, виробництво, мистецтво формування ландшафту* : тези доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Біла Церква). 2017. С. 61–63.
5. Ільченко М. В., Бондаренко О. Ю. Агротехнічні заходи догляду за видами рослин спеціального озеленення на території м. Татарбунари. *Наука та освіта в умовах викликів сьогодення* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 29 січня 2026 р.). Research Europe, 2026. С. 185–189.

6. Ільченко М. В., Якуба І. П. Представники відділу Голонасинні в озелененні м. Татарбунари та перспективи поліпшення їх декоративності агрохімічними методами. *Рослини та урбанізація* : Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 3 лютого 2026 р.). Дніпро, 2026. С. 36–40.

7. Медведєва О., Кошлякова І. Гідрохімічний стан ґрунтових вод у межах міста Татарбунари Одеської області. *Геологія*. 2021. Вип. 2 (93). С. 89–93.

8. Саранчук К. А., Бондаренко О. Ю. Про нетипові види аматорського озеленення м. Одеса. *Виклики для науки та освіти в добу нових технологій* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (м. Чернігів, 26 серпня 2025 р.). Research Europe, 2025. С. 40–43. <https://doi.org/10.64076/ihrc250826.08>.

Савченко А. Р.,

здобувачка другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна, м. Харків

Бєлевцов Д. А.,

здобувач другого

(магістерського) рівня вищої освіти,

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна, м. Харків

Костріков С. В.,

д-р геогр. наук, професор,

професор кафедри соціально-економічної

географії імені Костянтина Немця,

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна, м. Харків

УДК 327.56(480+485)

ЕВОЛЮЦІЯ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ФІНЛЯНДІЇ ТА ШВЕЦІЇ: ВІД НЕЙТРАЛІТЕТУ ДО ЧЛЕНСТВА В НАТО

Міжнародна ситуація XXI століття диктує дедалі нові виклики для суверенних держав з погляду відстоювання національних інтересів, своєї цілісності та загальнодемократичних цінностей. Зважаючи на появу нових осередків військової активності в різних регіонах світу, жодна країна не може повністю говорити про свою абсолютну безпеку. При цьому виникають і нові

проблеми, які не можуть бути розв'язані деякими країнами самостійно, а потребують їхньої спільної взаємодії з державами свого регіону.

З іншого боку, однією з форм підтримання світової безпеки та миру є політика нейтралітету. У політичній сфері використовують наступне класичне визначення нейтралітету – це юридичний і політичний статус держави, яка зобов'язується не брати участі у війні між іншими державами, відмовляється від військової допомоги конфліктуючим сторонам, а в мирний час відмовляється від участі у військових блоках [1].

Мета статті – стисло розглянути ключові чинники та передумови відмови Фінляндії та Швеції від політики нейтралітету та їхнього переходу до колективної системи безпеки НАТО.

Таким чином, бувають випадки, коли країни приймають рішення відмовитися від свого нейтралітету. Яскравим прикладом таких країн є Фінляндія та Швеція, на які ми посилаємося вище. Ці країни вирішили подати заявки на вступ до Організації Північноатлантичного договору (НАТО) у 2022 році [2]. З рисунку 1 можна побачити результати голосування мешканців Швеції та Фінляндії в різні періоди – до та після початку повномасштабної війни в Україні. Порівнявши ці результати, слід зазначити, що думка мешканців щодо вступу обох країн до НАТО значно змінилась після вторгнення Росії в Україну, адже до цього більшість людей підтримувало політику нейтралітету.

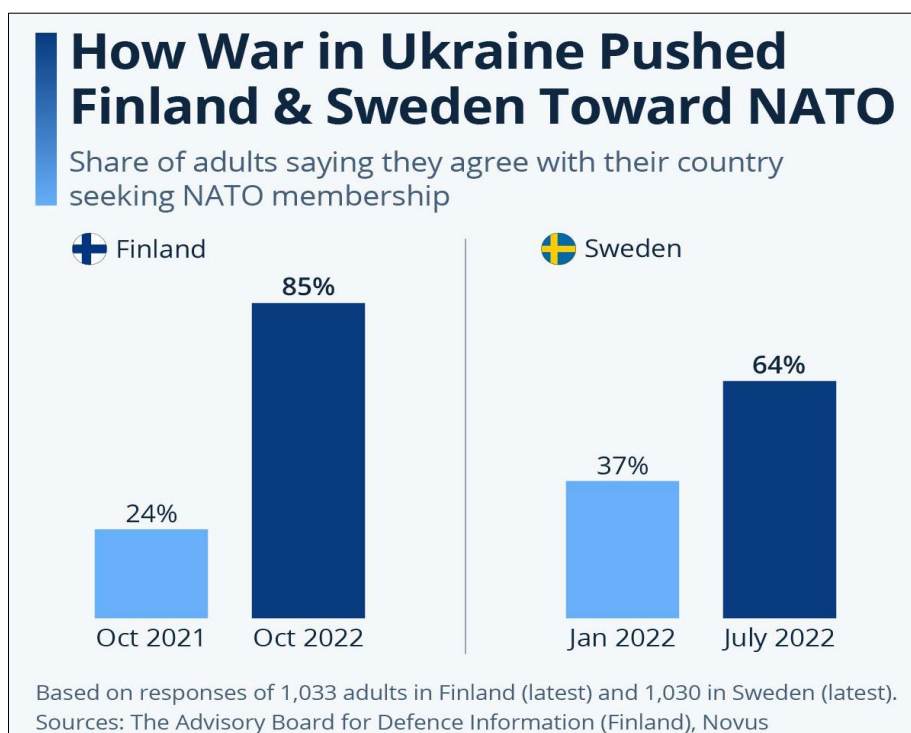

Рис. 1. Вплив повномасштабної війни в Україні на думку населення Швеції та Фінляндії щодо вступу до НАТО

Джерело: [3].

Слід зазначити, що якщо однією з головних причин російського вторгнення в Україну було бажання утримати НАТО подалі від кордонів Росії, то рішення Фінляндії та Швеції відмовитися від своєї давньої та відомої нейтральності і вступити до НАТО у 2023 та 2024 роках відповідно показує, що план вторгнення російського президента обернувся катастрофічним провалом. Фінляндія (а, власне, і Швеція теж) більше не залишатиметься "фінляндизованою" – це термін часів холодної війни, який означав, що Фінляндія ніколи не стане на бік у протистоянні між Заходом і тодішнім Радянським Союзом, що, у свою чергу, дозволяло Фінляндії залишатися незалежною. Багато років нейтральності країн Північної Європи було втрачено в одну мить, оскільки, з огляду на безпідставне вторгнення Росії в Україну, обидві північні держави раптово відчували себе вразливими перед можливою російською агресією. На нашу думку, термін "Finlandize" може незабаром набути нового, майже протилежного значення. Навіть ще більш відома своєю нейтральністю Швейцарія оголосила, що прагнутиме тіснішої співпраці з НАТО, хоча фактичне членство залишається малоймовірним. НАТО раптово здобуло нову і більшу легітимність [2].

Аналіз першоджерел довів, що серед інших важливих передумов вступу Фінляндії та Швеції до НАТО були також розгортання військових сил у регіоні Балтійського моря та спроби Китаю посилити свій вплив у Гренландії, яким чинили опір Сполучені Штати. З огляду на те, що Російська Федерація тісно співпрацює з Китаєм у різних сферах, ця ситуація стала ще одним чинником, що вплинув на рішення Фінляндії та Швеції приєднатися до НАТО. Однак саме війна в Україні стала ключовим чинником у прийнятті цього рішення [4].

У рамках концепції НАТО щодо стримування та оборони євроатлантичного регіону Швеція надає наземні підрозділи Передовим сухопутним силам НАТО в Латвії, військові кораблі Постійним військово-морським силам НАТО та бойові літаки для патрулювання повітряного простору та забезпечення готовності до реагування НАТО. Ці можливості допомагають зміцнити оборону Швеції та НАТО в цілому. Швеція також взяла на себе роль рамкової країни для Передових сухопутних сил НАТО у Фінляндії. Аналіз економічного впливу НАТО на Швецію показав, що у червні 2025 року всі партії Риксдагу досягли угоди про історичне розширення оборони Швеції. Це розширення, яке розпочалося після Резолюції про оборону 2024 року, має бути прискорене та продовжене. Одним із наслідків цього є збільшення асигнувань на військову оборону на 10 мільярдів шведських крон з 2025 по 2026 рік. Разом із попередніми збільшеннями бюджету, асигнування на 2026 рік збільшуються на 26,6 мільярда шведських крон. Це відповідає збільшенню на 18 відсотків порівняно з 2025 роком. Загальні витрати

Швеції на оборону, згідно з визначенням НАТО, за оцінками, зросли до 2,8 відсотка ВВП у 2025 році. Станом на 2028 рік очікується, що асигнування відповідатимуть 3,1% ВВП (рис. 2) [5].

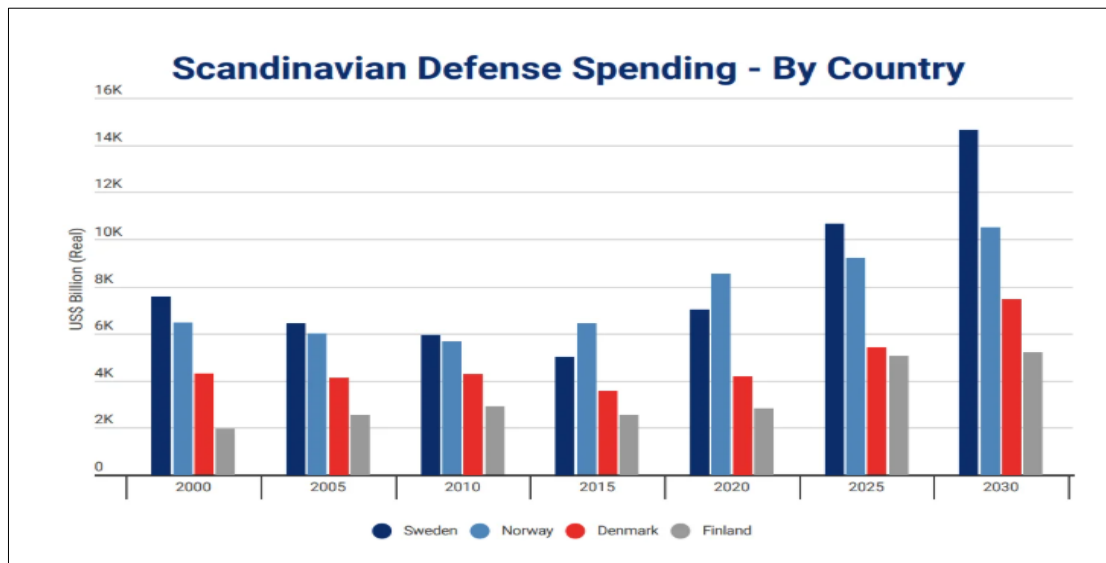

Рис. 2. Витрати Скандинавських країн на систему оборони
Джерело: [6].

З приєднанням Фінляндії та Швеції до НАТО Балтійське море та Арктичний регіон утворили єдиний геостратегічний простір. Фінляндія вважає важливим, щоб НАТО розглядало Арктичний регіон як невід’ємну частину безпеки євроатлантичного простору та колективного стримування й оборони НАТО. Арктичні перспективи повинні послідовно враховуватися у всіх заходах НАТО. Фінляндія прагне стабільності в Арктичному регіоні на основі конструктивної співпраці. Вона сприяє роботі НАТО щодо безпеки Арктичного та Балтійського регіонів, зокрема, підтримуючи та підвищуючи обізнаність щодо ситуації з безпекою в Арктиці та надаючи НАТО доступ до арктичної експертизи Фінляндії [7]. Країна бере участь у певних завданнях колективної оборони мирного часу, про які було домовлено окремо. Колективні місії НАТО в мирний час є важливим елементом основної мети Альянсу, де всі союзники готові підтримувати один одного, роблячи внесок у стримування та оборону на всій території Альянсу. У 2023 році Повітряні сили Фінляндії приєдналися до місії патрулювання повітряного простору для забезпечення безпеки неба під час Вільнюського саміту. Перша повноцінна участь Фінляндії в діяльності НАТО в мирний час відбулася у 2024 році, коли Фінські збройні сили розгорнули корабель ВМС до складу Постійної групи протимінної боротьби НАТО №1 у Балтійському морі та загін винищувачів Повітряних сил до місії з повітряного захисту в Румунії, Болгарії та Чорному морі. До 2025 року Фінські збройні сили також взяли участь у місії

патрулювання повітряного простору НАТО в Ісландії та розгорнули судно до Постійної морської групи №1 НАТО в Балтійському морі. Внесок у діяльність НАТО в мирний час став частиною звичайної діяльності Фінських збройних сил поряд з міжнародними навчаннями [8].

Аналіз чинників та передумов кардинальної зміни зовнішньополітичної стратегії цих двох країн дозволяє зробити висновок, що передумови вступу Швеції та Фінляндії до НАТО можна розділити на три групи: історичні, військово-стратегічні та геополітичні.

Серед *історичних причин* вступу цих двох країн – складна історія політичних відносин з Росією та втрата доцільності стратегії неприєднання та нейтралітету через агресивні дії Росії щодо своїх сусідів.

До *військово-стратегічних причин* належать кордон Фінляндії з Росією, протяжність якого перевищує 1 300 км, а також значення військово-промислових комплексів Фінляндії та Швеції як для НАТО, так і для національної безпеки обох країн. Водночас тривале партнерство цих країн з НАТО, яке розпочалося у 20 столітті, також сприяло їхньому швидкому вступу.

Геополітичні причини включають анексію Криму у 2014 році та повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році. Ці фактори разом стали відправною точкою для Фінляндії та Швеції на шляху до забезпечення своєї національної безпеки через членство в Альянсі. Оскільки питання розширення НАТО та його впливу на безпеку ЄС залишається актуальним, необхідний подальший аналіз цієї теми. Зокрема, важливим напрямком є дослідження економічних наслідків, пов'язаних зі збільшенням військових витрат на оборону та можливими змінами в соціальних програмах і економічних стратегіях.

Список використаних джерел

1. Коротков Д. С. Концепція нейтралітету як інструментарій міжнародних відносин: історична ретроспекція та сучасність. Міжнародні та політичні дослідження. 2024. № 37. ст. 24-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.2> (дата звернення 13.04.2026).
2. Gunter. M. Some Implications of Sweden and Finland Joining NATO. The commentaries. 2022. № 1. p. 91-100. DOI: <https://doi.org/10.33182/tc.v2i1.2710> (дата звернення 13.04.2026).
3. Statista. How War in Ukraine Pushed Finland and Sweden Toward NATO. URL: https://www.statista.com/chart/27422/public-support-joining-nato-finland-sweden/?srsltid=AfmBOoq-W-zBJdSp0C3_biTipybDo75m5c7y0k2YeZb8T1ZYRd2mBHVn (дата звернення 13.04.2026).

4. Meleshchenko T. Transformation of the European security system in the light of Sweden and Finland’s accession to NATO. Foreign Affairs. 2024. № 2. p. 36-42. DOI: 10.46493/2663-2675.34(2).2024.36 (дата звернення 13.04.2026).

5. Government Offices of Sweden. Sweden’s role in NATO. URL: <https://www.government.se/government-policy/sweden-in-nato/swedens-role-in-nato/> (дата звернення 13.04.2026).

6. Scandinavian Defence Doubling Spending. URL: <https://aviationweek.com/defense/scandinavian-defense-doubling-spending> (дата звернення 13.04.2026).

7. Finnish government. Government report on Finnish foreign and security policy. URL: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/server/api/core/bitstreams/6fd3dcd6-b479-40a1-bb5c-63953a15d4b6/content> (дата звернення 13.04.2026).

8. Ministry of Defence. Finland’s membership in NATO. URL: <https://defmin.fi/en/areas-of-expertise/finland-s-membership-in-nato> (дата звернення 13.04.2026).

Саранчук А. К.,

УДК 574:911.375:58

бакалавр,

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ҐРУНТОПОКРИВНІ РОСЛИНИ АМАТОРСЬКОГО ОЗЕЛЕНЕННЯ М. ОДЕСИ КИЇВСЬКОГО РАЙОНУ

Урбанізоване середовище м. Одеси формується в умовах інтенсивної забудови, ущільнення прибудинкових територій та дефіциту зрошення. Клімат Півдня України характеризується тривалими посушливими періодами, високими літніми температурами та нерівномірним розподілом опадів [1]. За таких умов підвищується значення рослин, здатних забезпечувати стабільний рослинний покрив без постійного догляду.

Ґрунтопокривні види виконують важливу екологічну функцію: зменшують перегрівання поверхні ґрунту, обмежують ерозійні процеси, пригнічують розвиток бур’янів, знижують запиленість; вони формують сприятливий мікроклімат у межах дворів та напівприватних територій [3, с. 47–57; 4; 6]. Водночас, у структурі аматорського озеленення вони часто представлені фрагментарно, а їхню нішу займають синантропні види.

Оцінка видового складу ґрунтопокривних рослин та визначення перспектив їх використання в умовах Одеси є актуальним завданням, з огляду на

необхідність адаптації зелених насаджень до кліматичних змін і обмежених ресурсів водопостачання [7, с. 40–43].

Метою дослідження є встановлення видового складу ґрунтопокривних рослин в аматорському озелененні м. Одеси Київського району, опис їх біоекологічних особливостей та визначення видів, перспективних для впровадження, стійких до посухи й затінення.

У результаті проведених досліджень на ділянках аматорського озеленення м. Одеси Київського району виявлено 13 видів ґрунтопокривних рослин, що належать до 10 родин.

До складу ґрунтопокривного ярусу входять: *Vinca minor* L., *Vinca major* L., *Glechoma hederacea* L., *Lamium maculatum* (L.) L., *Geranium macrorrhizum* L., *Duchesnea indica* (Andrews) Focke, *Hedera helix* L., *Opuntia humifusa* Raf., *Polygonum aviculare* L., *Lolium perenne* L. Частка спеціально висаджених ґрунтопокривних рослин є невисокою.

На відкритих ділянках їхню функцію часто виконують рудеральні види, зокрема *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Convolvulus arvensis* L., *Taraxacum officinale* Wigg., що не мають декоративної цінності та потребують контролю [2].

Основу насаджень становлять види родів *Vinca* та *Hedera*, які характеризуються високою тіневитривалістю, зимостійкістю, здатністю до інтенсивного вегетативного росту та формування суцільного рослинного покриття [9].

Загалом, переважають багаторічні трав'янисті форми з повзучими пагонами або кореневищами, що забезпечує їх швидке горизонтальне розростання та формування щільної дернини. Для більшості видів характерне вегетативне розмноження, що підвищує їхню конкурентну здатність у межах незначного простору прибудинкових ділянок [8, с. 55–61].

Більшість зафіксованих видів є тіневитривалими, помірно посухостійкими, здатними до швидкого вегетативного поширення; вони витримують помірне витоптування та не потребують систематичного поливу після укорінення, що відповідає реальним умовам аматорського озеленення Одеси [8; с. 55–61; 9].

Умови щільної забудови формують мозаїку мікросередовищ – від глибокої тіні під деревами до перегрітих відкритих ділянок [4]. Тому універсальні види мають поєднувати витривалість до затінення й дефіциту вологи.

Аналіз сучасного стану ґрунтопокривного ярусу свідчить про його обмеженість та одноманітність. Для підвищення екологічної стабільності й декоративності насаджень доцільно розширити асортимент за рахунок посухостійких і тіневитривалих багаторічників, адаптованих до клімату Півдня України.

З урахуванням кліматичних умов регіону доречно рекомендувати впровадження посухостійких та невибагливих ґрунтопокривних рослин, які широко культивують в Україні. Це види: *Ajuga reptans* L. для напівзатінених ділянок, *Sedum acre* L. для сухих сонячних місць, *Thymus serpyllum* L. –

ароматичний та витримує витоптування, *Cerastium tomentosum* L. для бідних і сухих ґрунтів та *Pachysandra terminalis* Siebold & Zucc. для стабільного покриття в тіні [5, с. 17–174; 8, с. 55–61; 9].

Використання цих видів дозволить підвищити декоративність насаджень та зменшити витрати на догляд.

Таким чином, у межах досліджених ділянок аматорського озеленення м. Одеса, основу ґрунтопокровного ярусу становлять багаторічні трав'янисті види з повзучими пагонами, які характеризуються тіневитривалістю, помірною посухостійкістю та здатністю до інтенсивного вегетативного розростання. Асортимент таких рослин є обмеженим і потребує цілеспрямованого розширення.

Перспективним напрямом розвитку аматорського озеленення є впровадження стійких, маловибагливих видів, адаптованих до посушливих умов Півдня України, що забезпечить підвищення екологічної стабільності та декоративної якості міських зелених насаджень.

Список використаних джерел

1. Агрокліматичний довідник по Одеській області. Одеса : Укргідрометцентр, 2018. 128 с.
2. Бондаренко О. Ю. Одеський регіон: інвазійні види рослин : довідник. Одеса : Назарчук С. Л., 2025. 220 с.
3. Бондаренко О. Ю., Назарчук Ю. С. Види рослин школи садівництва м. Одеси (XIX-XX ст.) (за матеріалами MSUD). *Агроекологічний журнал*. 2023/ № 1. С. 47–57. <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2023.276727>.
4. Верещагіна П. М. Технологія озеленення населених місць. Миколаїв : ФОП Свіргун В. В. 2015. 320 с.
5. Діденко І., Ковальчук Т., Рибак М. Використання лікарських трав'янистих рослин для створення рослинних композицій. *Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences : conference* (March 29, 2024). 2024. Р. 170–174.
6. Кучерявий В. П. Озеленення населених місць. Львів : Світ, 2008. 224 с.
7. Саранчук К. А., Бондаренко О. Ю. Про нетипові види аматорського озеленення м. Одеса. *Виклики для науки та освіти в добу нових технологій : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр* (м. Чернігів, 26 серпня 2025 р.). Research Europe, 2025. С. 40–43. <https://doi.org/10.64076/ihrc250826.08>.
8. Сергієнко І. В., Петренко О. М. Екологія та адаптаційні властивості багаторічних ґрунтопокровних рослин. *Вісник садово-паркового господарства*. 2020. № 3. С. 55–61.
9. RHS Encyclopedia of Garden Plants / ed. C. Brickell. London : Dorling Kindersley, 2016. 1350 p.

Стельмах І. Т.,

УДК 581.526.3

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів

Кожевнікова А. П.,

здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів

Антоняк Г. Л.,

д-р біол. наук, професор,
професор кафедри екології,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів

ВПЛИВ НІТРОГЕНУ ТА ФОСФОРУ НА ВМІСТ ХЛОРОФІЛУ В КЛІТИНАХ РЯСКИ МАЛОЇ (*LEMNA MINOR* L.)

Водяні рослини – незамінні компоненти водних екосистем і відіграють важливу роль у загальному колообігу речовин у природі. З функціонуванням водяних рослин безпосередньо пов'язане нагромадження органічних речовин у гідросфері. Крім того, водяні рослини збагачують воду киснем, необхідним для дихання всіх водяних організмів. Проте за відсутності контролю екологічного стану водних об'єктів розповсюдження водяних рослин-плейстофітів може виявляти негативний вплив на водну екосистему [1].

На метаболічні процеси в клітинах водяних рослин істотно впливають екологічні чинники, пов'язані з водним середовищем. Зокрема, це стосується наявних у воді біогенних речовин, таких як неорганічні сполуки нітрогену (N) і фосфору (P). Основні джерела антропогенного надходження цих речовин у природні води – стік із сільськогосподарських угідь і неочищені або частково очищені промислові та господарсько-побутові стічні води. Результати багатьох досліджень свідчать про стійку тенденцію до зростання вмісту біогенних елементів у поверхневих водах України та інших країн, що збільшує ризик евтрофікації природних водойм та погіршення якості води [2]. Забруднення сполуками нітрогену та фосфору є однією з головних причин незадовільної якості води поверхневих водних об'єктів.

Ряска мала (*Lemna minor* L.) – плейстофіт, широко розповсюджений у водоймах України. Рослина характеризується швидким темпом росту, здатна виробляти велику кількість біомаси за короткий період, особливо під час вирощування за оптимальних умов [1]. Проте вплив біогенних елементів на процес фотосинтезу в рослинах ряски зясований недостатньо. Метою наших досліджень було проаналізувати концентрацію хлорофілу в клітинах *L. minor* за різного вмісту нітрогену та фосфору в середовищі культивування рослин.

Рослинний матеріал відбирали зі ставка, розташованого на приміській території м. Львова. Перед початком експерименту відібрані рослини промивали й акліматизували впродовж 7 діб в акваріумі з водопровідною водою. Після періоду акліматизації рослини поміщали в три скляні ємності, наповнені середовищем культивування, яке містило у дослідних варіантах (Д1 і Д2) неорганічні сполуки нітрогену та фосфору. Зокрема, у варіанті Д1 концентрація N і P становила, відповідно, 5 і 20 мг/л, а у варіанті Д2 концентрація цих елементів становила, відповідно, 10 і 40 мг/л. Як контроль (К) використовували рослини ряски, культивовані без додавання біогенних елементів.

Дослід тривав упродовж 14 діб за природного освітлення та середньої температури в денний і нічний час, відповідно, 21 °C і 16 °C. По закінченні експерименту рослини забирали з середовища культивування, промивали дистильованою водою, висушували фільтрувальним папером і використовували для досліджень. У контрольному і дослідних зразках аналізували концентрацію хлорофілу *a*- і *b*-типів і загальну концентрацію хлорофілу, використовуючи стандартну методику [3]. Крім того, аналізували біомасу та морфометричні показники рослин *L. minor* з використанням загальноприйнятих методів [4].

У процесі досліджень встановлено, що культивування рослин ряски за наявності сполук нітрогену та фосфору в середовищі сприяє збільшенню біомаси рослин та окремих морфометричних показників (довжина кореня, площа і кількість лопатей). При цьому значно виразніші зміни зазначених параметрів порівняно з контролем виявлено у варіанті Д2 (концентрація N і P в середовищі культивування рослин становила, відповідно, 10 і 40 мг/л). Концентрація хлорофілу *a*-типу і загальна концентрація хлорофілу в клітинах ряски була вірогідно вищою порівняно з контролем в обох дослідних варіантах.

Висновки. Культивування ряски малої (*Lemna minor* L.) за наявності нітрогену та фосфору в середовищі сприяє вірогідному збільшенню біомаси та концентрації пігментів фотосинтезу в клітинах рослин. Отримані результати є основою для подальших досліджень впливу екологічних чинників та умов водного середовища на ріст і показники метаболізму водяних рослин-макрофітів.

Список використаних джерел

1. Lesiv M. S., Polishchuk A. I., Antonyak H. L. Aquatic macrophytes: ecological features and functions. *Studia Biologica*. 2020. 14 (2). P. 79–94.
2. Shamanskyi S., Pavliukh L., Horbachova O., Repeta V. Analysis of concentrations of biogenic compounds discharged into water bodies with municipal wastewater. *Екологічна безпека та природокористування*. 2022. № 4 (44). С. 15–29.
3. Lichtenthaler H. K. & Wellburn A. R. Determinations of total carotenoids and chlorophylls *a* and *b* of leaf extracts in different solvents. *Biochem. Soc. Trans.* 1983. 11 (5). P. 591–592.
4. Verma R. & Suthar S. Synchronized urban wastewater treatment and biomass production using duckweed *Lemna gibba* L. *Ecol. Engineer*. 2014. 64. P. 337–343.

СЕКЦІЯ 7. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

.....

SECTION 7. SOCIAL AND HUMANITARIAN SCIENCES

Бабай Л. В.,

УДК 811.161.2

старший викладач

кафедри європейських мов,

Державний біотехнологічний

університет, м. Харків

**КУЛЬТУРА УСНОГО Й ПИСЕМНОГО
МОВЛЕННЯ СУЧАСНИХ СТУДЕНТІВ**

Мовна комунікативна компетентність є невід’ємним складником структури змісту освіти й передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного й писемного мовлення, базовими вміннями й використання мови в різних сферах і ситуаціях, зокрема й у науково – навчальній діяльності. Об’єктивною потребою є створення і впровадження в систему професійної освіти нової фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти.

В сучасному суспільно-політичному житті відбувається переоцінка цінностей, відроджується національна самосвідомість народу, знання рідної мови набуває особливого значення. Високої культура мовлення є невід’ємною ознакою загальнолюдської культури. Культура усного й писемного мовлення для спеціалістів будь – якого профілю є не лише відбиттям його вихованості, інтелігентності, чистоти помислів і вчинків, а й визначає загалом культуру його праці й, що особливо важливо, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування до спілкування на державному рівні.

На важливості мовнокомунікативної підготовки, вільному послуговуванні нормативною національною науковою мовою в усіх підстилях у писемній та усній формах наголошують М.Вашуленко [1], Л.Мацько [3], О.Семенов [6], С.Омельчук [5] та ін. Зазначене вище дає право стверджувати, що на часі копітка робота лінгвістів щодо підвищення культури мовлення суспільства загалом і студентів – нефілологів. У процесі науково - навчальної діяльності студенти порушують літературні норми.

Мовознавець Л.Масенко, досліджуючи українську наукову мову, констатує те, що в українській лінгвістиці початку ХХІ ст. актуальним стає новий напрямок

досліджень – лінгвістика помилок, або помилкознавство, девіатологія. На думку С.Омельчука, виникнення помилок з української мови в усному та писемному мовленні сучасних молодих людей зумовлене як лінгвальними, так і позалінгвальними чинниками. [5, с.3]

Сучасна лінгвістика здебільшого вивчає саму взаємодію мов, зокрема в соціопросторі, і зміни внаслідок такої взаємодії в кожній мові. Наслідком такого змішування мовних систем у свідомості білінгва є так звана суперінтерференція, що в українському соціумі одержала назву суржику.

У результаті спостережень за усним та писемним українськими мовлення студентів було, на жаль, зафіксовано стійкі види інтерференції. Студенти – першокурсники зазнають певних труднощів у доборі правильного наголошення слів. Зазвичай це пов’язано з тим, що порушені акцентуаційні норми наприклад: *алфавіт, валовий, дверима, електромережа* та ін. Складність засвоєння наголосу посилюється тим, що в багатьох словах наголос є нерухомим, тобто під час змінювання слова за відмінками, родами, числами, дієвідмінами наголос припадає на той самий склад: *гривня – гривні, гривнями; лагодити – лагоджу, лагодити*. У розмовному мовленні студентів часто трапляються помилки, що виникають унаслідок змішування рухомого й нерухомого наголосів.

Правильність, що передбачає володіння нормами літературної мови, є "обов’язковою, хоча й елементарною вимогою мовленнєвої культури" [9, с. 4]. Лексичні норми забезпечують добір мовних одиниць адекватних змістові висловлення. Лексичною інтерференцією вважають явище, пов’язане з уживанням слів у невластивому їм значенні, наприклад: *співпадає* (збігається), *попадає* (потрапляє), *всестороннє розвинений* (усебічно розвинений), *на протязі року* (протягом року), *у відповідності* (відповідно до), *у залежності від* (залежно від), *згідно закону* (згідно з законом), *у той же час* (у саме той час або саме тоді) та ін.

Явище міжмовної омонімії виникає за умови, коли студенти не розрізняють лексичного значення слова, не знають його семантики, наприклад: *який його адрес* (яка його адреса), *вірне рішення* (правильне рішення), *другі плани* (інші плани), *усі без виключення* (усі без винятку), *відноситись до навчання* (ставитися до навчання), *відноситись до більшості* (належати до більшості), *здати екзамен* (скласти екзамен, іспит), *рахувати своїм обов’язком* (вважати своїм обов’язком), *його не було майже неділю* (його не було майже тиждень) тощо.

Студенти нефілологічних спеціальностей ненормативно використовують конструкції із прийменником *по*: *фахівець по економіці* замість *фахівець з економіки*, *курси по вивченню* замість *курси з вивчення*. Прийменник *по*

вживають переважно в просторовому значенні, на означення мети, у поєднанні із числівниками: *працевлаштовані по селах, по троє*.

Отже, сьогодні знання рідної мови набуває особливого значення. Вивчення української мови в технічних вишах має за мету виробити у студентів практичні навички розпізнавання та правильного використання лексико – граматичного матеріалу, найхарактернішого й найактуальнішого для мови технічного профілю, що забезпечить бездоганне спілкування в межах своєї майбутньої професії. У цьому разі однією з важливих проблем викладання курсу "Українська мова за професійним спрямуванням" у вищій школі залишається піднесення мовленнєвої культури. На сьогодні в молодого покоління фахівців технічної сфери виникають певні труднощі щодо використання літературних норм мови. І основним завданням культури мовлення залишається виховання навичок літературного спілкування, пропаганда й засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, несприйняття спотвореної мови (суржику). Культура писемного й усного мовлення всіх хто спілкується українською мовою як засобом спілкування, полягає в тому, щоб досконало знати мовні норми й послідовно їх дотримуватися. Завдання викладачів – філологів вищої школи полягає в тому, щоб навчити студентів комунікативної майстерності, мовленнєвої правильності та нормативності, спрямувати їхню увагу на особливості культури мови та культури мовлення.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М. Проблеми культури мовлення в наукових дослідженнях із педагогічних наук / М. Вашуленко // Наукові записки. Серія "Філологічна". – Острог: Вид – во Нац. ун – ту "Острозька академія", 2012. – Вип. 22. – С. 174 – 181.
2. Масенко Л.Т. Між мовою і язиком / Л.Т. Масенко. – К.: ВД "Києво – Могилянська академія", 2011. – 135 с.
3. Мацько Л. Українська наукова мова (теорія і практика) / Л.Мацько, Г. Денискіна. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2011 – 272.
4. Огар Е.І. До питання про сучасну мовну ситуацію в Україні [Електронний ресурс] / Е.І.Огар // Ї. – 2001. - № 20. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua>.
5. Омельчук С. Нормативність культури мовлення в учнівських науково – дослідницьких роботах з української мови / С.Омельчук // Дивослово.- 2014. - № 9. – С. 2-6.
6. Семеног О. Культура наукової української мови / О.Семеног. – К.: ВЦ "Академія", 2010. – 216 с.

7. Труб В.М. Явище "суржику" як форма просторіччя в ситуації двомовності / В.М.Труб // Мовознавство. 2010.- № 1. –С. 46-58.
8. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В.М.Русанівський, О.О.Тараненко, М.П.Зяблюк та ін. – К.: Вид –во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2007.-856 с.
9. Ярмолук А. Класифікація помилок у творчих роботах учнів / А.Ярмолук // Українська мова і література в школі. – 2002. - № 7. – С.4-8.

Боднарчук Ю. Ю.,
канд. іст. наук, доцент
кафедри інформаційної та
соціокультурної діяльності,
Західноукраїнський національний
університет, м. Тернопіль

УДК 659.4:316.3:330.34
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.05>

ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ ЕПОХИ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вступ. Постіндустріальний соціум, котрий зазвичай характеризують кризь призму інформаційної економіки, творчого класу та спрямованості на обслуговування, продукує якісно нові форми соціальної взаємодії [6; 9]. Якщо індустріальна доба ґрунтувалася на жорсткій ієрархії виробничих стосунків і масовій культурі, підпорядкованій логіці товарного фетишизму, то постіндустріальна епоха висуває на передній план нематеріальні активи: реноме, довіру, увагу, самовизначення. Саме в цьому контексті паблік рилейшнз (PR) перестає бути винятково прикладною наукою чи інструментом корпоративного управління, перетворюючись на фундаментальний культурний механізм.

Необхідність такого дослідження зумовлена кількома обставинами. По-перше, відбувається нівелювання меж між публічним простором (де традиційно формувалася політична воля) і ринком (де реалізуються приватні інтереси). PR виступає тим чинником, який забезпечує "перетікання" смислів, інструментів і цінностей із корпоративної сфери до політичної та навпаки. По-друге, бурхливий розвиток генеративного штучного інтелекту (Gen-AI) і цифрових платформ створює видимість деідеологізації комунікації, хоча насправді він підсилює можливості для неявного маніпулювання громадською думкою, що вимагає критичного переосмислення класичних теорій PR [10].

Метою цієї роботи є вивчення видозміни публік рилейшнз у постіндустріальному суспільстві, аргументація його ролі як культуротворчого інституту, що продукує нові форми суспільного контракту, а також виявлення особливостей функціонування сучасних "гібридних" PR-структур в умовах постнеолібералізму.

Огляд останніх наукових розвідок і публікацій. Теоретичне підґрунтя для розуміння PR як культурного явища було закладено в роботах, що виходять за межі функціоналістського підходу. Вагомий внесок у соціокультурний "поворот" у дослідженнях PR зробили Л. Едвардс і К. Ходжес, які у своїй праці "Public Relations, Society & Culture" запропонували аналізувати PR крізь призму антропології, постколоніалізму та соціології П'єра Бурдьє, акцентуючи увагу на владних відносинах та капіталізації культурних ресурсів [5; 8].

Ключовою для розуміння сучасного стану PR є концепція "промоційного капіталізму" (promotional capitalism), розроблена Енн М. Кронін. У книзі "Public Relations Capitalism" вона доводить, що ми спостерігаємо зародження "комерційної демократії" (commercial democracy). Коли класичне політичне представництво втрачає кредит довіри з боку громадян, комерційна культура заповнює цю прогалину, пропонуючи дзеркальні форми демократії, де обіцянки представництва та волевиявлення реалізуються через бренди та корпоративну репутацію [1; 4; 7]. Кронін показує, як PR перетворює культурних посередників на "соціальних брокерів", які конструюють нові види публічності.

Дослідження постіндустріальних спільнот, проведене в рамках проекту "Voices from the Periphery" (Німеччина-Велика Британія), демонструє, як медіа та PR створюють наративи маргіналізації, впливаючи на самоідентифікацію мешканців деіндустріалізованих регіонів. Це свідчить про те, що PR-діяльність має не лише репутаційні, а й глибокі соціально-структурні наслідки, вибудовуючи ієрархії "центру" та "периферії" [2].

Окрему увагу варто приділити критиці "цифрового повороту" в PR. У роботі Абрамса "'Next Generation' PR: The rise of 'digital communications' in a post-neoliberal society" стверджується, що сучасні комунікаційні конгломерати (Meltwater, Cision, Onclusive) маскують свою ідеологічну та політичну функцію під вивіскою "даних" і "програмного забезпечення". Використання генеративного ШІ створює загрозу деградації публічного простору, оскільки ці технології подаються як нейтральні, хоча насправді вони є інструментами влади [10].

Виклад основного матеріалу. Постіндустріальний соціум, за визначенням Д. Белла, характеризується переходом від виробництва товарів до продукування послуг та інформації, а також вирішальною роллю теоретичного знання. У цій

системі PR стає не просто комунікаційним менеджментом, а ключовим механізмом соціального впорядкування. Як зауважує Девід Андерссон, перехід до "креативного суспільства" потребує "м'якої інфраструктури" індивідуалістичних цінностей та інституцій, які підтримують творчість і підприємливість [6; 9]. PR у цьому контексті виконує роль агента легітимації зазначених цінностей, транслюючи ідеали індивідуалізму, успіху та інноваційності до масової свідомості.

Водночас постіндустріальний контекст спричиняє глибоку медіатизацію всіх сфер буття. Кронін зауважує, що в умовах неоліберального капіталізму PR і медіа стають не просто відображенням реальності, але її конструктором [1; 4]. Вона вводить поняття "комерційної демократії" (commercial democracy), яка функціонує за логікою ринку, де громадянин перетворюється на споживача, а політичне волевиявлення — на споживчий вибір. Це явище є характерною рисою постіндустріальної культури, де традиційні ідеологічні дискурси замінюються дискурсом брендів.

Ключовою ознакою постіндустріальної культури є її промоційність. Кронін стверджує, що корпоративна репутація та бренди функціонують як "комерційні обіцянки" (commercial promises), які формують новий тип суспільного договору [1; 7]. Якщо в індустріальну добу суспільний договір базувався на обміні лояльності на соціальний захист (модель держави загального добробуту), то в постіндустріальну добу він ґрунтується на обміні персональних даних та уваги на обіцянки персоналізації, визнання та "турботи" з боку корпорацій.

Ця трансформація яскраво простежується у діяльності благодійних організацій (charity PR). Кронін показує, що благодійні PR сьогодні дедалі частіше використовують корпоративні методи управління реноме, зміщуючи акцент з безпосередньої допомоги на виробництво "соціальних цінностей" (social values) як нематеріальних активів [1; 4]. Це призводить до того, що соціальна допомога стає частиною промоційної культури, де важливим є не лише результат, але й наратив про цей результат, що циркулює в медіа.

Сучасний етап розвитку постіндустріального суспільства, який Абраміс називає "постнеоліберальним", характеризується появою нового покоління PR-агенцій, що маскуються під технологічні компанії. Аналіз діяльності таких глобальних гравців, як Meltwater, Cision та Onclusive, свідчить про радикальну зміну риторики. Вони прилюдно позиціонують себе не як творців наративів, а як нейтральних постачальників даних, інфраструктури та програмного забезпечення [10].

Абраміс аргументує, що цей перехід від "PR" до "цифрових комунікацій" є не технічним, а ідеологічним маневром. Посилаючись на теорію публічної сфери Ю. Габермаса, він зазначає, що "неідеологічна" репрезентація є інструментом

для легітимації політичного впливу. Використовуючи генеративний ШІ (Gen-AI) та алгоритми, ці компанії отримують здатність формувати інформаційне середовище непомітно, оскільки їхня діяльність сприймається як об'єктивна аналітика, а не як суб'єктивне переконання. Це особливо небезпечно в контексті постправди, де факти перестають бути вирішальним аргументом, а перемогу здобуває емоційна та повторювана промоція [1; 10].

Одним із найбільш тривожних аспектів трансформації PR у культуру постіндустріального суспільства є його зв'язок із політикою постправди. Кронін у своїй роботі присвячує цьому окремий розділ, аналізуючи "політику брехні" (politics of lying) [1; 4]. У постіндустріальному суспільстві, де репутація стає ключовим капіталом, PR дедалі частіше функціонує не як менеджер правди, а як менеджер вразливості репутації.

Комерційна демократія створює попит на обіцянки, які не обов'язково мають бути виконані; важливіше — їхнє ефективне промоціювання. Це веде до легітимації стратегічної неправди, особливо коли вона стосується захисту бренду. Дослідження показують, що навіть у благодійному секторі, де довіра є базовою валютою, PR-стратегії часто спрямовані на "виробництво соціальних цінностей" як наративів, що можуть суттєво відрізнитися від реальної діяльності організації [1].

Важливим виміром впливу PR на постіндустріальну культуру є його роль у конструюванні образу "іншого" або "периферії". Проект "Voices from the Periphery" (DFG) демонструє, як у публічному дискурсі постіндустріальні території часто репрезентуються виключно через наративи занепаду, бідності та екстремізму [2]. Ці стереотипні образи продукуються медіа, які часто покладаються на PR-матеріали, створені елітними центрами.

Дослідження виявило, що така медійна маргіналізація має зворотний ефект: мешканці цих територій починають ідентифікувати себе з цими негативними наративами, що призводить до відчуження та підриву демократичної культури. Таким чином, PR і комунікаційні стратегії, що домінують у постіндустріальному суспільстві, відтворюють соціальну нерівність, закріплюючи за певними групами статус "проблемних" або "депресивних" [2].

Висновки. Видозміна природи PR. У постіндустріальному соціумі паблік рилейшнз трансформується з допоміжної управлінської функції на домінуючу культурну форму. PR стає не просто посередником між організацією та громадськістю, а активним суб'єктом продукування суспільних смислів, стратифікацій та ідентичностей.

Поява комерційної демократії. На основі аналізу праць Е. Кронін доведено, що ключовим механізмом цієї трансформації є становлення "комерційної

демократії”, де бренди та корпоративне реноме виконують функції суспільного договору, пропонуючи громадянам-споживачам дзеркальні форми політичного представництва та громадянської участі.

Ідеологічне маскування в цифрову добу. Поява "гібридних цифрових комунікаційних консорціумів" (Meltwater, Cision, Onclusive) свідчить про новий етап розвитку PR, де ідеологічна функція маскується під нейтральні технології даних та ШІ. Це створює значні ризики для публічного простору, оскільки ускладнює критичне осмислення та оскарження владного впливу.

Культура як комунікація. PR у постіндустріальному суспільстві виступає як "культура" у широкому антропологічному значенні — як спосіб організації досвіду, що базується на промоції. Він розмиває межі між публічним і приватним, політичним і комерційним, реальністю та симулякром, що потребує подальшого міждисциплінарного дослідження з використанням інструментарію соціології, культурології та політичної економії.

Список використаних джерел

1. Cronin A. M. Public Relations Capitalism: Promotional Culture, Publics and Commercial Democracy. Cham : Palgrave Macmillan, 2018. 120 p. (Palgrave Pivot). DOI: 10.1007/978-3-319-72637-3.
2. Glück A., et al. Voices from the Periphery: (De-)Constructing and Contesting Public Narratives about Post-Industrial Marginalization. Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG). Project No. 528023607. 2023–2026. URL: <https://gepris.dfg.de/gepris/projekt/528023607> (дата звернення: 24.03.2026).
3. Habermas J. The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society. Cambridge : MIT Press, 1991. 328 p.
4. Cronin A. M. Public Relations Capitalism: Promotional Culture, Publics and Commercial Democracy. In: Springer eBooks. Cham : Springer International Publishing, 2018. P. 1–120.
5. Edwards L., Hodges C. E. M. Public Relations, Society & Culture: Theoretical and Empirical Explorations. London ; New York : Routledge, 2011. 137 p.
6. Andersson D. E. The Future of the Post-Industrial Society: Individualism, Creativity and Entrepreneurship. Cham : Palgrave Macmillan, 2023. 180 p. DOI: 10.1007/978-3-031-46050-0.
7. Cronin A. M. Public relations capitalism: promotional culture, publics and commercial democracy. Cham, Switzerland : Palgrave Macmillan, 2018. 1 online resource. URL: <https://catalog.ohiolink.edu/> (дата звернення: 24.03.2026).
8. Edwards L., Hodges C. E. M. Public relations, society and culture. London ; New York : Routledge, 2011. 137 p.

9. Andersson D. E. The future of the post-industrial society: individualism, creativity and entrepreneurship. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2023. 1 online resource. URL: <https://encore.coalliance.org/> (дата звернення: 24.03.2026).

10. Abramis. 'Next Generation' PR: The rise of 'digital communications' in a post-neoliberal society. Ethical Space: International Journal of Communication Ethics. 2024. Vol. 21, No. 1. P. 30–42.

Гарасимків Ю. Л.,

УДК 376:37.013

викладач циклової комісії

фінансово-економічних дисциплін,

Івано-Франківський фаховий коледж

технологій та бізнесу, м. Івано-Франківськ

Мукарський Р. Ю.,

здобувач вищої освіти,

Західноукраїнський національний

університет, м. Тернопіль

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ПОНЯТТЯ, ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

Інклюзивна освіта стала одним із найважливіших напрямків розвитку сучасної освітньої системи в Україні та світі. Це фундаментальне право кожної дитини на якісну освіту незалежно від її фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей, це "система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на отримання освіти та можливості отримати її у місці проживання" [2, с. 426].

Інклюзивна освіта передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами у звичайних загальноосвітніх закладах разом з однолітками. Це система, яка адаптується до потреб кожної дитини, а не навпаки. Основна ідея полягає в тому, що школа має створити умови для успішного навчання всіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

"Поняття "особливі освітні потреби" включає широкий спектр труднощів у навчанні, фізичних, психічних та соціальних порушень" [1, с. 33]. Діти з особливими освітніми потребами – це широка категорія, яка включає учнів із порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, інтелектуального розвитку, мовлення, розладами аутистичного спектру, а також дітей із тяжкими хронічними захворюваннями та складними порушеннями розвитку.

Інклюзивна освіта приносить користь не лише дітям з особливими потребами, але й усім учасникам освітнього процесу. Діти з особливостями розвитку отримують можливість навчатися в природному соціальному середовищі, що сприяє їхній соціалізації та розвитку комунікативних навичок. Вони бачать приклад типової поведінки однолітків, мають більше можливостей для дружби та соціальної взаємодії.

Для дітей типового розвитку інклюзивне середовище стає школою життя, де вони вчаться толерантності, емпатії та взаєморозуміння. Вони усвідомлюють, що всі люди різні, і ця різноманітність робить світ багатшим. Такий досвід формує більш відкрите та гуманне суспільство.

Педагоги в інклюзивних класах розвивають професійні компетентності, вчаться диференціювати навчання, застосовувати нові методи та технології. Це підвищує загальну якість освітнього процесу.

Впровадження інклюзивної освіти супроводжується численними викликами. Одним із найбільших є недостатня підготовка педагогічних кадрів до роботи з дітьми з різними освітніми потребами. Багато вчителів не отримували відповідної підготовки під час навчання в університеті і потребують додаткових курсів підвищення кваліфікації.

Матеріально-технічна база багатьох шкіл також потребує значного покращення. Не всі заклади мають пандуси, ліфти, спеціально обладнані санвузли, сенсорні кімнати чи технічні засоби для дітей із порушеннями зору та слуху.

Важливою проблемою залишається недостатня кількість асистентів учителя, які мають супроводжувати дітей з особливими потребами в освітньому процесі. Часто один асистент має працювати одразу з кількома дітьми, що знижує ефективність підтримки.

Список використаних джерел

1. Громик І. Інклюзивна освіта: сутність та специфіка навчання дітей з особливими освітніми потребами. Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної е-конференції "Освіта і виховання в інформаційному суспільстві в умовах воєнного та повоєнного стану", м. Рівне, 15-16 травня 2025 р. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2025. 134 с.

2. Любунь Ю. (2024). Інклюзивна освіта: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць "ΛΟΓΟΣ", (29 березня 2024 р.; Кембридж, Великобританія), 426–428. <https://doi.org/10.36074/logos-29.03.2024.089>.

Готич М. І.,

УДК 364.4:343.431

канд. філос. наук, старший викладач
кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий
інститут менеджменту, м. Івано-Франківськ

Брандальська І. Л.,

здобувач вищої освіти,
Західноукраїнський національний
університет, м. Тернопіль

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Соціальні працівники використовують широкий спектр методів роботи з різними цільовими групами. Індивідуальна робота з клієнтом передбачає встановлення довірливих терапевтичних стосунків, проведення соціальної діагностики, розробку та реалізацію індивідуального плану допомоги, регулярний моніторинг та оцінку прогресу. Важливими є принципи травмоінформованого підходу, який враховує вплив травматичного досвіду на поведінку та потреби клієнта.

Групова робота дозволяє жертвам торгівлі людьми отримати підтримку від людей з подібним досвідом, подолати почуття ізоляції та стигматизації, розвинути соціальні навички. Групи взаємопідтримки, групи розвитку життєвих навичок показують високу ефективність у процесі відновлення.

Робота з сім'єю може включати сімейне консультування, медіацію, навчання батьківським навичкам. Важливо підготувати сім'ю до повернення постраждалої особи, працювати над усуненням стигматизації та формуванням підтримуючого середовища.

Робота з громадою спрямована на зміну соціальних норм, які сприяють експлуатації, формування захисного середовища, мобілізацію місцевих ресурсів. Технології громадської роботи включають проведення публічних обговорень, створення коаліцій організацій, розвиток волонтерського руху, організацію кампаній підвищення обізнаності.

Кейс-менеджмент є основною технологією координації допомоги жертвам торгівлі людьми. Кейс-менеджер виступає провідником клієнта через систему послуг, забезпечує безперервність допомоги, координує роботу різних спеціалістів, відстоює інтереси клієнта у взаємодії з установами [2].

Ефективна протидія торгівлі людьми неможлива без координації зусиль різних секторів. Соціальні працівники взаємодіють з правоохоронними органами у виявленні жертв та забезпеченні їхньої безпеки, однак при цьому пріоритетом залишаються права та благополуччя постраждалих, а не лише інтереси кримінального провадження.

Співпраця з медичними установами передбачає своєчасне виявлення ознак експлуатації, надання медичної допомоги, документування фізичних доказів насильства. Медичні працівники, особливо у відділеннях невідкладної допомоги, гінекології, дерматовенерології, часто першими контактують з потенційними жертвами.

Взаємодія з юридичними службами забезпечує доступ постраждалих до правосуддя, захист їхніх прав, супровід у судових процесах. Безоплатна правова допомога є критично важливою для осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Партнерство з неурядовими організаціями часто є найбільш ефективним каналом надання послуг, оскільки вони мають більшу гнучкість, довіру з боку постраждалих та спеціалізований досвід роботи у цій сфері.

Соціальні працівники стикаються з численними викликами у протидії торгівлі людьми. Недостатня підготовка є однією з основних проблем. Більшість соціальних працівників не отримували спеціалізованого навчання з питань торгівлі людьми, не знають специфіки виявлення та супроводу жертв експлуатації.

Обмежені ресурси соціальних служб унеможливають надання якісної тривалої підтримки, яка необхідна для повноцінної реабілітації. Високе навантаження на соціальних працівників, низька оплата праці призводять до професійного вигорання та плинності кадрів.

Відсутність чітких протоколів та стандартів роботи створює ситуацію, коли якість послуг залежить від індивідуальних компетенцій працівника, а не системних вимог. Необхідні національні стандарти надання послуг жертвам торгівлі людьми, алгоритми міждисциплінарної взаємодії, індикатори якості.

Стигматизація та дискримінація жертв у суспільстві створюють додаткові бар'єри для звернення по допомогу та успішної реінтеграції. Жертв часто звинувачують у тому, що сталося, ставлять під сумнів їхні свідчення, відмовляють у підтримці [1].

Безпека соціальних працівників також є важливою проблемою, особливо при роботі у громадах, де діють злочинні мережі, або при супроводі клієнтів у кримінальних провадженнях.

Протидія торгівлі людьми через механізми соціальної роботи є не лише професійним завданням соціальних працівників, але й моральним імперативом

суспільства, яке прагне забезпечити захист прав і гідності кожної людини. Лише через системні зусилля, спрямовані на усунення причин експлуатації, захист вразливих груп та відновлення постраждалих, можливе створення суспільства, вільного від сучасного рабства.

Список використаних джерел

1. Гончаров В.В. (2023). Дискримінація і звинувачення жертви у світлі натуралістичної теорії моралі Пітера Стросона. Державне будівництво та місцеве самоврядування, 307.

2. Спіріна Т.П., Бодня А. (2023). Кейс-менеджмент у роботі з вразливими групами населення. Ввічливість. Humanitas, (2), 145-150.

Готич М. І.,

УДК 364:355.01

канд. філос. наук, старший викладач
кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий
інститут менеджменту, м. Івано-Франківськ

Гордий С. Д.,

здобувач вищої освіти,
Західноукраїнський національний
університет, м. Тернопіль

ЦІЛІ ТА ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан як надзвичайний соціальний режим суттєво деформує традиційну систему соціального захисту, переносячи акцент з довгострокових програм розвитку на оперативне виживання та стабілізацію. В Україні внаслідок повномасштабної російської агресії система соціальної підтримки змушена функціонувати в умовах масової гуманітарної кризи, руйнування інфраструктури та фінансового навантаження.

"Соціальна політика є важливим елементом забезпечення соціальних стандартів прийнятих в рамках держави" [2, с. 123], що особливо відчутно в умовах воєнного стану. У цьому контексті чітке визначення стратегічних цілей та непокритих принципів надання соціальної підтримки стає не теоретичною

витонченістю, а практичною необхідністю для збереження життів, гідності та соціальної згуртованості.

Соціальна підтримка в умовах воєнного стану – це комплекс термінових, цілеспрямованих заходів державних, міжнародних та громадських інституцій, спрямованих на задоволення базових фізіологічних, безпекових та психосоціальних потреб населення, що постраждало від бойових дій, з метою запобігання гуманітарній катастрофі та підтримки життєздатності суспільства.

Цілі такої підтримки формуються ієрархічно, відповідно до піраміди потреб А. Маслоу [1], адаптованої до кризових умов:

1. Першочергова (рятівна) ціль. Запобігання смертності та гострій гуманітарній кризі. Це досягається шляхом забезпечення фізичного виживання: надання доступу до продовольства, питної води, екстреного медичного обслуговування, тимчасового житла та засобів індивідуального захисту.

2. Стабілізаційна ціль. Підтримка базової безпеки та запобігання маргіналізації. Сюди відноситься захист від насильства, експлуатації та дискримінації; забезпечення документообігу та правового статусу (особливо для ВПО); надання умов для санітарної безпеки та особистої гідності; запобігання розриву соціальних зв'язків.

3. Адаптаційна ціль. Забезпечення можливостей для функціональної адаптації до нових умов. Це передбачає сприяння в отриманні доходу (тимчасові роботи, гуманітарна допомога у грошовій формі), доступ до освіти для дітей, психосоціальну підтримку для подолання травми, інформаційне супроводження.

4. Перспективна ціль. Створення передумов для майбутньої реінтеграції та відбудови. Навіть в умовах війни система має прагнути до формування основ для повоєнного відновлення: підтримка професійних навичок, збереження соціального капіталу спільнот, розвиток місцевих мереж взаємодопомоги.

Досягнення цих цілей можливе лише при дотриманні ряду фундаментальних принципів, що є похідними від міжнародного гуманітарного права та стандартів прав людини (таблиця 1).

Таблиця 1

Характеристика принципів соціальної підтримки

Принцип	Характеристика принципу
Принцип пріоритетності та нерозбірності	Допомога надається на основі виключно потреб, без будь-якої дискримінації за расою, релігією, статтю, етнічною приналежністю чи політичними переконаннями. Пріоритет віддається найвразливішим категоріям (діти, жінки з дітьми, літні люди, люди з інвалідністю)
Принцип оперативності та гнучкості	Система має бути здатною швидко реагувати на мінливу ситуацію на фронті, масові переміщення та нові виклики. Це вимагає спрощених процедур, децентралізації та делегування повноважень на місцевий рівень

Продовж. табл. 1

Принцип "не нашкодити"	Будь-яка допомога повинна аналізуватися на предмет можливих негативних наслідків. Вона не повинна загострювати конфлікт, створювати завищену залежність, підривати місцеві ринки чи системи взаємодопомоги, сприяти корупції
Принцип участі та поваги гідності	Отримувачі допомоги не є пасивними об'єктами, а повинні залучатися до оцінки потреб, розподілу ресурсів та моніторингу. Підтримка має надаватися з максимальною повагою до особистої гідності, автономії та культурних особливостей людей
Принцип координації та доповнюваності	Для уникнення дублювання, пропусків та хаотичного розподілу ресурсів необхідна чітка координація між усіма акторами: державними органами (національними та місцевими), агентствами ООН, міжнародними та вітчизняними неурядовими організаціями, волонтерськими об'єднаннями
Принцип подотожності та прозорості	Механізми надання допомоги, критерії відбору та розподіл ресурсів мають бути максимально прозорими для бенефіціарів та суспільства. Це ключовий елемент для запобігання зловживанням та підтримки суспільної довіри

Таким чином, система соціальної підтримки в умовах воєнного стану має бути динамічною, гнучкою та цілеспрямованою конструкцією, що ґрунтується на чіткій ієрархії цілей – від рятування життів до забезпечення основ майбутнього відновлення. Дотримання принципів пріоритетності, оперативності, "не нашкодити", участі, координації та прозорості є обов'язковим умовою не лише ефективного використання обмежених ресурсів, але й збереження соціальної справедливості, гідності постраждалих і довгострокової стійкості українського суспільства під час випробувань. Реалізація цих засад на практиці залишається складним викликом, що потребує постійного моніторингу та корекції.

Список використаних джерел

1. Бондаренко, Н. (2016). Психологічний аналіз компонентної структури моделі соціальної підтримки в практиці соціальної роботи. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", (32). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-32.%p>.
2. Павлова, О. (2023). Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. Науково-теоретичний альманах Грані, 26(6), 122-126. <https://doi.org/10.15421/1723139>.

Порощук Д. П.,
аспірант кафедри
політичних наук та історії,
Київський національний університет
будівництва і архітектури, м. Київ

УДК 061.2:321.7

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТИ НОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Традиційно політична архітектура зосереджувалася на державних інституціях, що визначали структуру та функціонування влади. Проте сучасні глобальні виклики — від порушення ланцюгів постачання та сек'юритизації до загроз нових пандемій, збройних конфліктів, поширення дезінформації та проблем кібербезпеки — вимагають переосмислення усталених підходів до організації політичного управління. У відповідь на ці виклики формується концепція "нової політичної архітектури", яка передбачає відхід від виключно ієрархічних моделей управління на користь мережових, колаборативних та орієнтованих на громадян структур і механізмів [3].

У процесі трансформації політичної архітектури зростає значущість громадських організацій як невід'ємних суб'єктів публічної політики. Вони виступають посередниками, наглядовими інституціями та співтворцями політичних рішень [2]. Посилення ролі ГО зумовлене інтенсифікацією зв'язків в умовах інформаційного суспільства, загальним спрощенням сучасних комунікаційних процесів, трансформацією ціннісних орієнтацій та способу життя, а також утвердженням громадянського суспільства як впливового політичного актора [2].

Також слід відмітити, що упродовж останніх десятиліть політична наука приділяла значну увагу ролі інституцій, ігноруючи при цьому організаційну специфіку як аналітичну одиницю. Попри загальновизнане твердження про те, що організація має значення, організаційна перспектива у політичних дослідженнях залишається маргіналізованою. Як справедливо зазначає Маріан Дьолер (2020) [1], у політичній науці домінує фенотиповий підхід, згідно з яким організації розглядаються передусім через їхні зовнішні функції — як партії, профспілки, агентства чи університети — а не через внутрішню структуру, логіку функціонування та динаміку.

Зокрема, громадські організації, як правило, розглядаються крізь призму їхніх атрибутів — тобто функцій, які вони виконують у демократичному суспільстві: представництво інтересів, соціальні послуги, мобілізація громадян тощо. Натомість генотиповий підхід, який Дьолер пропонує реабілітувати, акцентує увагу на "генеричних" властивостях організацій: формальній структурі, цілях, досвіді персоналу та ін. Саме ці характеристики формують архітектуру

організації — тобто те, що визначає її спроможність продукувати політичний результат незалежно від декларованих функцій чи зовнішніх політичних умов. Одним із ключових теоретичних тверджень Дьолера є необхідність розрізнення між атрибутивними властивостями організацій (їхні соціальні чи політичні ролі) та генеричними, які задають параметри дії та впливу [1].

Надмірне змішування понять "інституція", "структура" і "організація" в політичній теорії, за Дьолером, призводить до концептуального знеособлення організацій як автономних акторів, здатних чинити вплив не лише завдяки своїм цілям, а й завдяки своїй внутрішній архітектурі. Саме ступінь централізації, фрагментація юрисдикцій, щільність горизонтальних зв'язків, режим прийняття рішень — усе це безпосередньо впливає на політичні результати. Так, класичні дослідження Дж. Вілсона та Г. Сейдмана доводять, що архітектоніка організаційної структури значно точніше пояснює ефективність політик, ніж самі лише політичні повноваження чи зовнішній тиск [1].

У контексті сучасної постієрархічної політичної архітектури, в якій дедалі більше значення набувають гнучкі мережеві форми управління, громадські організації виступають у якості структуроутворювальних одиниць, які не лише виконують соціальні функції, а й формують політичну динаміку як таку. Їхню роль у політичному процесі не можна повністю зрозуміти без аналізу таких генеричних властивостей ГО: структура управління, комунікаційні процеси та обіг інформації, механізм залучення експертів, взаємодія з зовнішнім та внутрішнім середовищем.

Таким чином, впровадження організаційно-центричної аналітики у дослідження громадських організацій відкриває можливість подолати редукціоністські підходи та здійснити глибинний аналіз їхньої реальної політичної суб'єктності. Громадські організації доцільно розглядати не лише як інструменти трансляції чи артикуляції громадської думки, а як політичні інститути з чітко визначеною архітектурою, здатні впливати на параметри публічної політики відповідно до власної внутрішньої логіки, а не лише у межах зовнішньо заданих функціональних ролей.

Список використаних джерел

1. Döhler, M. (2020). The architecture of organizations as missed opportunity in political research. *Public Administration*, 98(4), 1–14. <https://doi.org/10.1111/padm.12669>.
2. Захаренко, К. (2024). Роль громадських організацій у формуванні національної інформаційної безпеки. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, (18), 75–84. <https://doi.org/10.54264/0089>.
3. Popęda, P., & Hadasik, B. (2024). New public governance as a new wave of the public policy: Theoretical approach and conceptualization of the trend. *Journal of Economics and Public Policy*, 13, 18–36. <https://doi.org/10.1108/JEPP-09-2023-0089>.

Свідло Т. М.,

УДК 13+372.8

канд. філос. наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

Сторожик М. І.,

викладач кафедри філософії,
Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ НА ТЕРЕНАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інтелектуальний пошук виходу з кризової, критичної ситуації в рази збільшується і призводить до творчої результативності під час війни, на жаль. Особливо актуально це стало для України з 2022 р., коли розпочалася нова, відверта агресивна стадія.

В національній традиції завжди була присутня особлива повага до освіти, яка торувала собі шлях незважаючи ні на що у всі часи, навіть в найбільш темні і буремні. Велися пошуки і знаходилися нові підходи, методи, технології. Особливо допомогло зберегти можливість отримувати освіту і здійснювати освітній процес застосування дистанційних інструментів, які мають як свої переваги, так і недоліки. Безумовно, до переваг слід віднести можливість розвивати критичне мислення, тим самим підвищувати духовний рівень молодих людей, які не покинули межі держави і знаходяться в небезпечних умовах, так і тих, хто в силу обставин змушений був виїхати за кордон, про те не хоче втрачати можливості комунікувати зі своїми одногрупниками, бути дотичним до національної освіти, бути активним громадянином своєї держави. Про це в одній із перших розвідок про значення національної освіти говорив Ф. Тітов, підкреслюючи, що майбутніх громадян з молодих років необхідно привчати і залучати до захисту своєї державності, своєї духовної ідентичності (народності), виховувати в дусі патріотизму і відповідальної діяльності, доброчесності, самостійності і осмисленості в прийнятті рішень [1]. Освічені люди шанують і поважають національну і культурну ідентичність, честь і гідність особистості, її права і свободи, активно приймають участь в управлінні своєю

країною, плекають принципи взаємоповаги, співпраці, солідарності. Людина з критичним мисленням толерантна і поміркована у всіх проявах своєї життєдіяльності, з характерним рефлексивно-оцінним підходом як умовою і засобом професійного і особистісного саморозвитку.

Для національної культурної традиції рефлексивна культура мала і має величезне значення та глибоко укорінена в процеси освітянських практик, адже розуміти і вміти знаходити рішення історичних викликів є потребою не лише на теренах сьогодення, а постала значно раніше. Критичну оцінку перетворень в історії вищої школи дав академік А. Кримський у своєму "Передньому слові" до перевидання праці професора Хв. Тітова "Стара вища освіта в київській Україні XVI – поч. XIX в.": "Ця розвідка ... мала-б складатися з двох частин. Одна ... уже й видрукувана... Друга частина, котра не встигла надрукуватися, це мала-б бути історія київської Духовної Академії ... 1819 р., царський наказ дуже невдало витворив із Києво-Могилянської Колегії і освятив в ній... не те, що ... було живе..., а як-раз ... те, що було в ній мертве і схоластичне з самого-таки початку" [1]. А що ж то таке "живе" було, що так високо оцінено в наведеному слові академіка? Це перш за все усвідомлено сприймати інформацію та вибудовувати власну думку, вміти донести її до інших людей.

В сучасну епоху цифровізації студент, викладач, дослідник має багато переваг: збереження часу (а це найбільше багатство людини – вільний час, який можна використати для саморозвитку) для пошуку і підбору літератури, або очікування наступного дня в кращому випадку, щоб отримати замовлення в бібліотеці, також безпека відіграє не останню роль в наш час майже перманентних тривог.

Проте і небезпек чимало несе з собою розвиток цифрових технологій. Віртуальна реальність заманює і затягує у свої тенета не окріпші, не сформовані уми – підростаюче покоління, майбутнє нації. Для молодшої школи це взагалі неприпустимо, бо як думка можлива лише у виконанні, так і комунікація має бути "в живу" з вчителем, з однолітками. Та й переважає ще чуттєвість над розумом. Нестача такого живого спілкування, живої комунікації відчувається і в середній, і у вищій школі. І це вже є проблемою. Так само як і штучний інтелект (ШІ) – скорочує пошук інформації (проте як не загубитися в цій лавині?), але й ставить низку нових проблем, перш за все етичного характеру. В центрі цих викликів перебуває людина, людська суб'єктивність і суб'єктність, що перш за все зачіпає фундаментальні основи людського буття, як то самосвідомість, свобода волі, моральна відповідальність [2].

Отже, маємо констатувати, що розвиток цифрових технологій допоміг продовжити надавати освітні послуги у складних умовах військових дій, але

разом з тим поставив перед освітянами, науковцями цілу низку проблем, над якими треба працювати і шукати шляхи їх подолання.

Список використаних джерел

1. Стара вища освіта в київській Україні XVI – поч. XIX в. (із 180 малюнками) Електронна бібліотека "Історична спадщина України" · InstallationTitle (дата звернення: 14.04.2026).
2. Іванова, О. (2024). Етичні виклики штучного інтелекту: антропологічний вимір людської суб'єктності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 51, 72-76. <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.12>.

СЕКЦІЯ 8. ЕКОНОМІКА ТА ТЕХНОЛОГІЇ

SECTION 8. ECONOMICS AND TECHNOLOGY

Арабаджи К. В.,

УДК 330.3

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЯК СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Фінансова галузь економіки України є важливою з точки зору акумулювання, перерозподілу та формування фінансових та економічних ресурсів, які потрібні для повноцінного функціонування домогосподарств та держави в цілому. Завдяки фінансовій системі відбувається процес використання бюджету громад, міст, держави; перерозподіл заощаджень населення; використання кредитів та інвестицій [3, с.178]. Одним із найважливіших секторів які впливають на фінансову галузь економіки України є банківський. Саме цей сектор відповідає за переважну більшість фінансових послуг та перерозподіл грошових ресурсів.

Економіка сучасної країни не може бути ефективною без належної фінансової підтримки, якою займається банківський сектор [1, с.29]. Тому розвиток банківського сектору України як складової фінансової галузі економіки є основою для подальшого економічного зростання. В рамках цього питання доцільно розглянути інвестиційний потенціал банківського сектору як домінантний фактор становлення та піднесення фінансово-економічного сектору України.

Основними факторами щодо формування інвестиційного потенціалу банківського сектору висвітлені на рисунку 1 нижче.

Ресурсна база визначається обсягами національних надходжень та заощаджень, які формуються на основі доходів домогосподарств та підприємств. Також до цього фактору можна віднести стан платіжного балансу країни та доступ до міжнародних ресурсів. В умовах обмежених доходів населення та воєнної ситуації в країні заощадження є дуже обмеженими, що впливає на довгострокову депозитну база банків, що також відображається на відсотках та обсягах виданих кредитних коштів до бізнесу, знижує фінансування підприємств.

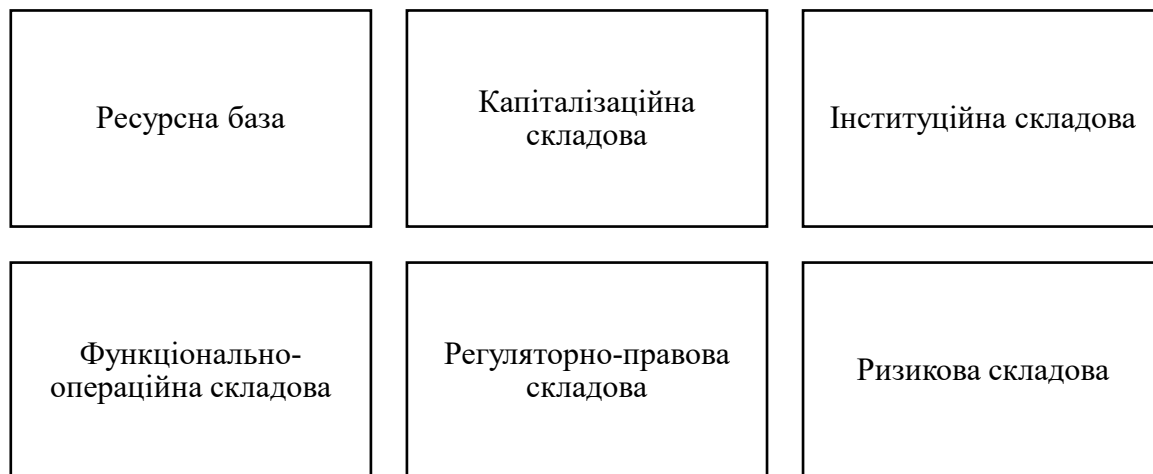

Рис. 1. Фактори формування інвестиційного потенціалу банківського сектору як складової фінансової галузі економіки України
Джерело: складено автором самостійно.

Капіталізаційний фактор впливає на економічне зростання на рівні держави, фінансову стійкість країни, валютну стабільність, схильність до фінансових криз. Повільне економічне зростання, а за час війни в Україні економічний спад та періодичні макрофінансові кризи зумовили постійну потребу банків до додаткового капіталу з боку держави. У результаті інвестиційний потенціал значною мірою поглинається покриттям ризиків минулих періодів, а не спрямовується на фінансування розвитку.

Інституційна складова характеризується якістю державних інституцій, прозорістю судової системи, рівнем захисту інвесторів та загальним рівнем довіри до фінансової системи. Недбала система державних інституцій, щодо регулювання банківської справи завдає банкам додаткових витрат, наприклад, ускладнення стягнення застави під кредит. Така ситуація змушує банки зосереджуватися на короткострокових та операціях з низьким ризиком, відкладаючи інвестиційну активність.

Функціонально-операційний фактор відповідає за реальну можливість банківського сектору виконувати інвестиційну функцію в економіці країни, а не лише мати капітал для виконання такої функції. Банківський сектор може реагувати на довгострокову інвестиційну модель, якщо на неї є попит. Враховуючи те, що наразі в Україні переважає сировинна та торговельна моделі економіки [2, с.75], які відносяться до короткострокових інвестицій, моделі індустріальної та інноваційної економіки лише починають свій розвиток, у зв'язку із структурними змінами всередині економіки України через війну, що може викликати попит на довгострокові, венчурні інвестиції з більшими обсягами капіталу.

Регуляторно-правова складова визначає грошово-кредитну політику, банківський нагляд та впровадження міжнародних стандартів, наприклад Basel III. Ця угода регламентує адекватність банківських резервів та їх капіталу, впровадження системи управління ризиками та моніторинг ліквідності [4, с.212].

Ризикова складова включає ризики макроекономічної нестабільності, валютного коливання, підвищення інфляції, боргові ризики та ризик рецесії економіки. У період підвищення системних ризиків більшість банків обирає консервативну стратегію щодо диверсифікації накопиченого інвестиційного потенціалу, а саме інвестування у активи з низьким ризиком – ОВДП, банківські депозити, депозити НБУ). Така тенденція обмежує розвиток інвестиційного потенціалу банків.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що банківський сектор України є визначальним для розвитку фінансової галузі економіки України, підвищення економічного зростання та виходу із військово-економічної кризи. Основним фактором піднесення банківського сектору є його інвестиційний потенціал та поступовий розвиток. Процес формування інвестиційного потенціалу є складним та багаторівневим, але має за собою системоутворююче значення щодо соціально-економічного розвитку держави. Фактори формування інвестиційного потенціалу банківського сектору зосереджуються на внутрішніх та зовнішніх факторах, кожен з яких має свій вплив на внесок у формування економічного розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Золковер А. О., Обертинський Б. В. Інвестиційний потенціал банків як запорука фінансової стабільності банківської системи України в умовах післявоєнного відновлення. *Journal of strategic economic research*. 2023. № 3. С. 27–37. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.3.3> (дата звернення: 14.04.2026).
2. Ніконенко У. М. Структурні процеси економіки України як експортера сировинних ресурсів. *Науковий вісник ужгородського університету. серія "економіка"*. 2018. № 2(52). С. 75–83. URL: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2\(52\).75-83](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).75-83) (дата звернення: 13.04.2026).
3. Руденко Є. Фінансова система України: структура та сутність. *Business inform*. 2024. Т. 4, № 555. С. 178–186. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-178-186> (дата звернення: 14.04.2026).
4. Шуліка Є. Є. Міжнародні стандарти формування та діяльності комерційних банків. *Kyiv law journal*. 2025. № 1. С. 212–218. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.1.32> (дата звернення: 12.04.2026).

Вознюк Є. О.,

УДК 330.3

аспірант кафедри економіки бізнесу і
міжнародних економічних відносин,
Національний технічний університет
"Харківський політехнічний
інститут", м. Харків

РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЇХ МІНІМІЗАЦІЯ В ДІДЖИТАЛІЗОВАНОМУ УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

В сучасних динамічних умовах новітньої економіки бізнес-процеси активно трансформуються під впливом провідної цифрової технології штучного інтелекту, яка має великий нереалізований потенціал для розвитку на майбутнє. Діджиталізоване управління персоналом, як один з ключових бізнес-процесів компанії, набуває нових можливостей для автоматизації рутинних завдань та оптимізації складних процесів. Крім того, формуються нові підходи до управління людськими ресурсами компанії на засадах поєднання роботи HR-спеціалістів та ШІ-агентів, які виступають в ролі цифрових асистентів. Проте разом з позитивним впливом на HR-процеси, штучний інтелект провокує появу певних ризиків, пов'язаних з його використанням. Подальша інтеграція цієї технології в діджиталізоване управління персоналом та її сталий розвиток потребують мінімізації цих ризиків на практиці [1-3].

Ризики використання штучного інтелекту в діджиталізованому управлінні персоналом можна поділити на три основні групи:

- етичні та правові ризики (алгоритмічна упередженість, порушення приватності, безпека даних, непрозорість алгоритмів): невідповідність етичним нормам при використанні штучного інтелекту може призвести до порушення прав людини або трудового кодексу та стати причиною правової відповідальності з боку компанії;
- соціальні та стратегічні ризики (скорочення робочих місць, цифрова недовіра, дегуманізація HR-процесів, репутаційні втрати): ШІ-рішення можуть мати негативний вплив на персонал компанії, що в майбутньому призведе до підвищеної плінності кадрів та репутаційних втрат;
- технічні ризики (самоспоживання ШІ, ШІ-галюцинації, отруєння даних): група ризиків, пов'язана з технічними аспектами розробки, навчання та модерації систем штучного інтелекту [4].

Сукупність таких ризиків може знівелювати позитивний вплив від впровадження технології штучного інтелекту в HR-процеси підприємства. Проте їх попередня оцінка та аналіз складових надають можливості знайти ефективні шляхи для їх мінімізації без втрати загальної ефективності від автоматизації процесів діжиталізованого управління персоналом на засадах штучного інтелекту. Ключовим аспектом для такої мінімізації є використання прогресивних підходів до розробки систем штучного інтелекту та їх подальшої інтеграції в HR-процеси:

1. Пояснюваний штучний інтелект - нейро-символьний підхід до навчання моделей, який завдяки поєднанню типів машинного навчання та символьного штучного інтелекту дає змогу аналізувати проміжні результати роботи моделей та перевіряти обґрунтування кінцевих рішень, вирішуючи питання прозорості та неупередженості інтелектуальних алгоритмів.

2. Довірчий штучний інтелект – підхід до розробки моделей штучного інтелекту на засадах відповідності вимогам законності, етичності, технічної надійності та безпеки.

3. Людиноорієнтований штучний інтелект – підхід до створення систем штучного інтелекту, орієнтованих на цінностях, потребах та здібностях людини. Метою створення таких систем є доповнення та підсилення людських можливостей інтелектуальними алгоритмами. При цьому зберігається контроль над діями алгоритмів та забезпечується гуманізація технології штучного інтелекту [5].

4. Колабораційний штучний інтелект – підхід до впровадження систем штучного інтелекту, при якому взаємодія між людиною та інтелектуальними алгоритмами поділяється на автоматизований та асистентський напрями, відповідно до рівня складності завдання.

Треба зазначити, що вибір моделі за підходом її створення або впровадження повинен відповідати складності завдань, які вона повинна виконувати. Наприклад, колабораційний штучний інтелект не завжди підходить для автоматизації простих рутинних завдань (попередній відбір кандидатів), де кінцевий результат визначений заздалегідь чіткими критеріями. Але задля автоматизації складних процесів (розвиток персоналу, оптимізація корпоративних правил), потребується поглиблена та прозора взаємодія між людиною та алгоритмами, яку може забезпечити сукупність всіх чотирьох підходів.

Таким чином, використання інноваційних підходів до розробки, навчання, впровадження та застосування моделей штучного інтелекту надає можливості для формування загальної парадигми етичного штучного інтелекту в діджиталізованому управлінні персоналом, яка поєднує етичні принципи, правові вимоги, практичні інструменти та політику регулювання штучного

інтелекту, як провідної цифрової технології [6]. Це дозволяє мінімізувати ризики використання цієї технології в HR-процесах, підвищити довіру персоналу до нових цифрових інструментів та компанії в цілому, а також сприяє масштабуванню, підвищенню ефективності та сталому розвитку сучасної компанії.

Список використаних джерел

1. Вознюк Є. О. Діджиталізація бізнес-процесів як основа цифрової економіки. *Вісник Національного технічного університету "ХПІ" (економічні науки): зб. наук. пр.* Харків : НТУ "ХПІ", 2024. № 6. С. 40–47.
2. Вознюк Є. О. Особливості впровадження діджиталізованого управління персоналом для формування ефективної HR-системи. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит.* 2025. № 4 (207). С. 22–38.
3. Мехович С. А., Кучинський В. А., Кузьминський А. М. Теоретико-практичні підходи до побудови системи управління трансформацією бізнесу під впливом процесів діджиталізації. *Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит.* 2024. № 10 (201). С. 78–98.
4. Когут Ю. І. Штучний інтелект і безпека : практичний посібник / за ред. А. С. Довгополого. Київ : Консалтінгова компанія "СІДКОН" ; ВД Дакор, 2024. 294 с.
5. What is human-centered AI? URL: https://research.ibm.com/blog/what-is-human-centered-ai?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.04.2026).
6. What is AI ethics. URL: <https://www.ibm.com/think/topics/ai-ethics> (дата звернення: 01.04.2026).

Гавриш А.,
викладач-спеціаліст,
"Вінницький торговельно-економічний
фаховий коледж Державного торговельно-
економічного університету", м. Вінниця

УДК 005.95:004.8

ЛЮДИНА ЧИ АЛГОРИТМ: ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ УПРАВЛІННЯ В ЕПОХУ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Сучасний стан світової економіки характеризується переходом від традиційних індустріальних моделей до економіки знань. Класичні моделі управління, що базувалися на жорсткій ієрархії та тривалих циклах прийняття рішень,

виявляються недостатньо гнучкими. Диджиталізація фундаментально змінює природу організаційної взаємодії, вимагаючи відкритості, децентралізації та високої швидкості адаптації. У цьому контексті на перший план виходять не лише технологічні, а й глибокі філософські та етичні виклики цифрового менеджменту.

1. Трансформація організаційних структур.

Одним із найскладніших аспектів цифрової трансформації є еволюція організаційного дизайну: перехід від механістичних вертикальних структур до органічних горизонтальних мереж. Сучасне інноваційно-орієнтоване підприємство все частіше спирається на крос-функціональні команди з високим рівнем автономії. Проте такий перехід супроводжується управлінським викликом: подоланням менталітету тотального контролю. Цифрова епоха вимагає відмови від директивного управління на користь лідерства, заснованого на фасилітації та довірі, що формує нову корпоративну культуру взаємодії.

2. Етична дилема алгоритмізації управління.

Впровадження алгоритмів штучного інтелекту дозволяє радикально оптимізувати операційні процеси, проте створює гостру етичну дилему між економічною ефективністю та соціальною стабільністю. Надмірне захоплення інструментами скорочення витрат шляхом автоматизації робочих місць формує загрозу масового вивільнення персоналу. Згідно з дослідженнями World Economic Forum, структурна трансформація ринку праці через автоматизацію є одним із найбільших макроекономічних ризиків найближчого десятиліття [2].

Вирішення цієї дилеми лежить у зміні парадигми. Як переконливо доводять П. Догерті та Дж. Вілсон, довгострокова конкурентоспроможність досягається не через повну заміну людської праці алгоритмами, а виключно через побудову синергетичних систем "Human + Machine". У такій архітектурі управління технологія бере на себе обчислювальні та рутинні функції, підсилюючи людський потенціал у прийнятті стратегічних та етичних рішень [1].

3. Безпека даних як імператив цифрового менеджменту.

Інший вимір етичних викликів стосується володіння та аналітики великих даних (Big Data). Інформація стає головним активом інноваційного підприємства, що дозволяє оптимізувати стратегії та персоналізувати взаємодію з ринком. Однак агресивний збір даних та їх алгоритмічний аналіз балансують на межі порушення конфіденційності та прихованої маніпуляції поведінкою споживачів. Відповідно до концептуальних меж етики штучного інтелекту (фреймворк "AI4People"), впровадження будь-яких цифрових рішень в управлінні має суворо спиратися на принципи прозорості, підзвітності та справедливості [3]. Управління даними перестає бути суто ІТ-функцією і перетворюється на ключовий показник етичної зрілості керівництва.

Диджиталізація не залишає шансів застарілим моделям механістичного менеджменту. Проте автоматична заміна людського капіталу алгоритмами без

урахування етичних стандартів веде до соціальної дестабілізації та інституційних криз. Майбутнє управління інноваційно-орієнтованим підприємством полягає в забезпеченні синергії. Роль сучасного лідера трансформується: він має діяти як етичний модератор, який гарантує, що технологічний інструментарій слугує розвитку людського потенціалу, а не пригнічує його. Баланс між інноваційною ефективністю та соціальною відповідальністю є фундаментом стійкого розвитку в цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Daugherty, P. R., & Wilson, H. J. (2018). *Human + Machine: Reimagining Work in the Age of AI*. Harvard Business Press. URL: <https://www.sfu.ca/~palys/ONeil-2018-WeaponsOfMathDestruction.pdf> (дата звернення: 13.04.2026).
2. World Economic Forum. (2023). *The Future of Jobs Report 2023*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf (дата звернення: 13.04.2026).
3. Floridi, L., et al. (2018). *AI4People—An Ethical Framework for a Good AI Society*. *Minds and Machines*, 28(4), 689-707. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11023-018-9482-5.pdf> (дата звернення: 13.04.2026).

Галицький Б. Ю.,
здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Національний транспортний
університет, м. Київ

Спіцина А. Є.,
канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри економіки,
Національний транспортний
університет, м. Київ

УДК 338.47
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.06>

ДІАГНОСТИКА КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Автомобільний транспорт є однією з важливих галузей національної економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою для реалізації державної економічної політики і політики з питань національної безпеки.

В умовах війни в Україні транспортна галузь зазнала безпрецедентних викликів, які охоплюють руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, значне зростання витрат на перевезення та зниження операційної ефективності.

Згідно з Національною транспортною стратегією України на період до 2030 р., передбачається зростання обсягів інвестицій у транспортну галузь, що забезпечить оновлення не менше ніж 90% основних фондів, а збільшення обсягів приватних інвестицій в оновлення рухомого складу заплановано у розмірі 10,1 млрд. грн. на рік. Крім того, до 2030 р. планується досягти рівня локалізації виробництва інноваційного рухомого складу на українських підприємствах на рівні не менше ніж 80%; збільшити кількість доріг загального користування державного значення з твердим покриттям, які відповідають нормативним вимогам, до 70% загальної кількості; скоротити частину сільського населення, що проживає на відстані більше ніж 3 км від таких доріг, до 0,5% й охопити 90% сіл та селищ регулярним автобусним сполученням. Надзвичайно важливим є те, що з метою охорони довкілля, до 2030 р. планується збільшити використання електротранспорту, підвищивши його кількість у внутрішньому сполученні до 75%, а також збільшити обсяги застосування альтернативних видів палива та електроенергії [3].

Основою для формування конкурентних переваг є конкурентний потенціал підприємства, тобто між вищенаведеними категоріями існує причинно-наслідковий зв'язок, тому для досягнення кінцевої мети – підвищення конкурентоспроможності підприємства, необхідно перш за все приділити першочергову увагу розвитку його конкурентного потенціалу.

У сучасних умовах в Україні спостерігається кризовий рівень розвитку транспортної галузі, і однією з основних причин такого стану є війна в країні, системне недофінансування, недостатнє технічне обслуговування інфраструктури та транспорту, технічна відсталість галузі, що ставить під загрозу не лише реалізацію відповідних соціально-економічних функцій, а й національну безпеку України. Тобто в сучасних умовах загальний рівень соціально-економічного розвитку країни суттєво знизився, що пов'язано з російською військовою агресією та глобальною пандемією [3].

Успішне функціонування і розвиток автотранспортного підприємства в сучасних умовах вимагає відповідного підходу до формування його конкурентної стратегії, виявлення конкурентних переваг, а це в свою чергу передбачає необхідність визначення ролі і значення конкурентного потенціалу в діяльності фірми.

Загострення конкурентної боротьби в сучасних умовах ринкових відносин, спонукає автотранспортне підприємство шукати нові можливості для збереження своїх позицій на ринку. Спостерігається перехід від традиційних методів конкурентної боротьби, коли орієнтирами були ціна, якість, до більш інноваційних. І це боротьба за інтелектуальне лідерство, ефективність

виробничого процесу, здатність підприємства зростати та отримувати прибуток, передбачати майбутнє. В таких умовах сучасні конкурентні відносини потребують переосмислення, розроблення нової стратегії, яка б об'єднувала конкуренцію та співробітництво. Поєднуючи ці суперечливі поняття підприємства визнають, що можуть досягти взаємної вигоди, працюючи над певними аспектами свого бізнесу і при цьому залишатися конкурентами. В цьому і полягає парадокс коопетиції, який потребує ретельного дослідження[3].

Існування та діяльність підприємства в умовах конкурентного середовища потребує аналізу конкурентного потенціалу такого підприємства. Необхідно зазначити, що конкурентний потенціал є відносно перспективною економічною категорією, та все ж єдиного тлумачення поняття в сучасній літературі немає, але теоретична основа для потенціалу щодо суміжних понять ("економічний потенціал", "ринковий потенціал", "виробничий потенціал", "маркетинговий потенціал", "стратегічний потенціал" та ін.) закладена давно й актуальність цього питання має тенденцію до зростання [3]

Діагностика конкурентного потенціалу підприємства передбачає [2] (А.В. Гриньов): 1) аналіз елементів потенціалу, під якими слід вважати фінансово-економічні, виробничо-технологічні, маркетингові, інтелектуальні та трудові можливості підприємства; 2) проведення кількісної та якісної оцінки елементів потенціалу; 3) визначення взаємозв'язків між елементами потенціалу.

За наявності конкурентного потенціалу підприємство не тільки спроможне ефективно вигравати в боротьбі на поточний момент, але й пропонувати перспективно успішні комбінації продуктів, послуг і робіт в залежності від потреб зовнішнього середовища, що і складає зміст адаптації.

Варто зазначити, що під конкурентним потенціалом розуміють кількісний критерій, що формується на основі внутрішніх і зовнішніх конкурентних можливостей господарюючого суб'єкта, які, в свою чергу, забезпечують фірмі конкурентні переваги перед іншими економічними суб'єктами.

Внутрішні конкурентні можливості підприємства обумовлені його матеріальними і нематеріальними ресурсами. Під зовнішніми конкурентними можливостями розуміють такі можливості, які сприяють появі конкурентних переваг у господарюючого суб'єкта в своїй сфері діяльності, наприклад, до таких можливостей можна віднести:

- можливість збільшити питому вагу продукції, що виробляється в обороті ринку;
- можливість використовувати в своїх цілях додаткові фінанси, виділені державою (субсидії, дотації);
- можливість поповнення свого кадрового складу за рахунок кваліфікованих фахівців інших підприємств, що функціонують в тій же галузі.

Згідно з моделлю, запропонованої І. А. Аренковим, Я. Ю. Саліховою і М. А. Гавриловою [1], конкурентний потенціал формується на основі наступних складових: маркетинговий потенціал; ринковий потенціал; інноваційний потенціал; творчий потенціал; ресурсний потенціал.

Проаналізувавши вищенаведену модель конкурентного потенціалу, очевидно, що для цільового впливу на конкурентний потенціал підприємства, а саме підвищення його рівня необхідно розглядати структуру даної складної характеристики як неподільне ціле, так як саме при такому підході можливо виробити комплекс заходів, вплив якого на складові елементи конкурентного потенціалу спровокує ефект синергії, що забезпечує найбільш ефективний результат такого впливу.

В залежності від статусу підприємства визначається стратегія розвитку його конкурентного потенціалу. Якщо конкурентний потенціал у господарюючого суб'єкта сформований здебільшого за рахунок його внутрішніх можливостей, то при нормальних зовнішніх умовах конкурентна позиція підприємства на ринку буде сильною.

Якщо ж зовнішнє середовище не сприяє діяльності підприємства, то в цьому випадку для посилення своєї ринкової позиції підприємству необхідно концентрувати свою увагу на розвитку відповідних потенціалів, розширювати його внутрішні можливості, використовуючи при цьому наявні внутрішні ресурси.

Досліджуючи конкурентний потенціал підприємства, можна зробити наступні висновки:

- наявність конкуренції є необхідною умовою формування, реалізації і розвитку конкурентного потенціалу торговельного підприємства;
- конкурентний потенціал підприємства знаходиться під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства;
- конкурентні переваги, конкурентний потенціал і конкурентостійкість підприємства торгівлі мають взаємозв'язки і знаходяться в причинно-наслідкових відносинах;
- у процесі розвитку теоретичного базису конкурентного потенціалу відбулася трансформація його розуміння від сукупності ресурсів і можливостей підприємства до ключових компетенцій, що забезпечуються множиною конкурентних переваг у стратегічно важливих сферах діяльності торговельного підприємства;
- для перетворення конкурентного потенціалу підприємства в дієвий чинник конкуренції, окрім ресурсної складової, необхідна обов'язкова наявність певних управлінських інструментів;
- конкурентний потенціал підприємства можна виявити лише за умови його порівняння з аналогічними потенціалами підприємств, що конкурують з ним у межах певного сегменту споживчого ринку [1].

Отже, підвищити рівень конкурентоспроможності підприємства можна за рахунок розвитку його конкурентного потенціалу. Для цього необхідна наявність можливостей і здібностей ефективного функціонування кожної складової конкурентного потенціалу суб'єкта господарювання в умовах сучасних реалій (криза, військові дії).

Список використаних джерел

1. Аренков И. А., Салихова Я. Ю., Гаврилова М. А. Конкурентный потенциал предприятия: модель и стратегии развития. *Проблемы современной экономики*. 2011. № 4 (40). URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3801> (дата звернення: 05.03.2026 р.)
2. Гриньов А.В. Концептуальні засади системного управління конкурентними потенціалом машинобудівного підприємства / А.В. Гриньов //Енергетика. Енергоаудит. – 2013. –№ 6 (112). – С. 54–57.
3. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : Закон України від 30 травня 2018 року № 430-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p>. (дата звернення: 05.03.2026 р.)

Голова І. Г.,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний транспортний
університет, м. Київ

Спіцина А. Є.,
канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри економіки,
Національний транспортний
університет, м. Київ

УДК 338.47

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.07>

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасних умовах соціально-економічна ситуація України характеризується значною мінливістю та непередбачуваністю. Наразі розвиток економіки України характеризується значною кількістю підприємств, що перебувають у кризовому

стані. Підприємства транспортної галузі постраждали від війни з росією, яка змушує змінювати місцезнаходження, погіршуються умови постачання сировини та палива, ускладнюється процес надання пасажирських та вантажних послуг.

Інтелектуальний капітал як економічна категорія в сучасних дослідженнях трактується переважно як визначальний чинник конкурентоспроможності та добробуту суспільства. Така позиція стала науковим обґрунтуванням пріоритетності завдань державної соціальної та економічної політики щодо формування сприятливих умов для відтворення людського інтелектуального капіталу в цілому, інтелектуалізації праці, зростання масштабів та ефективності інвестицій в людський капітал.

Транспортний комплекс є конкурентною перевагою України. Водночас існує проблема недостатньої якості послуг, слабкої взаємодії між різними галузями транспортного комплексу, через недостатній рівень державних та приватних інвестицій транспортна галузь перебуває на рівні задоволення основних потреб населення. За роки незалежності у транспортній сфері відбулося багато позитивних змін. У 2018 році було розроблено "Національну транспортну стратегію України до 2030 року". Стратегія передбачає створення нових автобанів та скорочення часу перетину країни в усіх напрямках, збільшення кількості діючих аеропортів та потоку авіапасажирів, масштабне оновлення тягового та вагонного парку залізниці. поряд зі значним збільшенням середньої швидкості, низькими тарифами та спрощенням оформлення вантажів у морських портах та багатьом іншим [3].

В сучасних ринкових умовах роль інтелектуального капіталу транспортного підприємства є надзвичайно важливою, тому що його складові першочергово впливають на результат діяльності та створення цінності для всіх контрагентів. Наявність на підприємстві ефективної системи управління знаннями та інтелектуальним капіталом, які доповнюють одне одного, є одним з головних чинників оперативної адаптації до зміни умов господарювання, програмування цих змін, забезпечення високої конкурентоспроможності та стійкого розвитку на національному й міжнародних ринках. Інтелектуальний капітал в процесі економічної глобалізації стає головним фактором, який визначає місце країни в новій економіці, тому ця тема є надзвичайно актуальною на сьогоднішній день та потребує подальшого дослідження[2].

О. Б. Бутнік-Сіверський формулює інтелектуальний капітал як "створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований від підприємства, утримується підприємством з метою одержання прибутку [1].

Визначальна роль інтелектуального капіталу та його управління відіграють вирішальну роль в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Лише ті транспортні підприємства, що усвідомлюють важливість використання інтелектуального капіталу та втілюють результати своєї діяльності у новітніх інноваційних проектах, мають шанс на потенційний успіх. Розвиток науки та технологій відображає факт, що головними конкурентними перевагами сучасного транспортного підприємства є людина, її знання, вміння, досвід, здібності та інтелектуальна праця. У всіх сферах діяльності економічне зростання є неможливим без зростання конкурентоспроможного транспортного комплексу. Тому провідна роль у розвитку економічної системи належить саме транспортній галузі. Оскільки, саме завдяки транспортним перевезенням формуються рівень майбутнього комфорту житла, техніко-технологічний рівень виробництва, стан міського господарства та інфраструктура майбутнього міста, від ефективності їх використання є дуже велика залежність в подальшому, насамперед темпи економічного зростання держави. Це все залежить від ефективності управління та використання інтелектуального капіталу[1].

Основними важливими складовими ролі інтелектуального капіталу є: збільшення прибутковості, ринкової вартості, розвиток інноваційного потенціалу, використання новітніх технологій транспортування, забезпечення належних конкурентних переваг тощо. Підвищення ефективності управління інтелектуальним капіталом на сьогоднішній день є першочерговим завданням та залишається актуальним для всіх вітчизняних транспортних підприємств [4].

Головними характеристиками в систематизації існуючих підходів щодо визначення інтелектуального капіталу варто виділити: комплексність, цілеорієнтованість, функціональність, структурність, складність, сукупність знань, вмінь та навичок. Переважна більшість наукових досліджень щодо визначення інтелектуального капіталу трактує його як універсальне поняття, яке використовується здебільшого в нематеріальній сфері. Однак, використання інтелектуального капіталу в транспортній галузі продовжує залишатися поза увагою. Немає навіть чіткого визначення інтелектуального капіталу транспортних підприємств. Поняття інтелектуального капіталу транспортного підприємства досліджується лише в деяких роботах. Поняття інтелектуального капіталу варто визначати як комплексний підхід, де узагальнено теоретичні положення та основні ознаки, що характеризують різні сторони формування та використання інтелектуального капіталу транспортних підприємств.

Запропоновано визначення інтелектуального капіталу транспортного підприємства, як стратегічних активів в результаті формування сукупності знань, вмінь, навичок, досвіду та здібностей працівників, взаємовідносин між замовниками та інвесторами, які визначаються структурними, вартісними, функціональними

ознаками, що спрямовані на забезпечення розвитку транспортної галузі. Робочий капітал підприємства повинен забезпечувати можливість сплачувати власні потреби та заохочувати можливості для розширення своєї діяльності та інвестування, матеріальні, технологічні, інформаційні, стейкхолдерні тощо. Наведені складові використовуються при розробці механізмів управління інтелектуальним капіталом транспортних підприємств [2].

Основні моделі, які варто враховувати для управління інтелектуальним капіталом: інформаційна: характеризується необхідністю приділяти основну увагу інформаційно-аналітичному забезпеченні управління інтелектуальним капіталом на транспортних підприємствах; вартісна: управління інтелектуальним капіталом здійснюється через призму складових вартісних показників; індикаторна: управління здійснюється на основі отриманих значень індикаторів, що впливають на інтелектуальний капітал; моніторингова: управління здійснюється через вплив ринкової вартості активів, людських та інфраструктурних активів, інтелектуальної власності; інноваційна: управління відбувається через використання методів в результаті розробки стратегії інноваційного розвитку, формування відповідної концепції, забезпечення ефективності процесу управління.

Основною стратегічною задачею інтелектуального капіталу транспортного підприємства є ефективне управління відносинами між стейкхолдерами. Стейкхолдер – це ринковий суб’єкт, який має інтерес до діяльності підприємства в цілому чи до деяких напрямів його діяльності, але цей інтерес не базується на бажанні отримати чистий дохід [4].

На сьогоднішній день конкурентоспроможність базується на тому, що успіх транспортного підприємства залежить від двох основних складових: ресурси (кошти, обладнання, технології, люди) та можливостей підприємства використовувати знання для того, щоб вони приносили прибуток в майбутньому. Саме тому на більшості транспортних підприємств використання знань є результатом успіху та надає поштовх для подальшого навчання персоналу та формування гідної конкуренції на ринку [2].

Основними показниками оцінки людського інтелектуального капіталу є: рівень освіти персоналу; якість управління та стан людських ресурсів; рівень задоволеності персоналу; досвід персоналу (кількість років роботи в межах даної професії); витрати на навчання одного працюючого; обсяг продажів та додана вартість на одного працюючого; кількість часу на рік, витраченого на підвищення кваліфікації. Реалізація всіх функцій інтелектуального капіталу можлива лише через розвиток інституту інтелектуальної власності. Окремі структурні складові є формами матеріалізації ідей та знань, закріплюючи при цьому право власності на ці знання. Застосовуються на всіх рівнях та галузях соціально-економічного життя суспільства й забезпечують ріст конкурентних переваг [4].

Отже, інтелектуальний капітал транспортних підприємств є основою майбутнього економічного зростання та на цій основі – підвищення якості життя. В умовах ринкових відносин потреба в удосконаленні інтелектуальної складової потенціалу підприємств транспортної галузі стрімко зростає. Його оцінка допомагає сформулювати довгострокову стратегію транспортного підприємства в ситуаціях, які постійно та різносторонньо можуть змінюватись.

Список використаних джерел

1. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуальний капітал (теоретичний аспект) [Електронний ресурс]. Реж. доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/9823/1/intelektualnii_kapital.pdf.
2. Єпіфанова І., Гладка Д. Сутність і складові інтелектуального капіталу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 4. С. 108-112.
3. Овчар П.А. Економічний розвиток автотранспортної галузі України в умовах глобальних викликів: [монографія] П. А. Овчар. К.: ЦП "Компринт", 2018. 374 с.
4. Сіденко С. Інтелектуальний капітал в стратегії інноваційного розвитку України. *Вісник: Міжнародні відносини*. 2024. № 57 (1). С. 95-100.

Зотєєв Р. Є.,
науковий співробітник,
відділ ринку транспортних послуг,
Державна установа "Інститут ринку
та економіко-екологічних досліджень
НАН України", м. Одеса

УДК 339.56:551.46(262.5)(477)

МОРЕГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ІННОВАЦІЙНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ¹

"Найважливішою характеристикою, що сприяє економічному успіху, є близькість до морського узбережжя або судноплавних водних шляхів, які відкриваються у Світовий океан" - ця теза Джеффри Сакса та його колег [10, с.182]

¹ Тези підготовлені за результатами дослідження, що фінансується за рахунок бюджетних коштів МОН України "Комплексне наукове дослідження забезпечення просторового інвестиційно-інноваційного розвитку Українського Причорномор'я" (договір №БФ/С20-2025 з Міністерством освіти і науки України; реєстраційний номер: РК 0125U003488).

відображає фундаментальну закономірність: морська орієнтація є одним із структурних чинників довгострокового економічного процвітання.

Для України, яка має понад 2 700 км берегової лінії (частина тимчасово окупована) Чорного й Азовського морів, ця закономірність набуває особливої ваги. До 2022 р. через чорноморські порти проходило понад 45-50 млн тонн зернових на рік — близько 10% світового ринку [2]. Повномасштабне вторгнення Росії та морська блокада призвели до того, що ВВП України у 2022 р. скоротився на 28,8%, а фізичні обсяги морського експорту впали на 50–75% порівняно з довоєнним рівнем [4,5].

Відновлення та диверсифікація морегосподарського комплексу стають, таким чином, не лише галузевим питанням, а стратегічним пріоритетом повоєнної реконструкції. Для науково обґрунтованої відповіді на цей виклик необхідно насамперед уточнити понятійний апарат і систематизувати ознаки морегосподарської діяльності (МГД).

У сучасній науковій літературі МГД розглядається як складна міжгалузева система, що охоплює процеси вивчення, освоєння та використання ресурсів і простору Світового океану для задоволення економічних та соціальних потреб суспільства і яка створює додану вартість. На відміну від "блакитної економіки" (концепту переважно нормативного рівня), поняття МГД є операційним і зосереджується на виробничих процесах, суб'єктах господарювання та правових механізмах регулювання.

Ключовою ознакою, що відрізняє МГД від будь-якої іншої господарської діяльності, є нерозривний зв'язок із морським просторовим ресурсом: акваторією, узбережжям, шельфом або відкритим морем. Об'єктами праці виступають морські ресурси (біологічні, мінеральні, енергетичні) або морський простір як шлях сполучення [3].

На підставі аналізу доступних джерел [6-8] можна виділити ключові ознаки МГД:

1. Географічна детермінованість. Діяльність жорстко прив'язана до морського узбережжя, шельфу або відкритого моря. Географічне положення є, за Саксом, "природнім активом", який знижує транспортні витрати і полегшує вихід на зовнішні ринки.

2. Міжгалузевий (кластерний) характер. МГД інтегрує судноплавство, портове господарство, суднобудування, рибальство, морський туризм та офшорну енергетику в єдиний кластер, що генерує синергетичний ефект. Саме кластеризація морської економіки є найбільш стійким до зовнішніх шоків механізмом організації виробництва.

3. Висока капіталомісткість і наукомісткість. Будівництво та утримання портової інфраструктури (причалів, терміналів, навігаційного обладнання) і

морського флоту потребують значних довгострокових інвестицій та передових технологій. OECD прогнозує [7], що до 2050 р. глобальний обсяг інвестицій у морську інфраструктуру сягне 3 трлн дол. США.

4. *Специфічність правового регулювання.* МГД регулюється не лише національним, а й міжнародним правом, передусім Конвенцією ООН з морського права (UNCLOS, 1982), що встановлює режим виключних економічних зон, континентального шельфу та прав транзиту. Для України особливе значення має Конвенція Монтре (1936 р.), яка обмежує прохід через протоки Босфор і Дарданелли.

5. *Екологічна ризиковість і транскордонність.* Будь-яка аварія (розлив нафти, втрата вантажу) у відкритому морі набуває транскордонного характеру. Тісний взаємозв'язок між економічною ефективністю та станом морської екосистеми зумовлює необхідність застосування принципу сталого розвитку [11].

6. *Глобалізаційна спрямованість.* Морські порти є "воротами" національної економіки у світову торговельну систему. Близько 80% світового товарообороту за обсягом здійснюється морем. Ця ознака визначає стратегічну значущість морегосподарського комплексу для конкурентоспроможності будь-якої прибережної держави.

Країни без виходу до моря або ті, що різко віддалені від морських шляхів, стикаються зі структурно вищими транспортними витратами, які, "неможливо повністю компенсувати навіть досконалими законами", що регіони з прямим виходом до моря не залежать від "інфраструктури, миру та адміністративної волі сусідів" [3, с. 191] - фактор, що набув критичного значення для України після 2014 і 2022 рр. Крім того, Д.Сакс стверджував, що морська торгівля є "головним каналом дифузії технологій" і що "прибережні регіони першими впроваджують інновації через інтенсивні контакти з іноземними ринками" [3, с. 185]. Це означає, що втрата морського доступу — це не лише логістичні витрати, а й відрив від інноваційного обміну.

Водночас МГД країни обмежена трьома групами чинників:

- *Геополітичний і воєнний бар'єр.* Після 2014 р. і особливо від лютого 2022 р. Росія фактично перетворила Чорне море на зону бойових дій. До кінця 2025 р. фізичні обсяги морського експорту зменшилися ще на 25–35% через наслідки обстрілів і дефіцит електроенергії [4].

- *Інституційний бар'єр* Україна практично втратила власний торговельний флот після розпаду Чорноморського морського пароплавства — це змушує експортерів фрахтувати іноземні судна, що вимиває валюту з країни. Державні порти залишаються осередками корупції та низької операційної ефективності порівняно з приватними терміналами, зокрема компанії TIS. Слабкість судово-

правової системи та нестабільне регуляторне середовище стримують іноземних інвесторів від довгострокових вкладень у морську інфраструктуру.

-Структурно-функціональний бар'єр. В роботі [9] була висловлена думка, що "доступ до моря без розвитку власної технологічної переробки — це лише шлях до експорту дешевої сировини". Україна використовує море переважно як "трубу" для агропродукції, металу та руди, не розвиваючи суднобудування, морський інжиніринг, судноремонт, морину та морський туризм як джерела доданої вартості. Крім того, Конвенція Монтре (1936 р.) і залежність від турецьких проток Босфор і Дарданелли створюють геополітичну залежність, яка ніяк не залежить ні від географії, ні від якості інституцій.

Таким чином, Україна є унікальним кейсом, де географічна перевага послаблена воєнною блокадою, а інституційні провали накладаються на неї, унеможливлюючи реалізацію морського потенціалу в мирний час і ускладнюючи відновлення після вторгнення.

Виходячи з проведеного аналізу та міжнародного досвіду [1] можна запропонувати такі стратегічні напрями інвестицій для відновлення і розвитку МГД України:

1. *Розмінування акваторії та відновлення навігаційної безпеки.* Без повного розмінування Чорного моря жодна стала морська торгівля неможлива. Це питання потребує міжнародної кооперації та включення до безпекових гарантій у будь-якому майбутньому мирному врегулюванні.

2. *Модернізація портової інфраструктури через механізми концесій.* Досвід ЄС (зокрема, директива 2014/23/EU) свідчить, що модель "landlord port" (публічна власність на землю та інфраструктуру, приватне операційне управління) є найбільш ефективною. Для України залучення таких транснаціональних компаній -потрових операторів як MSC TIL, APM Terminals, PSA International до довгострокових концесій дозволить поєднати публічний контроль із приватною операційною ефективністю.

3. *Диверсифікація маршрутів і портфолію МГД.* Залежність від єдиного виходу через Чорне море є стратегічним ризиком. Розвиток Дунайських портів (Рені, Ізмаїл), а також "коридорів солідарності" через Польщу та Румунію дозволяє хеджувати транспортні ризики. Паралельно слід стимулювати розвиток "нетрубних" секторів: судноремонту, морського туризму (перш за все яхтинг і круїзи), аквакультури.

4. *Відновлення флоту та розвиток морської освіти.* Відродження українського торговельного флоту через механізми державно-приватного партнерства — стратегічний пріоритет, що дозволить скоротити валютний відплив на фрахт і сформувати технологічний кластер. Мережа морських університетів України є потужним ресурсом для підготовки кадрів морської економіки.

5. *Інституційна реформа та боротьба з корупцією в морській галузі.* Донори та міжнародні партнери (ЄБРР, ЄІБ, JICA, USTDA) можуть суттєво сприяти

формуванню "потужного портфелю" реальних інфраструктурних проєктів, моніторингу та оцінці виконання, а також заходам проти зловмисного впливу при виборі підрядників [1]. Без подолання "екстрактивних" практик жодна концесія не забезпечить системного ефекту.

6. Включення морегосподарського комплексу до стратегії євроінтеграції. Гармонізація законодавства з Aquis ЄС у сфері морського права, навколишнього середовища та портового регулювання є передумовою повноправного членства у Єдиному ринку. Це вимагає ратифікації та завершення впровадження низки директив ЄС (2009/16/EU — портовий держконтроль; 2010/65/EU — звітність суден.)

Список використаних джерел

1. Centre for Strategic and International Studies (CSIS). Modernizing Ukraine's transport and logistics infrastructure. 2023. URL: <https://www.csis.org/analysis/modernizing-ukraines-transport-and-logistics-infrastructure>.
2. Market Analysis and Outlook of Ukraine. 2023. URL: https://www.iamo.de/fileadmin/user_upload/Bilder_und_Dokumente/05-veranstaltungen/2023_Forum/Market-analysis-and-Outlook-of-Ukraine-2023.pdf.
3. Gallup J. L., Sachs J. D., Mellinger A. D. Geography and economic development. International Regional Science Review. 1999. Vol. 22, No. 2. P. 179–232. <https://doi.org/10.1177/016001799761012334>.
4. GMK Center. Ukraine's GDP in 2025 was 21% lower than its pre-war level. 2026. URL: <https://gmk.center/en/infographic/ukraine-s-gdp-in-2025-was-21-lower-than-its-pre-war-level>.
5. Lloyd's List Intelligence / myKN. War has halved Ukraine's maritime trade. 2024, February 26. URL: <https://mykn.kuehne-nagel.com>.
6. Morrissey K., O'Donoghue C. The Irish marine economy and regional development. Marine Policy. 2013. Vol. 37. P. 297–305. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2012.05.004>.
7. OECD. The Ocean Economy to 2050. Paris : OECD Publishing, 2025. <https://doi.org/10.1787/a9096fb1-en>.
8. Pashchenko Y., Bondar M., Siryk Z. Maritime economic activity: Concepts and classification. Black Sea Economic Studies. 2021. Vol. 8, No. 67. P. 12–19.
9. Reinert E. S. How Rich Countries Got Rich... and Why Poor Countries Stay Poor. New York : PublicAffairs, 2007. 368 p.
10. Sachs J. D., Mellinger A. D., Gallup J. L. The geography of poverty and wealth. Scientific American. 2001. Vol. 284, No. 3. P. 70–75.
11. Wabnitz C. C., Blasiak R. The rapidly changing world of ocean finance. Marine Policy. 2019. Vol. 107. 103528. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2019.103528>.

Іванієнко В. В.,

УДК 336.72

канд. екон. наук, професор,
професор кафедри міжнародних
економічних відносин та безпеки бізнесу,
Харківський національний економічний
університет імені С. Кузнеця, м. Харків

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Економічна безпека підприємства – поняття системне. Це властивість підприємства, побудованого на принципах стійкості, саморегуляції, цілісності. Економічна безпека підприємства покликана захистити кожну з цих властивостей, оскільки руйнівна дія на будь-яку з цих властивостей призведе до загибелі підприємства в цілому. З іншого боку економічну безпеку можна розглядати як найбільш ефективне, конкурентне використання активів, ресурсів підприємства на основі виявлення основних проблемних питань, ризиків, шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства, його зовнішніх та внутрішніх загроз та врахування динамічних змін факторів підприємницької діяльності.

Система економічної безпеки підприємств включає в себе об'єкти і суб'єкти безпеки, інститути та засоби її забезпечення, функціональну визначеність. Отже, система економічної безпеки підприємства є функціонально визначеною сукупністю об'єктів, суб'єктів, інститутів, механізмів та засобів її забезпечення [1].

Важливою та найбільш потужною складовою такої системи є Державна підтримка забезпечення економічної безпеки підприємств. Державна підтримка забезпечення економічної безпеки підприємств включає широкий спектр інститутів, інструментів та заходів, спрямованих на захист від внутрішніх та зовнішніх загроз. Це включає податкову політику, підтримку інвестицій, надання субсидій, державне регулювання ринків, правову підтримку, підтримку ведення зовнішньо-економічної діяльності та багато інших заходів.

Нестабільний економічний стан у державі, присутність великої кількості ризиків в економічній безпеці потребує розроблення механізмів державного управління, які б могли своєю діяльністю вивчити та забезпечити першочергові напрями для усунення та стабілізації проблем в економічній безпеці підприємства.

Для результативного забезпечення системи економічної безпеки підприємства використовують механізми державного управління, одним з яких є економічний механізм управління, який спрямований на: створення

ефективної соціально-економічної системи ринкового типу, яка забезпечить матеріальний добробут підприємства; забезпечення пропорційності розвитку усіх елементів ресурсного потенціалу підприємства; запровадження наукової обґрунтованості, оптимальності, ефективності, єдності і взаємозв'язку всіх заходів бюджетно-фінансової політики, оптимального сполучення ринкових і неринкових фінансових інструментів; надання окремих субвенцій підприємствам на їх розвиток; фінансування інвестиційних проектів безпосередньо з державного бюджету в рамках інших програм; фінансування з обласних бюджетів у частині бюджету розвитку; залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, коштів міжнародних фондів і організацій [1].

У сучасних умовах відбувається посилення державного регулювання та сприяння розвитку суб'єктів господарювання, змінюються організаційні форми взаємодії державних органів з суб'єктами, відбуваються суттєві зрушення з метою, механізмом, апаратом управління, у поєднанні державного та ринкового механізмів регулювання фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Метою державного регулювання фінансової безпеки є створення певних умов, що забезпечують нормальне функціонування економіки в цілому та стабільну участь підприємців країни у міжнародному розподілі праці та отримання від цього оптимальних вигод.

В узагальненому вигляді до завдань державного регулювання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання входять: розробка, прийняття та контроль за законодавством, що забезпечує правову основу та захист інтересів суб'єктів господарювання; підвищення ефективності державного регулювання та зниження відповідних витрат; ослаблення прямих форм втручання держави; створення умов для вільної та сумлінної конкуренції на ринку, вільного переміщення товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках, контроль за дотриманням правил конкуренції; забезпечення товарно-грошової та бюджетної рівноваги за допомогою фінансової, податкової, процентної політики та управління грошовою емісією; поєднання поточних та перспективних напрямів розвитку економіки: структурно-інвестиційної політики та науково-технічної політики; сприяння довготривалому зростанню накопичення капіталів та стабільному розвитку, стримування інфляції економічним шляхом, зняття обмежень адміністративного регулювання господарської сфери діяльності; забезпечення вільного пересування робочої сили та дотримання норм трудового законодавства, регулювання приватного найму та порядку оплати праці; підтримання соціальної рівноваги та прийнятного для більшості населення рівня диференціації та розподілу доходів.

Характеризуючи державне регулювання фінансової безпеки в сучасних умовах, насамперед слід зазначити, що центр тяжкості у цьому регулюванні перемістився до активної участі держави в організаційно-господарському регулюванні виробництва, основними завданнями якого є: здійснення структурної перебудови виробництва, що передбачає створення нових галузей, орієнтованих на експорт, модернізацію традиційних галузей та пристосування їхньої продукції до вимог світового ринку, переорієнтацію окремих видів виробництв на світові ринки в рамках міжнародної спеціалізації; підвищення конкурентоспроможності продукції експортних галузей та окремих видів виробництв; зміцнення становища у пріоритетних та найбільш прогресивних галузях економіки, орієнтація їх на обслуговування експортного виробництва; перегляд форм зв'язків між короткостроковими та довгостроковими заходами урядової політики, традиційний вплив на кон'юнктуру, заснований на регулюванні попиту, який дедалі тісніше переплітається з заходами державного регулювання зовнішньоекономічних зв'язків; використання заходів на процес концентрації у провідних галузях економіки, у тому числі спеціалізованих на експорт, здійснення заходів, спрямованих на зміцнення організаційної структури великих фірм, розвиток нових форм зв'язків між ними.

Держава – це організація публічної влади на певній території, що має спеціальний апарат і регулює суспільні відносини шляхом видання правових норм.

Виділяють два основні методи державного впливу на економіку:

1. Прямий метод регулювання заснований на адміністративному впливі, який включає: законодавчу діяльність держави; розширення державних замовлень; розвиток державного сектора економіки; ліцензування окремих видів діяльності.

2. Непрямий метод регулювання, який передбачає використання переважно економічного впливу. Він використовується для регулювання ринків, податково-бюджетної (фіскальної) та кредитно-грошової (монетарної) політики: державні витрати, оподаткування та державне підприємництво.

Основні функції держави в економіці: створення правової бази економіки; виробництво суспільних благ; проведення антимонопольної політики; проведення бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики; підтримка малого бізнесу; зовнішньоекономічна політика.

Держава проводить антимонопольну політику, яка спрямована на боротьбу з монополізмом та захист принципів вільної конкуренції. Антимонопольне регулювання покликане здійснити такі завдання: формування сприятливої для сформованої економічної ситуації конкурентного середовища, та її розвиток; створення нормативно-правової бази щодо монополістичних фірм та конкурентної боротьби; регулювання виконання умов чесної конкурентної

боротьби та законодавчих актів щодо конкуренції; підтримка малого та середнього підприємництва.

Основна мета зовнішньоекономічної політики держави полягає у використанні переваг міжнародного поділу праці та зміцнення позицій країни на міжнародному ринку. Держава виконує найважливіші завдання щодо забезпечення розвитку зовнішньоекономічних відносин, підтримки національного виробництва, захисту внутрішнього ринку, підтримки експорту.

Однак, необхідно зазначити, що система економічної безпеки підприємств може бути дієвою лише тоді, коли нормативно-правове забезпечення України буде на належному правовому рівні.

В економічно розвинутих країнах Європи протягом останніх років було знято більшість нормативно-правових обмежень щодо створення сприятливих фінансово-економічних та податкових умов розвитку підприємництва. Це дало малому та середньому бізнесу у вищезазначених економічно-розвинутих країнах з їх рівнем економічної безпеки, посісти на теперішньому етапі розвитку світової економіки головні позиції за рівнем розвитку бізнесу та показниками економічної безпеки підприємств та зайняти високі місця у міжнародних рейтингах [3].

Такий напрям розвитку державної підтримки забезпечення економічної безпеки сучасного підприємництва стане підтримкою його ефективності та рівня конкурентності.

В умовах сучасного бізнес-середовища забезпечення економічної безпеки бізнес-структур стає одним із основних пріоритетів для держави в цілому, кожного власника та керівника такого бізнесу. Основні характеристики економічної безпеки підприємства в сучасних умовах –це перш за все: забезпечення фінансової стійкості, та фінансової незалежності від стороннього капіталу; підвищення ефективності діяльності підприємства; інноваційні впровадження та охорона комерческої таємниці; захист від конкурентів; мінімізація внутрішніх ризиків; слідування за екологічністю власного виробництва; постійний моніторинг зовнішньої і внутрішньої середовища; забезпечення високого рівня захисту комунікативних та інформаційних потоків на підприємстві і др. [4].

Методики управління економічною безпекою, які використовувались раніш, у більшості своєї орієнтовані на залученні високих прибутків без огляду на сучасні потреби суспільства, такі, як: антикорупційна політика, екологія, комунікативні зв'язки, лояльність співробітників та клієнтів, кібербезпека, репутації компанії, і др. А для цього необхідне створення інноваційної комплексної системи економічної безпеки підприємства, яка з одного боку враховувала основну мету самого підприємства, а з іншого базувалася на сучасних потребах суспільства.

Список використаних джерел

1. Міненко М.В. Сутність та види суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств. *Ефективна економіка*. № 2, 2014. С. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=2802>.
2. Криштанович М.Ф. Механізми державного управління щодо забезпечення економічної безпеки підприємств в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. № 16, 2017. С. 22-24. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2017/6.pdf.
3. Гой І.В., Смелянська Т.П. Підприємництво: навч. посібник. Київ : "Центр учбової літератури", 2013. 368 с.
4. Воловельська І.В., Ветров Е., Утемсинова Ж. Економічна безпека підприємства: сучасні методи управління. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 83, 2023. С. 199-205. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.83.300280>.

Igor Ivitskiy,
PhD, Associate
Professor, Founder,
Doctor Ads, London

УДК 659.113.71
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.08>

PAC LEARNING BOUNDS UNDER LABEL NOISE: SAMPLE COMPLEXITY IMPLICATIONS FOR CONVERSION FRAUD IN AUTOMATED BIDDING

Automated bidding now dominates digital advertising. Industry analysis of more than four thousand Performance Max campaigns places Smart Bidding's share above 90% by 2025, with Performance Max cost share peaking near 82% of Google Shopping spend in May 2024 [1]. These systems function as contextual bandits: they observe conversion events, update predictive models, and reallocate budget to maximize an advertiser-defined objective. The entire architecture rests on a single assumption, that recorded conversion events constitute reliable training labels. When adversaries inject fraudulent conversions into the training pipeline, this assumption collapses. The resulting label corruption can be formalized through Probably Approximately Correct (PAC) learning theory, and the consequences for campaign feasibility are severe.

The classification noise model, introduced by Angluin and Laird [2], provides the appropriate framework. Each label in a training set is independently flipped with probability η , the noise rate. PAC learning remains feasible if and only if $\eta < 0.5$; above this threshold, learning becomes information-theoretically impossible [2].

Conversion fraud maps directly onto this model: a fraudulent form submission records a non-conversion as a conversion, flipping a negative label to positive. The campaign fraud rate f corresponds precisely to the noise rate η in the Angluin-Laird framework.

Under noise rate η , sample complexity scales as $m(\eta) = m_0/(1 - 2\eta)^2$, where m_0 is the clean-data requirement [2]. The full PAC bound, incorporating the VC dimension d of the hypothesis class, the desired accuracy ε , and the confidence parameter δ , takes the form:

$$m(\varepsilon, \delta, \eta) = O\left(\frac{d + \ln(1/\delta)}{\varepsilon^2(1 - 2\eta)^2}\right) \quad (1)$$

The factor $1/(1 - 2\eta)^2$ diverges as $\eta \rightarrow 0.5$, establishing a hard impossibility boundary. Applying this bound to empirically observed fraud rates [3] produces the following multipliers. At $\eta = 0.10$ (a baseline for sophisticated invalid traffic on premium search), the multiplier equals 1.56. At $\eta = 0.25$ (the fraud rate documented in lead-generation campaigns [3]), it reaches 4.0: four times the conversion volume is needed compared to clean conditions. At $\eta = 0.40$ (audience networks), the multiplier is 25.0. At $\eta = 0.45$, it exceeds 100.0. Many campaigns, particularly those with limited budgets or niche audiences, simply cannot generate enough conversions to cross these thresholds. The fraud rate pushes the effective sample requirement beyond what is practically attainable, rendering algorithmic optimization non-functional even when platform metrics suggest otherwise.

A critical complication arises from the noise structure. The Angluin-Laird bound assumes symmetric noise, where labels flip in both directions equally. Conversion fraud, however, is asymmetric: genuine non-conversions are flipped to conversions, but the reverse does not occur. Natarajan, Dhillon, Ravikumar, and Tewari [4] demonstrated that class-conditional (asymmetric) label noise is approximately 1.7 times more damaging to classifier performance than symmetric noise at the same aggregate rate. Their method introduces unbiased surrogate loss functions that correct for known noise rates, yet this correction requires accurate estimation of the noise transition matrix, a non-trivial task in advertising where the true fraud rate is itself uncertain [5]. Accounting for this asymmetry, a campaign at a 25% fraud rate faces an effective multiplier closer to 6.8x than to the symmetric-case 4.0x.

A related empirical finding reinforces the concern. Zhang, Bengio, Hardt, Recht, and Vinyals [6] showed that deep neural networks can fit datasets with entirely random labels, achieving near-perfect training accuracy while test accuracy collapses to chance. In advertising, this means a platform's conversion-prediction model can appear stable and confident while its true predictive power on new data is negligible. The model memorizes noise, including fraudulent conversions, rather than learning

the genuine signal. This creates a dangerous information asymmetry: platform-reported metrics remain steady or improve, while verified business outcomes deteriorate.

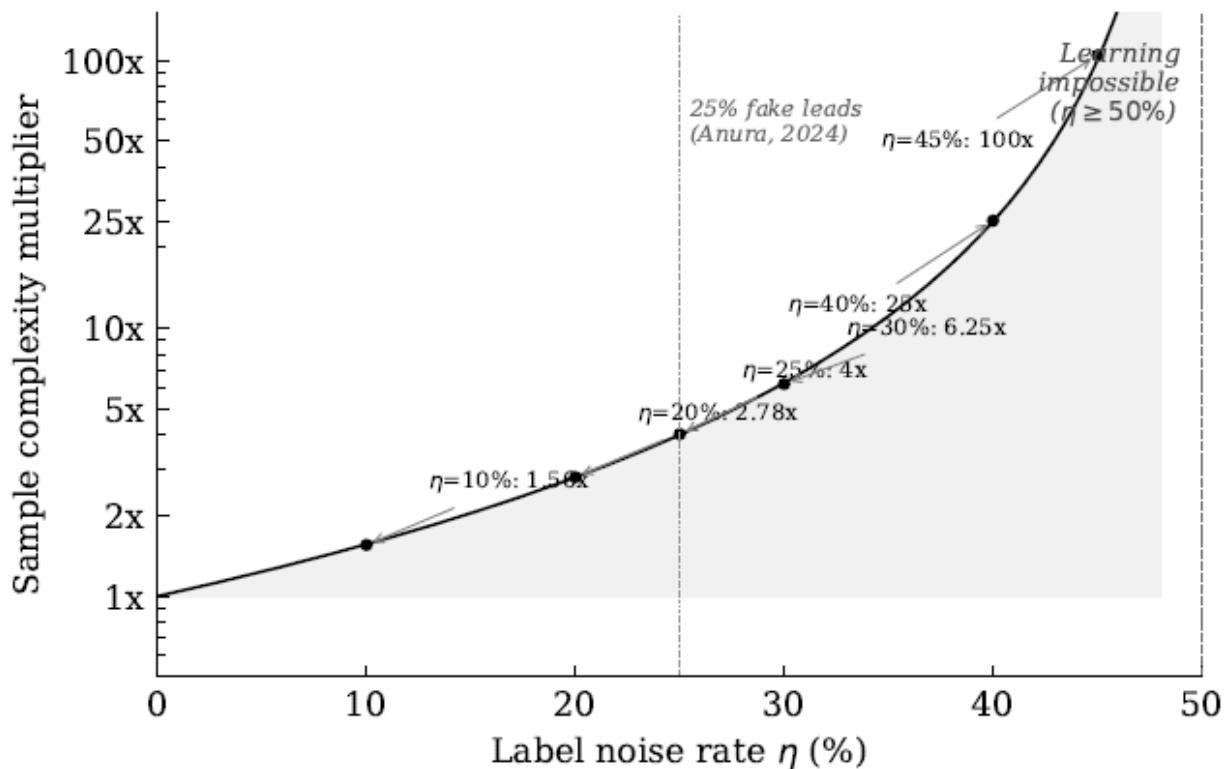

Fig. 1. Sample complexity multiplier as a function of label noise rate, based on the Angluin-Laird PAC bound (Eq. (10)). The y-axis uses a logarithmic scale to accommodate the explosive growth near $\eta = 50\%$. At the empirically observed lead generation fraud rate of 25%, an advertiser requires 4x the data volume that would be sufficient under clean conditions. At 45% noise, the multiplier exceeds 100x. The vertical dashed line at $\eta = 50\%$ marks the impossibility boundary

These results reinforce the data quality foundations of the M.A.T.H. Framework [7], which identified data corruption as the primary constraint on optimization performance via the data processing inequality. The PAC bounds add quantitative precision: they specify the additional data volume required to compensate for a given fraud rate and identify the threshold beyond which compensation becomes impossible. For advertisers operating in environments with fraud rates above 10 to 15%, investing in signal verification at the data layer, before corrupted conversions enter the optimization pipeline, is not an optional enhancement but a structural prerequisite [3, 8]. Without clean labels, the PAC bounds guarantee that algorithmic optimization converges toward objectives serving the adversary, not the advertiser.

References

1. State of Performance Max 2025: insights from 4,000+ campaigns: industry report / Smarter Ecommerce. 04.04.2025. URL: <https://smarter-ecommerce.com/blog/en/google-ads/state-of-performance-max-campaigns-2025>.

2. Angluin D., Laird P. Learning from noisy examples. Machine Learning. 1988. Vol. 2, No. 4. P. 343–370. DOI: 10.1023/A:1022873112823.
3. Ivitskiy I., Savchenko D., Sydorenko D. Data integrity as the terminal constraint in AI-driven advertising: an information-theoretic analysis of conversion fraud and agentic threat evolution. Zenodo. 2026. DOI: 10.5281/zenodo.18675362.
4. Natarajan N., Dhillon I. S., Ravikumar P., Tewari A. Learning with noisy labels. Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS). 2013. Vol. 26. P. 1196–1204.
5. Ivitskiy I. Calibrate or crash: a guide to using incrementality tests to stop model drift in MMM and MTA. Research Europe, 17.01.2026. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2026/01/re-17.01.2026-59-62.pdf>.
6. Zhang C., Bengio S., Hardt M., Recht B., Vinyals O. Understanding deep learning requires rethinking generalization. Proceedings of ICLR. 2017. arXiv: 1611.03530.
7. Ivitskiy I. The M.A.T.H. framework: a first-principles approach to quant marketing in high-uncertainty environments. Zenodo. 2026. DOI: 10.5281/zenodo.18552246.
8. Frénay B., Verleysen M. Classification in the presence of label noise: a survey. IEEE Transactions on Neural Networks and Learning Systems. 2014. Vol. 25, No. 5. P. 845–869. DOI: 10.1109/TNNLS.2013.2292894.

Кононенко С. О.,

УДК 339.13:004.738.5(477)

доктор філософії з менеджменту,
молодший науковий співробітник,
Національний університет "Чернігівська
політехніка", м. Чернігів

Бондаренко А. А.,

здобувач третього (освітньо-
наукового) рівня вищої освіти,
Національний університет "Чернігівська
політехніка", м. Чернігів

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Електронна комерція в Україні упродовж 2017-2021 років демонструвала стале зростання в більшості асортиментних груп, що відповідало тренду зміцнення довоєнного споживчого ринку та розширення аудиторії e-commerce.

Водночас повномасштабна війна стала критичним зовнішнім шоком для цієї сфери, що позначилося на поведінці покупців, структурі попиту та споживчих витратах. Характерною ознакою воєнного періоду є те, що помірне скорочення кількості користувачів вебресурсів електронної комерції супроводжується значно більш різким спадом споживчих витрат, що свідчить про домінування факторів падіння платоспроможного попиту над фактором втрати аудиторії. Що обумовлює потребу в поглибленому аналізі структурних змін ринку, зокрема у сегментному розрізі, та виявленні чинників, які визначають адаптивність суб'єктів e-commerce до кризових умов.

Важливим аспектом сучасного розвитку української електронної комерції є концентрація трафіку та споживчої активності навколо провідних онлайн-платформ, передусім неспеціалізованих маркетплейсів і C2C-майданчиків, що пропонують широкі асортиментні можливості та відповідають запиту на економію в умовах ринкової невизначеності та економічної нестабільності. Домінування мобільного трафіку формує нові вимоги до цифрової інфраструктури, UX/UI-оптимізації та технологічної підтримки платформ, що посилює значення управлінських рішень щодо цифрової модернізації та підвищення ефективності бізнес-процесів. У цьому контексті зростає роль аутсорсингових послуг як інструменту забезпечення операційної стійкості, швидкої адаптації до змін та підтримки конкурентних позицій компаній, які функціонують у середовищі високої турбулентності й посиленої конкуренції за увагу та лояльність споживачів.

Таблиця 1

**Динаміка користувацької бази електронної комерції
в Україні за 2017-2024 роки, за категоріями, млн осіб**

Сегмент електронної комерції	Рік							
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Краса, здоров'я, побут	4,5	5,4	6,2	7,0	7,7	7,0	7,5	7,9
Напої	2,4	2,9	3,4	3,9	4,4	4,1	4,5	4,8
Електроніка	6,8	8,1	9,4	10,8	12,1	11,0	11,9	12,6
Мода	6,6	7,9	9,1	10,4	11,7	10,8	11,7	12,5
Їжа	2,2	2,7	3,2	3,7	4,2	3,9	4,2	4,5
Меблі	2,7	3,4	4,1	4,9	5,8	5,5	6,1	6,7
Медіа	4,7	5,8	6,6	7,5	8,5	7,7	8,4	8,9
Іграшки, хобі, рукоділля	4,8	6,0	7,2	8,5	9,8	9,3	10,3	11,1

Джерело: узагальнено авторами на основі [1].

За період 2017-2021 років більшість вітчизняних категорій електронної комерції продемонстрували стійке зростання кількості користувачів, що свідчило

про зміцнення довоєнного ринку електронної комерції (табл. 1). Під час війни спостерігаємо помірне зниження кількості користувачів, які відвідували вебресурси електронної комерції, однак, порівнявши їх із даними щодо обсягів доходів (табл. 1), помітне радикальне скорочення витрат (причинами чого є падіння платоспроможного попиту, а не втрата самої аудиторії).

Аналіз структури трафіку та рейтингів відвідуваності (рис. 1) свідчить про домінування вітчизняних онлайн-платформ, тобто, користувачі надають перевагу купівлі товарів на місцевих вебсайтах електронної комерції. Найбільшу частку трафіку розподілено між неспеціалізованими маркетплейсами, асортимент яких є достатньо широким, аби привернути увагу широкої аудиторії. Крім того, популярним є формат C2C-платформи: наприклад, olx.ua відзначено у якості провідного маркетплейсу вторинного ринку, що свідчить про те, що попит на товари та послуги значною мірою обумовлюється зовнішніми умовами, які спричиняють бажання людей зменшити витрати при купівлі товару.

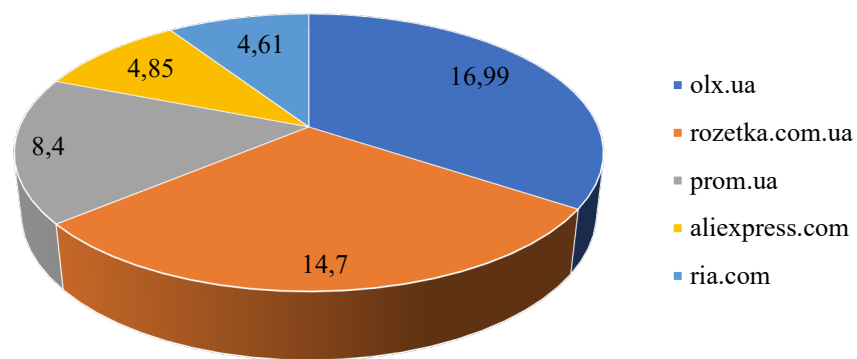

Рис. 1. Розподіл трафіку найпопулярніших платформ електронної комерції в Україні за часткою трафіку, 2025 рік, %
Джерело: узагальнено авторами за даними [2].

На основі аналізу ринкових джерел та самостійного дослідження із використанням ресурсу Similarweb нами було виділено п'ять найбільш популярних вебсайтів електронної комерції та проаналізовано їхню діяльність за низкою показників (табл. 2). Результати аналізу даних табл. 2 дозволили виявити, що, по-перше, всі онлайн-майданчики демонструють домінування мобільного трафіку в діяльності: частка користувачів, що взаємодіють із вебресурсом через мобільні пристрої або із їх допомогою здійснюють купівлю товарів знаходиться у межах 59,1-82,9%. Таке співвідношення демонструє сформовану модель

споживання в електронній комерції, яка потребує відповідної оптимізації інтерфейсів, розробки мобільних додатків, адаптації контенту для мобільних пристроїв. У більшості випадків такі ініціативи потребують кваліфікованих спеціалістів, здатних здійснити необхідну модернізацію. Як наслідок, підприємства електронної комерції можуть залучати зовнішніх провайдерів для того, щоб зменшити витрати на самостійне впровадження подібних змін.

Таблиця 2

**Показники діяльності найбільш популярних вебсайтів
 електронної комерції України (дані станом на липень 2025 року)**

Показник	Назва вебресурсу				
	rozetka.com.ua	prom.ua	olx.ua	epicentrk.ua	bigl.ua
Глобальний рейтинг	#767	#1,332	#475	#3,145	#18,139
Рейтинг по країні	#7	#13	#5	#34	#204
Світовий галузевий рейтинг	#59	#77	-	#121	#272
Загальна кількість відвідувань, млн.	44,12	28,52	54,29	14,93	2,827
Розподіл пристроїв (настільний комп'ютер/мобільний), %	40,9 / 59,1	34,2 / 65,8	37,4 / 62,6	27,1 / 72,9	17,1 / 82,9
Тривалість візиту	00:05:22	00:06:25	00:06:48	00:02:50	00:01:22
Кількість переглянутих сторінок за відвідування, од.	6,21	5,88	10,76	4,21	3,68
Показник відмов покупців, %	29,75	29,86	23,98	41,76	40,42
Перегляди сторінок, млн.	273,9	167,6	584,2	62,84	10,41

Джерело: узагальнено авторами із використанням ресурсу *Similarweb*.

Отже, платформи OLX, Rozetka і Prom акумулюють ключову частку загального онлайн-товарообігу, демонструючи актуальність маркетплейсів як платформ взаємодії. Така ситуація на ринку зумовлена тим, що ключові гравці намагаються сформувати своєрідні "центри споживання", які об'єднуюватимуть сформовану базу покупців. Саме тут аутсорсингові послуги забезпечує підтримку ефективності внутрішніх бізнес-процесів, спрямованих на утримання уваги та залучення покупців.

Список використаних джерел

1. eCommerce – Ukraine. Statista Market Forecast. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/outlook/emo/ecommerce/ukraine> (дата звернення 15.04.2026).
2. Website Rankings. *SimilarWeb Identity*. URL: https://pro.similarweb.com/#/digitalsuite/markets/webmarketanalysis/mapping/E-commerce_and_Shopping~Marketplace/804/3m?webSource=Desktop (дата звернення 15.04.2026).

Мартин О. М.,

УДК 364-5:005.7

канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри права та
менеджменту у сфері цивільного захисту,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності, м. Львів

Мартинець Ю. Б.,

здобувачка першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти,
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності, м. Львів

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Соціальні заклади є важливою складовою суспільної інфраструктури, оскільки забезпечують задоволення базових потреб населення у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та реабілітації. Соціальні установи функціонують у складному середовищі, що характеризується нестабільністю, обмеженістю ресурсів, зростанням потреб населення та підвищеними вимогами до якості послуг. Відповідно у сучасних умовах трансформації соціально-економічного середовища управління соціальними закладами набуває особливої актуальності.

Управління соціальним закладом являє собою цілеспрямований процес планування, організації, мотивації та контролю діяльності, спрямований на ефективне використання ресурсів для задоволення соціальних потреб населення. Управління такими закладами має специфічні риси, що відрізняють його від управління комерційними організаціями. Передусім, діяльність соціальних закладів спрямована не на отримання прибутку, а на досягнення соціального ефекту. Це визначає особливий характер управлінських рішень, які мають враховувати суспільну значущість, доступність і якість послуг.

Особливістю сучасного етапу є перехід до клієнтоорієнтованої моделі управління, де отримувач соціальних послуг розглядається як активний учасник процесу, а не лише як об'єкт впливу. При цьому важливим є поєднання адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів ринкового управління.

У сучасних умовах управління соціальними закладами характеризується зростанням складності управлінських процесів, що пов'язано із динамічними

змінами зовнішнього середовища, зокрема економічними та соціальними трансформаціями.

На функціонування соціальних закладів сьогодні впливає низка глобальних і національних факторів, а саме: економічна нестабільність; демографічні зміни; урбанізаційні процеси; цифровізація суспільства; військові виклики та соціальні кризи. Серед кризових факторів особливе місце займають воєнні дії та соціально-економічна нестабільність, які суттєво змінюють структуру попиту на соціальні послуги. Зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, осіб, які потребують психологічної підтримки, реабілітації та соціальної адаптації. У таких умовах зростає навантаження на систему соціального захисту, що потребує адаптації управлінських механізмів і потребує пошук нових напрямів соціальної роботи. Так, у прифронтових районах новими напрямками соціальної роботи стали: підтримка фізичної і психологічної безпеки працівників і населення, релокація та забезпечення базових потреб, підтримка сімей працівників, допомога в правових питаннях, адаптація до нових умов праці, навчальні та профілактичні програми [1, с. 178.]. Зараз посилюється роль місцевого самоврядування у забезпеченні функціонування соціальних закладів, що обумовлює необхідність підвищення ефективності управління на локальному рівні.

Однією з ключових проблем управління соціальними закладами є недостатнє фінансування [2, с. 30]. Соціальні заклади значною мірою залежать від державного та місцевих бюджетів, що обмежує їх можливості щодо розвитку. Недостатнє фінансування призводить до зношеності матеріально-технічної бази, обмеженого впровадження інновацій, низького рівня оплати праці, скорочення обсягів або якості послуг. Це негативно впливає на якість надання соціальних послуг та рівень задоволеності їх отримувачів.

Ще однією важливою проблемою є кадрове забезпечення, яке є критичним фактором ефективності діяльності соціального закладу. Відтік кваліфікованих фахівців, трудова міграція, недостатня мотивація працівників, а також професійне вигорання знижують ефективність діяльності соціальних установ. Особливо гостро стоїть проблема емоційного виснаження працівників, які працюють з вразливими категоріями населення. Управління персоналом у таких умовах потребує впровадження сучасного мотиваційного середовища, розвитку та підтримки працівників.

Окрему увагу слід приділити проблемі адаптації до кризових умов, зокрема військових викликів та соціальних потрясінь. Соціальні заклади змушені швидко реагувати на зміну потреб населення, забезпечувати підтримку внутрішньо переміщених осіб і соціальний супровід різних категорій населення, працювати

в умовах підвищеного навантаження та обмежених ресурсів. Сьогодні актуальним є розвиток системи психосоціальної підтримки, яка є надзвичайно важливою в умовах кризових ситуацій. Сучасні соціальні заклади стикаються з проблемами соціальної реабілітації населення, що постраждало внаслідок кризових явищ, зокрема війни. Це вимагає впровадження нових підходів до управління соціальними процесами.

Суттєвим викликом є також цифровізація управлінських процесів в соціальних закладах [2, с. 31]. Багато соціальних закладів залишаються недостатньо інтегрованими у цифрове середовище, що проявляється у відсутності сучасних інформаційних систем, паперовому документообігу, низькому рівні цифрових компетенцій персоналу. Це ускладнює облік, планування та контроль діяльності. Водночас впровадження інформаційних систем потребує додаткових економічних ресурсів і відповідної підготовки персоналу.

Проблеми управління соціальними закладами також пов'язані з недостатньою гнучкістю управління, бюрократизацією управлінських процесів, відсутністю стратегічного планування, слабкою комунікацією між підрозділами.

Для вирішення зазначених проблем необхідно впроваджувати комплексний та інноваційний підхід до управління соціальними закладами, який повинен передбачати оптимізацію фінансового забезпечення, розвиток кадрового потенціалу, цифрову трансформацію, впровадження стратегічного управління і використання принципів кризового менеджменту.

Насамперед доцільно посилити фінансову автономію установ, розширити можливості залучення позабюджетних ресурсів, у тому числі через грантові програми та партнерство з громадськими організаціями, розширення державно-приватного партнерства, впровадження фінансового планування та контролю.

Важливим напрямом є модернізація системи управління персоналом, яка передбачає впровадження ефективних мотиваційних механізмів, розвиток корпоративної культури, підтримку професійного розвитку працівників та створення сприятливого психологічного клімату в колективі. В цьому контексті важливим є також розвиток соціокомунікативної компетентності фахівців соціальної сфери як важливого аспекту людської взаємодії та спілкування, яка "охоплює набір навичок, які дають можливість людині ефективно спілкуватися, розуміти інших, висловлювати свої думки й ідеї зрозуміло і впливово" [3, с. 38].

Інноваційний підхід до вирішення проблем в управлінні соціальними закладами передбачає "інтеграцію новітніх технологій з традиційними методами менеджменту, що підвищує ефективність системи управління" [4].

Інноваційний підхід передбачає розвиток цифрових навичок персоналу, активне впровадження електронного документообігу, цифрових технологій, що дозволить підвищити прозорість управління, оптимізувати процеси обліку та контролю, а також покращити доступ громадян до соціальних послуг. Це забезпечує клієнтоорієнтованість управління соціальним закладами.

Сьогодні важливим також є розвиток стратегічного управління соціальними закладами, що передбачає формування довгострокових цілей, аналіз зовнішнього середовища та гнучке реагування на зміни. Особливого значення набуває застосування принципів кризового менеджменту та управління ризиками, забезпечення гнучкості управління та підвищення рівня готовності до надзвичайних ситуацій.

Отже, управління соціальними закладами в умовах сьогодення характеризується високим рівнем складності та динамічності. Основними проблемами є обмежене фінансування, кадрові труднощі, низький рівень цифровізації та вплив кризових факторів. Водночас існують значні можливості для підвищення ефективності управління через впровадження сучасних управлінських підходів, розвиток кадрового потенціалу, цифрову трансформацію та стратегічне планування. Комплексне застосування запропонованих заходів сприятиме підвищенню якості соціальних послуг, ефективному використанню ресурсів та забезпеченню сталого розвитку соціальних закладів.

Список використаних джерел

1. Борисюк С., Мещан І., Кузьміна М., Лоцман С. Інноваційні підходи до організації соціальної роботи на підприємствах у прифронтових районах. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. Вип. 1. С. 174–181.
2. Гасюк І.Л. Особливості публічного управління соціальною сферою та роль соціальних стандартів. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. № 1. С. 27-35.
3. Глядик Б.М., Петришин Л.Й., Кульчицький В.Й., Кульчицький Т.Р. Сутність соціокомунікативної компетентності майбутніх спеціалістів у соціальній сфері. *Освітня аналітика України*. 2024. № 1(27). С. 34-45.
4. Халіна О.В., Сидоренко Я.А. Інноваційні підходи до підвищення ефективності управлінських рішень в умовах невизначеності. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 71. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5476>.

Нестеренко О. О.,

УДК 338.47

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний транспортний університет, м. Київ

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.09>

Спіцина А. Є.,

канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри економіки,
Національний транспортний університет, м. Київ

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ЯК ВЕКТОР АКТИВІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Транспорт є однією з важливих базових галузей економіки України, забезпечує її внутрішні та зовнішні транспортно-економічні зв'язки та транспортні потреби населення, відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, підвищуючи конкурентоспроможність національної економіки та якості життя населення. Діяльність транспортної системи країни сприяє нормальному функціонуванню всіх галузей громадського виробництва, соціально-економічному розвитку та зміцненню обороноздатності держави, міжнародному співробітництву України, а також певною мірою забезпечує економічну та національну безпеку держави.

Оскільки людські ресурси в сучасних умовах є визначальним чинником розвитку та управління змінами на підприємствах транспорту, належне управління ними забезпечить формування здатності персоналу працювати продуктивно відповідно до вимог сьогодення і глобалізації.

У сучасному економічному середовищі, яке характеризується ризиком, невизначеністю, динамічністю та підвищеною інтенсивністю конкуренції, стратегічне управління людськими ресурсами є однією з найважливіших не тільки через логіку планового стратегічного розвитку, скільки все більше як єдино можливий стратегічний фактор інноваційно-креативного розвитку підприємства. Тобто персонал підприємства стає основою забезпечення його конкурентоспроможності та передумовою проектування успішного управління в умовах існуючих вимог до розвитку підприємств, відповідно, перед сучасними підприємствами постає питання вдосконалення стратегічного управління людськими ресурсами з урахуванням сучасних умов господарювання.

Людські ресурси або особовий склад підприємства складають її персонал, що поєднує складові частини трудового колективу підприємства – конкретних особистостей з їх неповторними характерами, запитами, поведінкою, переживаннями[2]. Людські ресурси є цінними джерелом конкурентної переваги підприємства, забезпечують підприємству певну гнучкість і прихильність з боку оточення. В даному контексті виділяють два джерела конкурентної переваги: виняткові здібності, що стосуються виняткової компетентності персоналу компанії та виняткові ресурси, яких не мають інші підприємства. Відтак, конкурентну перевагу можна досягти за допомогою кваліфікованої робочої сили в організації, яка заохочує конкуренцію з урахуванням зміни ринку, якості виробництва та обслуговування [1].

Управління людським ресурсами визначено як стратегічний та узгоджений підхід до управління найбільш цінними активами підприємства – людьми, що працюють там і індивідуально та колективно вносять свій вклад в досягнення її цілей[2]. Управління людськими ресурсами пов'язують із "сукупністю взаємопов'язаних політик з ідейно-філософським обґрунтуванням на основі розгляду чотирьох аспектів: конкретна сукупність переконань і припущень; стратегічна спрямованість, інформаційне забезпечення рішень про управління людьми; центральне залучення керівників середньої ланки; опора на набір "важелів" формування трудових відносин"[3].

Таким чином, основу концепції управління людськими ресурсами складає ідея про зростаючу роль особистості працівника, його участі у процесах управління, важливість вміння формувати і направляти уміння і навички у відповідності із задачами, які стають перед підприємством.

Важливість і актуальність розгляду питання управління людськими ресурсами в умовах активізації діяльності транспортних підприємств обумовлена необхідністю розвитку вітчизняних підприємств відповідно і до особливостей міжнародного бізнес-середовища.

У джерелах [2,3] розглядаються такі концепції розвитку людських ресурсів:

- концепція патерналізму як ідеологія управління людьми, що базується на можливості досягнення в суспільстві "соціального миру" шляхом "соціального партнерства" і "соціального патронажу";

- класичні теорії, які базуються на положеннях "наукової організації праці", розподілі праці та глибокій спеціалізації працівників, створенні універсальних принципів управління;

- концепції людських відносин, які на зміну механістичним чинникам продуктивності розвивають важливість відносин між керівником і підлеглим, відчуття працівником своєї корисності, а також почуття індивідуальної значущості;

- концепції людських ресурсів, які виділяють особливий вид ресурсів організації та базуються на найбільш ефективному використанні здібностей працівників відповідно до цілей і завдань підприємства.

Концепція людських стосунків розвивалась на засадах гуманістичного підходу, який виходить із уявлення про організацію як культурний феномен, що розглядається як процес створення реальності, яка дозволяє людям бачити і розуміти події, дії, ситуації, таким чином формуючи власну модель поведінки.

Наслідком стало розроблення та запровадження у практику Програмою розвитку ООН Індексу людського розвитку, визнаного у всьому світі як інтегрального показника стану соціально-економічного розвитку країн світу, що відображає досконалість соціально-трудових відносин у них.

Україна значно поступається у економічному критерію розвитку людських ресурсів[1]. Визнаючи важливість усіх інших складових Індексу людського розвитку, слід підкреслити, що саме економічний розвиток і справедливий розподіл ресурсів має значний вплив на місце країни у рейтингу людського розвитку. На думку експертів, а також як свідчить світовий досвід розвинутих країн, досягнення належного рівня людського розвитку в Україні можливе за рахунок реалізації реформ, у центрі яких стоять інтереси людей.

Важливим чинником розвитку людських ресурсів є ринок праці, що сьогодні в Україні характеризується зростаючим відтоком фахівців, особливо у сфері ІТ-технологій в інші країни. Це загострює конкуренцію фахівців, що залишилися в країні серед українських роботодавців. Мотивація праці та вирівнювання доходів для висококваліфікованих професій дозволять покращити ситуацію із кадрами та зупинять їх відтік у більш розвинуті країни. тенденцій діяльності та створення відповідних кваліфікованих робочих місць вимагає більшого акценту на освіту і професійну підготовку персоналу для забезпечення можливостей впровадження безперервних змін. В сучасних умовах система високоефективної роботи з людськими ресурсами транспортних підприємств спрямована на підвищення ефективності роботи персоналу шляхом застосування інноваційних методів управління, а також передових інформаційних систем і технологій управління.

В Україні у багатьох випадках складається ситуація, коли фахівці, які отримали традиційну освіту у сфері управління персоналом чи менеджменту працюють в умовах, які вимагають нових знань, навиків, компетенцій. Окрім того, що сучасний керівник повинен розуміти середовище, в якому працює, він повинен знати, які підходи і методи до управління персоналом необхідно застосовувати, щоб досягати поставлених цілей. Тут слід зазначити, що саме особистісний та професійний розвиток людей у сфері управління людськими

ресурсами дозволяє досягати успіху компаніям, які очолюють керівники, що розуміють необхідність самонавчання і спонукають до цього своїх підлеглих.

Щодо особливостей розвитку людських ресурсів у світі, які повинні враховувати у своїй діяльності вітчизняні підприємства в сучасних умовах, то на увагу заслуговують такі: цифрова революція і глобалізація можуть збільшити не лише багатство економіки, а й багатство людського життя. Глобалізація і цифрова революція відкривають нові можливості. Це стосується тих, хто має доступ до технологій та Інтернету, кому доступні більші можливості і щодо вибору роботи, і щодо способу її виконання. Однак при цьому виникають нові ризики, адже дедалі більше робочих місць стають нестабільними, з неповною і короткостроковою зайнятістю, без контракту. Цифрові технології на глобальних ринках поєднують виробників зі споживачами, розширюють доступ до товарів, послуг, фінансів, технологій, ідей. Важливу роль відіграє навчання протягом усього життя, оскільки навички швидко застарівають.

Розробка стратегій активізації підприємств, які сприяють створенню різноманітного та інклюзивного робітничого колективу дуже є важливою складовою для підвищення інновацій, креативності, продуктивності та рівня задоволеності співробітників. Та розробка гнучких стратегій, які можуть адаптуватися до змін усередині та поза організацією. Це включає готовність до змін у технологіях, економічних умовах, законодавстві та інших аспектах.

Стратегія управління людськими ресурсами відіграє критичну роль у забезпеченні успіху транспортного підприємства, оскільки якість людського капіталу є ключовим фактором конкурентоспроможності та досягнення цілей.

Список використаних джерел

1. Зайченко О.І., Кузнецова В.І. Управління людськими ресурсами : навчальний посібник / за наук.ред. О.І. Зайченко. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2015. 232 с.
2. Лаптев В.І. Особливості державного управління розвитком людських ресурсів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. С. 542–547. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018>
3. Псюк Р.М. Особливості управління розвитком людських ресурсів в умовах активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 27(2). С. 41-46.

Новіков А.,

УДК 005.32:005.7

доктор філософії,

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.10>

викладач кафедри інтелектуальних

програмних систем і технологій,

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна, м. Харків

Гончарук Д.,

здобувач вищої освіти

першого (бакалаврського) рівня,

спеціальність F3 Комп'ютерні науки,

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна, м. Харків

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ VS ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ У МЕНЕДЖМЕНТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У сучасних умовах трансформації економічного середовища, цифровізації та зростання рівня невизначеності проблема співвідношення раціональності та ірраціональності у менеджменті набуває особливої актуальності. Традиційні підходи до управління ґрунтувалися на припущенні про раціональну поведінку суб'єктів, відповідно до якої менеджер здатен обробити всю наявну інформацію, оцінити альтернативи та обрати оптимальне рішення [1]. Такий підхід тривалий час вважався базовим у теорії управління, проте сучасна практика доводить його обмеженість.

У реальних умовах функціонування організацій управлінські рішення приймаються в середовищі, яке характеризується нестабільністю, інформаційною асиметрією та часовими обмеженнями. Саме тому концепція обмеженої раціональності, запропонована Г. Саймоном, отримала широке визнання, оскільки вона враховує когнітивні обмеження людини та її здатність діяти не оптимально, а достатньо ефективно в конкретних умовах [3]. Менеджер у такому випадку не шукає найкращого рішення, а обирає перше прийнятне, що задовольняє задані критерії.

Ірраціональність у менеджменті проявляється через вплив когнітивних упереджень, які систематично спотворюють процес прийняття рішень. До найбільш поширених належать ефект якоря, евристика доступності, надмірна впевненість та ефект підтвердження власної точки зору [4]. Наприклад, керівник може переоцінювати значення першої отриманої інформації або приймати рішення, спираючись на власний досвід, навіть якщо він не є репрезентативним.

У колективному управлінні додатково виникає феномен групового мислення, коли прагнення до згоди переважає над критичним аналізом альтернатив.

Разом із тим, ірраціональність не слід розглядати виключно як негативне явище. У багатьох випадках інтуїція, сформована на основі досвіду, дозволяє приймати швидкі та достатньо ефективні рішення в умовах дефіциту часу. Особливо це характерно для ситуацій, пов'язаних із кризовим управлінням або високим рівнем невизначеності, де класичні аналітичні методи не встигають забезпечити необхідну швидкість реагування [5]. Таким чином, інтуїтивні механізми можуть доповнювати раціональний аналіз, а не суперечити йому.

Важливим напрямом сучасних досліджень є інтеграція поведінкової економіки у практику менеджменту. Вона дозволяє враховувати реальні особливості поведінки людей, включаючи їхню схильність до ірраціональних рішень. Застосування таких підходів, як теорія "підштовхування" (nudge), дає змогу впливати на процес прийняття рішень без жорсткого примусу, формуючи більш ефективні управлінські механізми [6].

Крім того, розвиток цифрових технологій та аналітичних інструментів відкриває нові можливості для зменшення впливу ірраціональних факторів. Використання систем підтримки прийняття рішень, великих даних та штучного інтелекту дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень, зменшити суб'єктивність та мінімізувати вплив когнітивних викривлень. Однак навіть за наявності таких інструментів повністю усунути ірраціональність неможливо, оскільки вона є невід'ємною складовою людської природи.

У контексті сучасних викликів, зокрема економічної нестабільності та мілітарного впливу, здатність менеджера поєднувати раціональний аналіз із інтуїтивним баченням набуває особливої значущості. Ефективний керівник має не лише володіти аналітичними інструментами, але й усвідомлювати власні когнітивні обмеження, критично оцінювати інформацію та враховувати поведінкові аспекти прийняття рішень.

Отже, сучасний менеджмент відходить від жорсткого протиставлення раціональності та ірраціональності, переходячи до їх інтеграції. Поєднання логічного аналізу, інтуїції та поведінкових підходів створює передумови для підвищення ефективності управління та адаптації організацій до складних умов функціонування.

Список використаних джерел

1. Друкер П. Ф. Практика менеджменту. Київ: Основи, 2007. 398 с.
2. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.

3. Simon H. A. Administrative Behavior. New York: Free Press, 1997. 368 p.
4. Tversky A., Kahneman D. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. Science. 1974. Vol. 185. P. 1124–1131.
5. Gigerenzer G. Gut Feelings: The Intelligence of the Unconscious. New York: Viking, 2007. 280 p.
6. Thaler R. H., Sunstein C. R. Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness. New Haven: Yale University Press, 2008. 312 p.

Новіков А.,

доктор філософії,
викладач кафедри інтелектуальних
програмних систем і технологій,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

Заїченко Ю.,

здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня,
спеціальність F3 Комп'ютерні науки,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків

УДК 005.311.6:004.65

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.11>

РОЛЬ BIG DATA У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

У сучасних умовах цифрової трансформації економіки дані стають одним із ключових ресурсів розвитку організацій. Зростання обсягів інформації, що генерується як внутрішніми бізнес-процесами, так і зовнішнім середовищем, зумовлює необхідність використання технологій big data для підтримки управлінських рішень. Саме тому концепція data-driven management поступово витісняє традиційні інтуїтивні підходи до управління [1].

Big data характеризуються трьома основними ознаками: обсягом (volume), швидкістю обробки (velocity) та різноманітністю (variety), що суттєво ускладнює їх аналіз традиційними методами [2]. У цьому контексті використання сучасних аналітичних інструментів, включаючи машинне навчання та штучний інтелект, дозволяє перетворювати великі масиви даних у цінну управлінську інформацію. Завдяки цьому менеджери отримують можливість приймати більш обґрунтовані рішення на основі реальних даних, а не лише досвіду чи припущень.

Використання big data охоплює різні рівні управління. На стратегічному рівні аналітика даних дозволяє прогнозувати ринкові тенденції, оцінювати ризики та формувати довгострокові плани розвитку організації. На тактичному рівні вона сприяє оптимізації бізнес-процесів, управлінню ресурсами та підвищенню ефективності діяльності. На операційному рівні big data забезпечують можливість швидкого реагування на зміни в середовищі, зокрема через автоматизацію прийняття рішень [3].

Особливої актуальності використання великих даних набуває в умовах високої невизначеності, коли швидкість і точність прийняття рішень стають критично важливими. Наприклад, аналіз поведінки споживачів дозволяє компаніям адаптувати свої продукти та послуги відповідно до змін попиту, а моніторинг операційних показників — оперативно виявляти проблеми та оптимізувати діяльність [4].

Водночас впровадження технологій big data супроводжується низкою викликів. Серед них можна виділити проблеми забезпечення якості даних, захисту інформації, етичних аспектів використання персональних даних, а також необхідність підготовки кваліфікованих фахівців. Крім того, надмірна орієнтація на дані може призводити до ігнорування інтуїтивних аспектів управління, що також є важливими у процесі прийняття рішень [5].

У сучасному менеджменті формується підхід, за якого оптимальне рішення досягається шляхом поєднання аналітики даних і управлінського досвіду. Big data не замінюють менеджера, а виступають інструментом підтримки прийняття рішень, що дозволяє підвищити їхню якість, обґрунтованість та ефективність.

Отже, використання big data є важливим чинником підвищення конкурентоспроможності організацій, оскільки забезпечує можливість прийняття своєчасних і точних управлінських рішень в умовах складного та динамічного середовища.

Список використаних джерел

1. Коваленко О. В. Цифрова трансформація управління підприємством в умовах розвитку інформаційних технологій. Економіка та суспільство. 2021. № 29.
2. Mayer-Schönberger V., Cukier K. Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2013. 242 p.
3. Ілляшенко С. М. Інноваційний розвиток підприємства: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2020. 324 с.
4. Provost F., Fawcett T. Data Science for Business. Sebastopol: O'Reilly Media, 2013. 414 p.
5. Буряченко О. Є. Великі дані як інструмент прийняття управлінських рішень. Бізнес Інформ. 2022. № 5. С. 45–50.

Удовенко О. М.,
молодший науковий співробітник,
ДУ "Інститут досліджень науково-
технічного потенціалу та історії
науки ім. Г. М. Доброва НАН України",
Центр інновацій та технологічного
розвитку, м. Київ

УДК 330.341.1:332.1:338.24
DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.12>

ПОВОЄННА РЕКОНСТРУКЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА: РОЛЬ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ

Анотація. У статті обґрунтовано концепцію повоєнної реконструкції економіки України як інноваційної системи, що базується на інтеграції наукового потенціалу, розвитку регіональних інноваційних екосистем та впровадженні смарт-спеціалізації. Доведено, що традиційні підходи до відновлення економіки є недостатніми для забезпечення довгострокового економічного зростання. Визначено ключову роль науки, інновацій та кластерного розвитку у формуванні нової економічної моделі.

Ключові слова: повоєнна реконструкція, інноваційна система, науковий потенціал, смарт-спеціалізація, регіональний розвиток.

Повоєнна реконструкція економіки України відбувається в умовах масштабних руйнувань виробничої бази, критичної інфраструктури та значного відтоку людського капіталу. За оцінками міжнародних організацій, обсяг необхідних інвестицій для відновлення перевищує сотні мільярдів доларів [1]. Це зумовлює необхідність переходу від традиційної моделі відбудови до інноваційної моделі розвитку.

Таблиця 1

Порівняння моделей реконструкції

Підхід	Характеристика	Недоліки	Переваги
Традиційний	Відновлення інфраструктури	Низька ефективність	Швидкий старт
Інноваційний	Технології + наука	Потребує часу	Високе зростання

Сучасні підходи до відновлення базуються на принципі "Build Back Better", який передбачає не лише відбудову, а модернізацію економіки з використанням новітніх технологій [4]. У цьому контексті особливого значення набуває формування інноваційної системи, що інтегрує науку, бізнес та державу.

Дослідження доводять, що ефективна повоєнна реконструкція повинна базуватися на розвитку високопотенційних кластерів та впровадженні смарт-спеціалізації [14], а також на інтеграції науки та інновацій як ключових драйверів економічного розвитку [15].

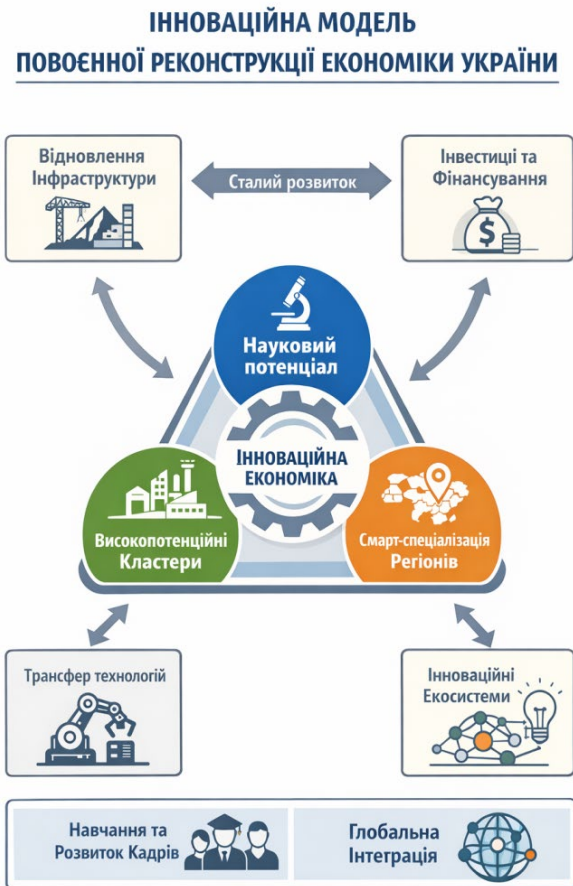

Рис. 1 Інноваційна модель повоєнної реконструкції економіки України
Джерело: розроблено автором.

Інноваційна реконструкція економіки передбачає перехід від відновлення до трансформації економічної системи. Вона базується на розвитку високотехнологічних галузей, цифровізації та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості. Як зазначається у дослідженнях, ключовим елементом такої моделі є формування національної інноваційної системи, що забезпечує взаємодію науки, бізнесу та держави [3]. В Україні ця система потребує подальшого розвитку та адаптації до сучасних викликів. Особливого значення набуває розвиток інноваційних кластерів, які здатні забезпечити економічне зростання. Кластери виступають основою формування нової економічної структури та підвищення конкурентоспроможності економіки [14]. Як показано на рис. 1, повоєнна реконструкція економіки України розглядається як комплексна інноваційна система, що включає взаємодію наукового потенціалу, високотехнологічних кластерів, інвестиційних ресурсів та механізмів смарт-

спеціалізації регіонів. Центральним елементом цієї системи виступає інноваційна економіка, яка формується на основі інтеграції знань, технологій та підприємницької активності.

Крім того, інноваційна реконструкція економіки складається з ефективно розвиненої інфраструктури для інновацій, яка служить ключовим елементом у забезпеченні процесів передачі технологій та комерціалізації результатів наукових досліджень. Вона складається з мережі спеціалізованих установ, таких як технопарки, наукові парки, бізнес-інкубатори, інноваційні хаби, центри передачі технологій, а також платформи для взаємодії між наукою, бізнесом та державою. Це створить ключові організаційні та економічні умови, через які наукові ідеї можуть бути трансформовані в конкурентоспроможні продукти та технології, здатні генерувати додану вартість та забезпечувати економічне зростання.

Важливо підкреслити, що ефективність інноваційної інфраструктури визначається не лише її наявністю, а й рівнем інтеграції між її складовими. Зокрема, ключову роль відіграє здатність забезпечувати швидкий та ефективний обмін знаннями, формування інноваційних екосистем та залучення інвестицій у наукоємні проекти. У цьому контексті трансфер технологій виступає як системоутворюючий процес, що поєднує результати наукових досліджень із потребами реального сектору економіки, сприяючи їх адаптації та впровадженню у виробництво.

Науковий потенціал, у свою чергу, є фундаментальною основою інноваційної економіки, оскільки саме він визначає здатність країни до генерації нових знань, технологій та інновацій. Він охоплює розгалужену систему наукових установ, академічних інститутів, університетів, дослідницьких центрів, а також висококваліфікований кадровий ресурс, який забезпечує проведення фундаментальних і прикладних досліджень. В Україні сформовано значний науково-технологічний потенціал, що історично базується на потужній академічній школі та наукових традиціях, зокрема в галузях фізики, інженерії, ІТ та матеріалознавства.

Разом з тим, ефективність використання цього потенціалу суттєво обмежується низкою системних факторів. Серед них ключовими є хронічне недофінансування наукової сфери, що не дозволяє забезпечити належний рівень матеріально-технічної бази та конкурентоспроможність наукових досліджень; відтік висококваліфікованих кадрів за кордон, що призводить до втрати інтелектуального ресурсу; а також недостатній рівень інтеграції науки з бізнесом, що ускладнює процес впровадження інновацій у виробництво [10]. У сукупності ці фактори формують так званий “розрив інноваційного циклу”, коли результати наукових досліджень не трансформуються у комерційно успішні продукти.

У наукових дослідженнях обґрунтовується, що ефективне використання наукового потенціалу можливе лише за умови створення комплексної системи механізмів комерціалізації знань [13]. Така система повинна включати розвиток венчурного фінансування, формування ринку інтелектуальної власності, створення стимулів для співпраці між науковими установами та бізнесом, а також запровадження ефективних інструментів державної підтримки інноваційної діяльності. Особливу роль відіграє інституційне середовище, яке повинно забезпечувати захист прав інтелектуальної власності, прозорість фінансових потоків та мінімізацію адміністративних бар'єрів для інноваційного підприємництва.

Крім того, важливим є формування культури інноваційної діяльності, яка передбачає орієнтацію на ризик, експериментування та впровадження нових технологічних рішень. Це вимагає трансформації не лише економічних, а й соціальних інститутів, включаючи систему освіти, яка повинна бути орієнтована на підготовку фахівців нового покоління з високим рівнем креативності, цифрових компетенцій та підприємницького мислення.

Таким чином, розвиток інноваційної інфраструктури та ефективне використання наукового потенціалу є взаємопов'язаними процесами, що визначають можливості формування інноваційної моделі економіки. Їх синергія забезпечує не лише відновлення економічної активності, а й створення передумов для довгострокового стійкого розвитку України у післявоєнний період.

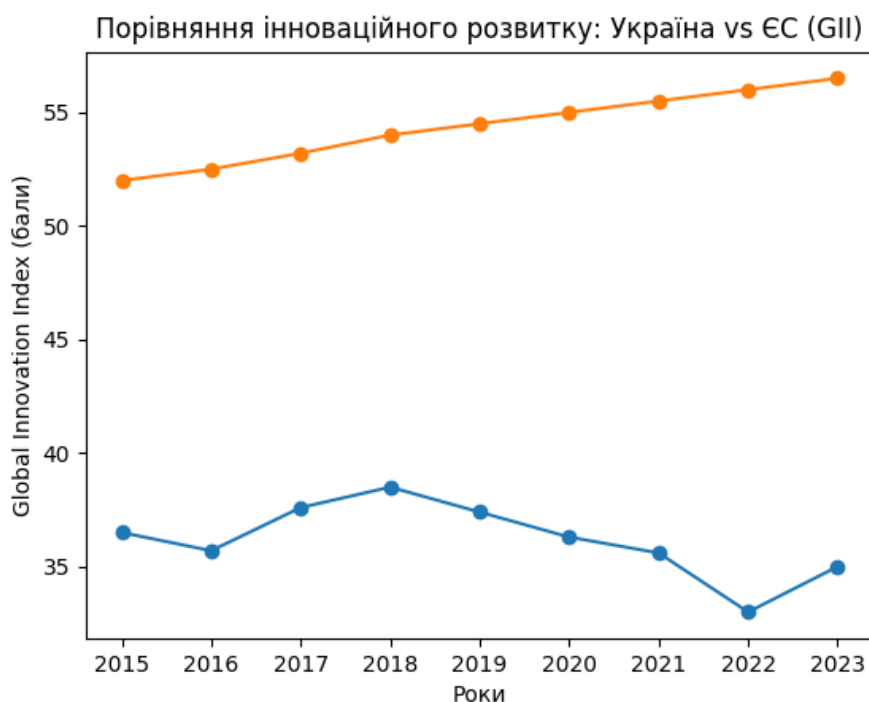

Рис. 2. Порівняння рівня інноваційного розвитку України та країн ЄС за Global Innovation Index (2015–2023 рр.)

Джерело: складено автором на основі [3].

Як видно з рис. 2, Україна демонструє стабільно нижчі показники інноваційного розвитку порівняно з країнами ЄС. Це свідчить про наявність структурних проблем у національній інноваційній системі, зокрема недостатній рівень фінансування науки, слабку інтеграцію науки та бізнесу, а також низький рівень комерціалізації інновацій. Водночас позитивна динаміка останніх років підтверджує наявність потенціалу для переходу до інноваційної моделі економіки.

Це передбачає розвиток венчурного фінансування, створення технопарків та стимулювання інноваційного підприємництва, науковий потенціал має стати основою формування національної інноваційної системи та забезпечення стійкого розвитку економіки [7].

Смарт-спеціалізація є ключовим інструментом регіональної політики, що передбачає концентрацію ресурсів на розвитку галузей з високим потенціалом. Для України цей підхід є особливо актуальним, оскільки регіони мають різний рівень економічного розвитку та ступінь руйнувань. Смарт-спеціалізація дозволяє ефективно використовувати ресурси та стимулювати інноваційний розвиток [8]. Поєднання науки, інновацій та смарт-спеціалізації формує основу нової економічної моделі розвитку регіонів [15]. Цей підхід сприяє формуванню інноваційних екосистем та розвитку кластерів, що забезпечують стійке економічне зростання.

Інноваційна система є складною багаторівневою сукупністю інституцій, механізмів та взаємозв'язків, що забезпечують процеси створення, поширення та ефективного використання знань у національній економіці. Вона охоплює державні органи, наукові установи, освітні заклади, підприємницький сектор, фінансові інститути, а також інноваційну інфраструктуру, включаючи технопарки, бізнес-інкубатори та центри трансферу технологій. Взаємодія цих елементів формує єдиний інноваційний простір, у межах якого здійснюється генерація нових знань, їх трансформація у технології та подальше впровадження у виробничу діяльність. Світовий досвід свідчить, що ефективно функціонуючі інноваційні системи є ключовим фактором успішного повоєнного відновлення економіки. Зокрема, країни, які після криз чи військових конфліктів робили ставку на розвиток науки, технологій та інновацій, демонстрували більш високі темпи економічного зростання та швидше відновлювали конкурентоспроможність на глобальному рівні [5]. Як показано у сучасних дослідженнях, розвиток інноваційної системи забезпечує не лише відновлення економіки, а й її якісну структурну трансформацію, що передбачає перехід до моделі, заснованої на знаннях, цифровізації та високотехнологічному виробництві [15]. Для України особливо важливим є формування ефективної

системи управління інноваціями, яка забезпечить узгодженість дій між різними суб'єктами економіки та сприятиме концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку. Така система повинна включати стратегічне планування, інституційне забезпечення, фінансові механізми підтримки інновацій та ефективні інструменти державної політики. Важливою умовою є також інтеграція національної інноваційної системи у міжнародний науково-технологічний простір, що дозволить забезпечити доступ до передових технологій, інвестицій та знань. Водночас повоєнна реконструкція економіки України супроводжується значними викликами, які мають комплексний і системний характер. До них належать масштабні руйнування інфраструктури, деградація виробничого потенціалу, порушення логістичних ланцюгів, а також суттєва втрата людського капіталу внаслідок міграції та демографічних змін. Особливою проблемою є низький рівень інноваційної активності, що зумовлений недостатнім фінансуванням наукових досліджень, обмеженим доступом до інвестицій та слабкою взаємодією між наукою і бізнесом. Особливої уваги потребує проблема комерціалізації наукових розробок, оскільки значна частина результатів наукової діяльності не доходить до стадії практичного впровадження. Це суттєво знижує ефективність використання наукового потенціалу та обмежує можливості економічного зростання [7]. Крім того, обмежений доступ до фінансових ресурсів, зокрема венчурного капіталу, стримує розвиток інноваційного підприємництва та впровадження нових технологій у виробництво. Таким чином, подолання зазначених викликів потребує комплексного підходу, що передбачає розвиток інноваційної системи, удосконалення державної політики у сфері інновацій, стимулювання інвестиційної діяльності та створення сприятливого інституційного середовища. Важливим є також формування ефективних механізмів взаємодії між державою, бізнесом та науковою спільнотою, що забезпечить синергію зусиль та підвищить ефективність інноваційної діяльності. Формування інноваційної моделі економіки України передбачає перехід до економіки знань, що базується на широкому використанні сучасних технологій, цифровізації та інтеграції у світові економічні процеси. У цьому контексті ключового значення набуває розвиток високотехнологічних галузей, таких як інформаційні технології, біотехнології, енергетика та оборонно-промисловий комплекс. Саме ці галузі здатні забезпечити створення високої доданої вартості та підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Важливим елементом інноваційної моделі є розвиток інноваційної інфраструктури, включаючи технопарки, бізнес-інкубатори, акселератори та центри трансферу технологій, які

створюють умови для розвитку інноваційного підприємництва та комерціалізації наукових розробок [13]. Як показано у дослідженнях, розвиток кластерів та впровадження смарт-спеціалізації регіонів є ключовими факторами економічного зростання, оскільки дозволяють концентрувати ресурси на найбільш перспективних напрямках та забезпечують ефективну взаємодію між учасниками інноваційного процесу [14]. Таким чином, інноваційна модель економіки виступає основою стійкого розвитку України у післявоєнний період, оскільки вона забезпечує не лише відновлення економічної активності, а й формування нової структури економіки, орієнтованої на довгострокове зростання та глобальну конкурентоспроможність. Повоєнна реконструкція економіки України повинна здійснюватися як системна інноваційна трансформація, що передбачає інтеграцію науки, технологій та підприємництва.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що ключовими умовами успішної реконструкції є:

- науковий потенціал як базовий ресурс інноваційного розвитку;
- смарт-спеціалізація як інструмент ефективного регіонального розвитку;
- інноваційна система як фундамент економічного зростання.

Отримані результати підтверджують, що інноваційна модель реконструкції, орієнтована на кластерний розвиток, цифровізацію та інтеграцію науки і бізнесу, є найбільш ефективною для сучасних умов України та відповідає глобальним тенденціям розвитку економіки знань [14; 15].

Список використаних джерел

1. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023 / World Bank, Government of Ukraine, European Commission, United Nations. — Washington, DC : World Bank, 2023. — Access mode: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/pdf/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf> (accessed 01.04.2026).
2. Закон України "Про засади державної регіональної політики" від 05.02.2015 № 156-VIII. — Київ : Верховна Рада України, 2015. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 01.04.2026).
3. Global Innovation Index 2022: 15th Edition / Dutta S., Lanvin B., Rivera León L., Wunsch-Vincent S. — Geneva : World Intellectual Property Organization (WIPO), 2022. — 248 p. — DOI: 10.34667/tind.46596. — Access mode: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf> (accessed 01.04.2026).
4. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2025 / OECD. — Paris : OECD Publishing, 2025. — Access mode: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-science-technology-and-innovation-outlook_25186167.html (accessed 01.04.2026).

5. High-potential clusters in Ukraine [Electronic resource] / UNDP. — 2023. — Access mode: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/undp-study-uncovers-high-potential-economic-clusters-drive-ukraines-recovery> (accessed 01.04.2026).
6. Зовнішня торгівля України 2023 [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Київ : НБУ, 2023. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/ES/Trade_y.pdf (дата звернення: 01.04.2026).
7. Сенченко В. В., Удовенко О. М. Державне управління інноваційним розвитком: досвід Ірландії. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Глобальні тенденції в економіці, фінансах та управлінні", м. Одеса, 30 вересня 2025 р. — Research Europe, 2025. — С. 36–40. — DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr250930>.
8. Антонюк В. П. Потреба відбудови економіки регіонів України та роль смарт-спеціалізації в її забезпеченні. Вісник економічної науки України. — 2024. — № 1 (46). — С. 150–159. — DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1\(46\).150-159](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2024.1(46).150-159).
9. S3 Community of Practice [Electronic resource] / European Commission. — 2024. — Access mode: https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/communities-and-networks/s3-community-of-practice_en (accessed 01.04.2026).
10. R&D expenditure [Electronic resource] / Eurostat. — 2023. — Access mode: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=R&D_expenditure (accessed 01.04.2026).
11. Витрати на наукові дослідження і розробки за видами економічної діяльності у 2023 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Київ : Держстат, 2023. — Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ni/rik/v_ed_ue.xlsx (дата звернення: 01.04.2026).
12. Шевченко Л. Г., Савостенко Т. О. Напрями запровадження інноваційних інструментів регіонального розвитку. — Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. — С. 161–163. — Режим доступу: <https://palsg.nmu.org.ua/ua/PhD/> (дата звернення: 01.04.2026).
13. Біла І. С., Посна В. С., Шевченко О. О. Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. — 2023. — Т. 8, № 1. — С. 10–16. — DOI: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.10-16>. — Режим доступу: <https://spne.ukma.edu.ua/article/view/289539> (дата звернення: 01.04.2026).
14. Удовенко О. М. Інноваційна модель повоєнної відбудови економіки регіонів України: державне управління та розвиток високопотенційних кластерів. II International scientific and practical conference "Socio-economic trends in the development of the modern state". — 2025. — DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr251030.03>.
15. Сенченко В. В., Соловйов В. П., Удовенко О. М. Наука, інновації, смарт-спеціалізація як основний напрямок повоєнної відбудови економіки регіонів України. Наукові перспективи. — 2025. — № 10 (64). — С. 595–609. — DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-595-609](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-595-609).

СЕКЦІЯ 9. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

.....

SECTION 9. CULTURE AND ART

Яценко Г. В.,

УДК 783.2:78.01:008

асистент кафедри музикознавства
та методики музичного мистецтва,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

DOI: <https://doi.org/10.64076/ihrc260416.13>

Водяний Б. О.,

канд. мистецтвознавства,
професор кафедри музикознавства
та методики музичного мистецтва,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ПАРАЛІТУРГІЙНА ІНКУЛЬТУРАЦІЯ ЯК ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ДУХОВНИХ ПІСЕНЬ У БОГОСЛУЖБОВІЙ ПРАКТИЦІ

Сучасний стан розвитку духовної музики засвідчує активне функціонування паралітургійних пісень у богослужбовій практиці, зокрема у позаканонічних або частково регламентованих її сегментах (під час Причастя, молитовних зібрань, побожних практик). Значну частину цього репертуару становлять твори, що виникли поза межами локальної традиції та зазнали перекладу, адаптації й функціонального переосмислення. Водночас у сучасному музикознавчому дискурсі відсутнє узагальнююче поняття, яке б дозволяло системно описати зазначені процеси.

У богослов'ї та релігієзнавстві для позначення взаємодії християнського змісту з локальними культурними формами використовується поняття "інкультурації", що передбачає не лише адаптацію, а й взаємне перетворення релігійної традиції та культурного середовища [3; 6].

Поняття "інкультурація" використане у дослідженнях соціальної психології (В. Москаленко – [4]), культурології (О. Солоділова, О. Коржов – [5]) та музикознавстві (К. Антонова-Колесник – [1]). Однак у сфері дослідження

духовної музики, зокрема паралітургійної пісенності, це поняття не отримало належної термінологічної конкретизації та музикознавчої інтерпретації.

Паралітургійна пісня як особливий тип духовної музики характеризується функціональною "пограничністю", перебуваючи між канонічною літургією та позалітургійною релігійною практикою. У цьому аспекті паралітургійні пісні набувають статусу додаткового співу у межах богослужбової дії, зокрема під час Причастя. Таким чином, формується специфічна модель "паралітургійного співу в межах літургійної дії", що поєднує канонічний контекст із елементами позалітургійної побожності та відображає процеси культурно-конфесійної взаємодії.

Саме ця відкритість зумовлює її здатність до активних трансформацій, що проявляються не лише у зміні функціонального контексту, але й у модифікації музично-виразових засобів. Зокрема, у процесі адаптації спостерігаються зміни строфічної та куплетної організації, спрощення або варіативність мелодики, трансформація ладо-гармонічних характеристик, а також пристосування до колективного виконання.

У зв'язку з цим у дослідженні пропонується використання поняття "паралітургійна інкультурація", під яким розуміється процес адаптації, трансформації та функціонального переосмислення духовних пісень у богослужбовій практиці певної культурно-конфесійної спільноти. Зазначений процес охоплює кілька взаємопов'язаних рівнів: текстовий (переклад і поетична адаптація), музичний (зміна мелодики, форми, гармонічної мови), виконавський (модифікація манери виконання) та функціональний (інтеграція у новий богослужбовий контекст).

Ілюстративним прикладом такого процесу є духовні пісні періоду конфесійно-культурної рецепції (XVIII – початок XIX ст.), який характеризується активним проникненням західноєвропейських духовно-пісенних традицій у локальний релігійно-культурний простір, що стало важливим фактором розвитку української паралітургійної пісенності. Зазначений процес супроводжується перекладом текстів на народну мову, їх поетичною адаптацією, а також музичною трансформацією відповідно до виконавських можливостей і естетичних норм місцевої традиції. У цьому контексті доцільно говорити про явище паралітургійної інкультурації, що виявляється у поєднанні західноєвропейських композиційних моделей із національними інтонаційними та ритмічними особливостями.

Характерною ознакою цього етапу є поступове утвердження авторського начала в духовній пісенності, що відрізняє його від попереднього, переважно анонімного періоду. Водночас спостерігається певне ускладнення мелодики та

гармонічної мови, зумовлене впливом професійної музичної культури Заходу. У цей час відбувається інтенсивне засвоєння католицького духовного репертуару, зокрема авторських пісенних творів, серед яких помітне місце посідає спадщина св. Альфонса де Лігуорі – відомого італійського поета, художника, композитора, засновника Чину Найсвятішого Ізбавителя (Редемптористи).

Саме такі пісенні твори авторства Альфонса де Лігуорі, які у процесі перекладу та адаптації набули поширення в українській релігійній практиці, зайняли особливе місце у паралітургійному репертуарі хорового ансамблю Молодіжного духовного театру-студії "Воскресіння", який здійснює своє духовно-мистецьке служіння при Місійному центрі Редемптористів міста Тернополя від 1996 року [2]. Подаємо приклади найбільш репрезентативних творів.

"О, Хлібе Небесний" ("O Pane del Cielo") – зразок класичної католицької духовної пісні євхаристійного змісту. Поетичний текст належить до молитовної духовної лірики, спрямованої на прославу Ісуса Христа в Таїнстві Євхаристії. Тематично твір зосереджений на образі Христа як "Хліба Небесного", "Хліба життя" і "Хліба безсмертя". Образна система побудована на сакральних поняттях – Тайна Євхаристії, милосердя, спасіння, життя у Христі.

"Розарій Пресвятих Дарів" ("Rosario dell S.S. Sacramento") – у паралітургійному контексті твір виступає як форма євхаристійної молитви та прослави Святих Тайн. У словесному тексті важливим є мотив особистого стосунку з Богом, тут Христос постає не як абстрактна істина, а як той, хто "зі мною зостався". Водночас текст має характер духовного шляху – людина "шукає стежку" до "криниці води живої", що символізує прагнення до благодаті і спасіння. У приспіві розкривається центральна ідея любові як відповіді на Божу присутність ("прагну душею безгрішною Тебе любити я"), де віра переходить в особисту відданість.

"Радуйся, Царице Небесна" ("Salve del Ciel Regina") – пісня займає місце в сучасному паралітургійному репертуарі як приклад твору, що поєднує традиційну Марійську побожність із доступною і зрозумілою музичною мовою. Вона органічно вписується в практику молитовних зібрань, травневих богослужінь, адорацій чи молитов на вервиці, де потрібен спів, здатний підтримати молитовний настрій спільноти.

Ці пісні виступають своєрідним мостом між класичною духовною традицією і сучасною практикою паралітургійного співу. Проведений аналіз духовних пісень Альфонса де Лігуорі дозволяє розглядати їх як репрезентативні зразки процесу паралітургійної інкультурації в українській богослужбовій практиці. Усі твори, зберігаючи свою первісну євхаристійну або маріологічну семантику, у процесі

рецепції зазнають комплексної адаптації, що охоплює текстовий, музичний, виконавський і функціональний рівні.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що паралітургійна інкультурація виявляється як багаторівневий процес, у якому зберігається змістова та стильова основа оригіналу, але водночас відбувається його адаптація до нових культурних, мовних і богослужбових умов. Аналізовані твори демонструють, що саме завдяки цій гнучкості паралітургійна пісенність здатна виконувати функцію посередника між різними конфесійно-культурними традиціями, поєднуючи західноєвропейську духовну спадщину з українською музичною практикою.

Запропонований підхід дозволяє розглядати паралітургійну інкультурацію як міждисциплінарну категорію, що заповнює наукову лакуну між богословським розумінням інкультурації та музикознавчим аналізом духовної пісенності, забезпечуючи комплексне вивчення взаємодії тексту, музики та функції у богослужбовому контексті.

Список використаних джерел

1. Антонова-Колесник К. А. Інкультурація мистецько-просвітницьких ідей М.В. Лисенка в Україні кінця XX – початку XXI ст.: дис. ... канд. Мистецтвознавства: 26.00.01. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2019. 226 с.
2. Водяний Б.О. Духовно-просвітницька діяльність хорового ансамблю Молодіжного духовного театру-студії "Воскресіння". *Молодь і ринок*. 2011. № 11 (82). С. 95-98.
3. Інкультурація апостольського служіння монашества УГКЦ. URL: <https://surl.li/kbemxu>.
4. Москаленко В.В. Соціалізація як інкультурація / Соціалізація особистості: монографія. К.: Фенікс, 2013. С. 172–183.
5. Солоділова О. В. Інкультурація – естетичний вимір. *Культура і сучасність*. 2015. № 1. С. 39–43.
6. Яроцький П. Л. Інкультурація християнства в багатоманітті культур світу // Релігія – Світ – Україна : колективна монографія в 3 кн. Кн. 1: Релігія у світі культурно-цивілізаційного діалогу. Українське релігієзнавство. К., 2010. № 56. 339 с.

**Research
Europe.org**